

Esszencia-kötetek XII.

LÁTLELETEK

*A Bolyai Műhely Alapítvány és a Bolyai Önképző
Műhely 2017-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete*

Bolyai Műhely Alapítvány, Budapest 2017

Készült a Bolyai Önképző Műhely oktatási-kutatási programja keretében.

A kötet megjelenését támogatta:

Anyanyelvpolók Szövetsége
Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI)

Magyar Állam

Magyar Tudományos Akadémia (MTA)

Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége (Matehetsz)
Nemzeti Kulturális Alap (NKA)

Szerkesztette: **Varga Viktor**

Korrektor: **Rab Fanni**

Tördelőszerkesztő: **Komlósi Réka**

Borítóterv: **Kóródy Márta**

Mentortanárok: **Balázs Géza és Dede Éva**

Az alapítvány kuratóriuma:

(2014-) **Vizi E. Szilveszter** (elnök), **Havass Miklós** (társelnök), **Aczél Petra**,
Bakos Edit, **Benyhe István**, **Friedler Ferenc**, **Vertán György**;

(2016-) **Vizi E. Szilveszter** (elnök), **Aczél Petra** (társelnök), **Bakos Edit**,
Benyhe István, **Horváth Péter Iván**, **Friedler Ferenc**, **Vertán György**

Felügyelőbizottság: **Pandurics Anett** (elnök), **Aratóné Nagy Ágnes**,

Pataki Gergely

Ügyvezető: **Balázs Géza**

Irodavezető: **Pölcz Ádám**

Készült a Robinco nyomdában.

ISBN 978-615-80316-4-6

© Bolyai Műhely Alapítvány, szerkesztők, szerzők

Címlapkép: *Ezüsthíd*. A fénykép a BOM 2017. június 9–11. közötti tanulmányi kirándulásán készült (Tihanyi Apátság, kép: Balázs Géza).

Kiadja: Bolyai Műhely Alapítvány

A Műhely a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetségének tagja.

Felelős kiadó: Az alapítvány kuratóriumának elnöke

Székhely: 1148 Budapest, Örs vezér tér 11. fszt. 1.

Iroda: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I/2.

Telefon: +36 30 361 9681

E-mail: bom@e-nyelv.hu

Honlap: www.bolyaimuhely.hu

TÉVHITEK VAGY HITEK

TABI NORBERT

A futball mint a modern tömegtársadalom rítusa 9

SUGÁR SIMON

Tudományos tévhitözön 19

RAB FANNI

Jézus után szabadon 27

HOLT VAGY ÉLŐ EMLÉKEK

CSERNUS MIHÁLY

A hagyomány őrzése napjainkban 33

GOMBKÖTŐ BENCE

Az altaji kérdés a török és mongol lószínnevek etimológiai vizsgálatának tükrében..... 41

KÓRÓDY MÁRTA

Újrahasználat 47

ROSSZ PÉLDÁK VAGY PÉLDAKÉPEK

RÁCZ MÁRK

Interjú dr. Soós Annával, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem rektorhelyettesével..... 57

RÁCZ MÁRK

A debreceni KLTE Politológia Tanszék tanszékvezető-váltásai 1989–2009 között 63

UGRIN FLÓRA

A nézői azonosulás szerepe a filmekben 79

VARGA VIKTOR

A testi hűségre nevelés modellje irodalomórán 83

RABOK VAGY SZABADOK

DEDE ÉVA

A szekálás jelensége magyar középiskolás korosztályban 95

KOPA MARCELL

A IV. ipari forradalom..... 105

BALÁZS GÉZA

A mi felelőségünk – a te felelőséged 111

Bemutatkozunk 129

RÁCZ MÁRK

A Bolyai Műhelyben eltöltött éveim..... 133

A három évünk képekben..... 134

A Bolyai Műhely Alapítvány identitása 141

A Bolyai Önképző Műhely eddig megjelent kötetei..... 141

Előszó

„Menj, és légy Ember!”

Amikor 2011 decemberében fázósan ültünk a fűtetlen Mikszáth Kálmán téri irodában, azt gondoltam, ebből nem lesz semmi. Ismeretlenek tanakodtak arról, hogy mink nincsen, és a beszélgetés leginkább a tagadásról szólt: nem lehet, nem érdemes, nem fontos. Minden üres volt, ócska és teljesen mozdíthatatlan. Vagy inkább csak annak tűnt. Mégis úgy éreztem: nem láttelelet jöttünk fölvenni, hanem végignézzük és -asszisztáljuk egy tízéves alapítvány agóniáját.

Aztán amikor 2012 júniusában az utolsó ócskavasat is elszállították a folyosói nagyszekrényekből, és az utolsó papírdobozt is letették a költöztetők az Őrs vezér téren, fellélegeztem: a beteg talán életben marad. Ahogy teltek az évek, minden egyes kidobott csontváz, minden konfliktus, minden kirándulás, minden emelkedett pillanat és szombati foglalkozás újabb és újabb bizonyosság volt arra: a Bolyai Önképző Műhely működni fog.

Most 2017 van. A beteg felgyógyult, él és virul, ereje teljében van, lélegzik és újra mozog. Megerősödött annyira, hogy újból útra keljen. Másodszor költözünk, vissza a város szívébe. A könyveket és a régi iratokat most csak letesszük a földre és az üres asztalokra, s miután a segítők elmentek, egy kicsit megilletődve végigjárom a lakást. Sőhajtok: augusztus végén én is elhagyom a BOM-ot, ahol sokkal többet tanultam a társadalomról, az emberi érzékenységről és kreativitásról, mint eddig bármelyik iskolámban. Öt év, megannyi értékes láttelelet az emberekről.

Mert ez nekem a Bolyai Műhely: láttelelet a társadalom cselekvőképes rétegéről. Ebben a képben megfér egymással a nyelvész, az építész, a közgazdász, a néptáncos, az angol- és némettanár, a politológus, a pszichológus, a vegyész, a jogász és a történész is. Ebben a képben, ahol a tudósjelölt lelkes kórustag, a kommunikátor szintársulat-vezető, és a politológus hallgató nagyszerű versmondó, benne van minden, ami a ma oly divatos empátiához és szolidaritáshoz szükséges: a másik ember gondolkodásának, érzéseinek, szakterületének megismerése, körülpillantás a világban az ő szemszögéből is.

Seneca írja: „Hány próbát kell kiállnod minden áldott nap, hogy az istenektől kapott lépcsőkön nyugodtan továbbléphess? Egyet? Esetleg százat? – Mindegy, azt az egyet éppoly figyelmes gondossággal kell szemügyre vened, ahogyan a százzal bálnál.” Azt hiszem, a Bolyai Műhelyben a lépcsőim végére értem. Ezt a kötetet azzal a biztatással bocsátom útjára, amely tömören összegzi a Bolyaiban töltött öt évemet, és amit Seneca így fogalmaz meg: „Ismerkedj először a valódi jóval és az igazi tisztességgel – ezek alapjait a Gondviselés oltotta belénk, mikor így szólt: Menj, és légy Ember!”

Pölcz Ádám
a Bolyai Műhely Alapítvány irodavezetője (2012–2017)

Budapest, 2017. július

TÉVHITEK VAGY HITEK

TABI NORBERT

A futball mint a modern tömegtársadalom rítusa

Bevezetés

*„Vannak, akik azt hiszik, a futball olyannyira fontos,
hogy úgyszólván élet-halál kérdése.
Biztosíthatok mindenkit: sokkal több annál.”*

(Bill Shankly)

Bill Shankly, az angol Liverpool labdarúgócsapatának egykori legendás edzője szavainak időtlenségéről nap mint nap megbizonyosodhatunk. A futball nem csupán egy sportág a sok közül, amelyet sokan és sokfelé kedvelnek. A futball maga a sportág. A sportág, amelyért hétről hétre milliók képesek világszerte elzarándokolni akár több száz kilométer távolságra lévő stadionokba, és amely százmilliókat, sőt jelentősebb világesemények idején akár milliárdokat szögez a televíziók képernyője elé. Vajon mi teszi a futballt az emberiség legnépszerűbb sportágává? A kérdés megválaszolásához máris egy újabb kérdést szükséges feltennünk: miként lehetséges, hogy ezt a játékot nemre, korra, származásra, vallásra, politikai beállítottságra való tekintet nélkül mindenhol a világon hasonlóan nagy lelkesedéssel játsszák és követik? Nagyszerűségének okait kutatva egyrészt talán éppen egyszerűségében lelhetjük meg a választ. A futball más sportágakhoz képest igen csekély anyagi ráfordítást kíván meg: csupán egy talpalatnyi üres terület, egy labda és persze néhány ember kell hozzá, hogy útjára indulhasson a játék. Szabályai egyszerűek és közérthetők – a játék során megnyilvánuló esztétikai tökéletesség formái (egy briliáns testcesel, egy kapura lövés, egy védés, egy labdaátvétel stb.) pedig nem mellesleg egészen bámulatosak. Ez azonban önmagában még kevés lenne ahhoz, hogy a sportág mára a világ legkedveltebb szórakozási formájává váljon. Az elképesztő népszerűség legfőbb okát a 20. századi tömegtársadalom jelensége körül kell keresnünk.

A futball mint a modern tömegtársadalom barbár rítusa

*„A világ varázstól való megfosztása nyilvánvalóan
létrehozza újraelvarázsolásának szükségletét.”*

(Wolfgang Schluchter)

A futball a modern, 20. századi ember egyik valláspótléka. Ahogy a század két meghatározó filozófusa, JOSÉ ORTEGA Y GASSET és THEODOR ADORNO is utal rá, a labdarúgás voltaképpen nem más, mint a modern tömegtársadalom barbár rítusa. A kulturális antropológia meghatározása szerint a rítus olyan, vallás által előírt viselkedésforma, „me-

lyek által az emberek kapcsolatot teremthetnek és hatást gyakorolhatnak a természetfeletti erőkre. Azokat a megszervezett viselkedési mintákat, melyeket szellemi erők befolyásolása céljából jelenítenek meg – rítusoknak nevezzük. A rítusok mindig sztereotípek: a beszéd és a mozgás meghatározott mintáján vagy az események meghatározott sorozatán alapulnak. A rítusoknak ezenfelül szimbolikus aspektusuk is van. A rítusokhoz tartozik bizonyos eseményeket szimbolizáló tárgyak használata is.” (HOLLÓS 1995: 112) A 20. századra a korábbiakkal szemben a keresztény Európában a vallás szerepe jelentősen csökkent. A tömegtársadalmakat egyre kevésbé járta át a hagyományos értelemben vett vallásos áhitat. A spirituális értékek helyére egyre inkább a materiálisak kerültek, Isten szerepét pedig a természettudományok, a technológia fejlődésének mindenkifeleltisége szorította háttérbe. MAX WEBER közismert kifejezésével élve: megtörtént a „varázstalanítás” folyamata (SZELÉNYI 2014).

A tömegtársadalom fogalmát KARL MANNHEIM német szociológus a következőképpen határozta meg: mivel a hagyományos, egyszerű szerkezetű társadalmakból a modern, bonyolult társadalmakba történő átmenet túl gyors ütemben zajlott le, ezért az átalakulás által fölvetett problémák megoldására nem születtek meg a megfelelő módszerek és eljárások. MANNHEIM szerint a legnagyobb probléma a kérdés kapcsán a társadalom „eltömegesedésével járó atomizáltság”, valamint a dezorientáltság és az ezek nyomán jelentkező értékválság. „Az egyszerű szerkezetű, archaikus társadalmak elsődleges közösségeire jellemző, a közösen elfogadott univerzális világnézet által lehetővé tett normatív integrációt a bonyolult szerkezetű modern társadalmakban a különböző közösségekbe történő funkcionális integráció váltotta fel.” (MANNHEIM 1970: 14) Ilyen jellegű közösséget képezhetnek a sportegyesületek, futballklubok, melyekhez szurkolótáborai révén az egyén, akár a csoport többi tagjával közös etnikuma, vallása, foglalkozása stb., akár éppen személyes elszigeteltsége, a többségi társadalomtól való elidegenedése miatt kötődhet, és amellyel kapcsolatban erős identitástudata alakulhat ki. A futball ezáltal olyan jelleget képes ölteni, amelyhez hozzátartozhatnak a más esetekben leginkább vallások által előírt viselkedésformák. Ezek rítusok formájában nyilvánulnak meg.

Persze a sport ritualizálódása nem kizárólag 20. századi jelenség. Érzelmi összetettsége révén már jóval korábban felfedezhető a rítusos jelleg kialakulására utaló jelek. ORTEGA Y GASSET *Goya* című művében már a 18. század közepi, spanyolországi bikaviadatok kapcsán említi a „sportág” körüli tömeghisztériát. Mint írja, a korabeli Zaragozában „a szegényebb sorban élő nép még az ingét is zálogba teszi, csak hogy elmelessen a bikaviadalra. Egész történelme során kevés dolog hozta ennyire lázba és tette ennyire boldoggá nemzetünket, mint ez a »fiesta« a 18. század derekán. Gazdagok és szegények, férfiak és nők a nap jelentős részét azzal töltik, hogy a bikaviadalra készülődnek, elmennek és megnézik, majd megtárgyalják az eseményeket és a nap hőseit. Valóságos tömegörület ez.” (ORTEGA Y GASSET 1983: 32–33) A spanyol filozófus még hozzáteszi, hogy a konkrét bikaviadal mögött egy külön világ rejtőzik, amelybe beletartoznak a bikalegelők, sőt azok a kocsmák és borozók is, ahová a torreadorok és a nézők a viadal után betérnek egyfajta közös áhitatra.

PÉTER LÁSZLÓ szociológus szerint a ciklikus módon újra és újra megismétlődő kulturális eseményekben (a rítusokban) észlelhető a csoportok egyes tagjai között az a társadalmi integrációt szolgáló funkció, amely a csoporton belüli kapcsolatokat hivatott létrehozni és formálni. A szociológus hangsúlyozza: a különböző vallási ceremóniák igen lényeges funkciót töltenek be a társadalmi rend fenntartása érdekében, hiszen működé-

sükkel a benne résztvevő egyéneket a társadalmi struktúrához kapcsolják. „Mind a klub, mind pedig a futball mint játékforma magas fokon szervezett.” A benne résztvevő formális szereplők, az edzők, játékosok, klubvezetők, szponzorok „mindannyian kölcsönösen függenek egymástól”, közöttük szükségszerű szolidaritás alakul ki. Az ebből fakadó identitáshoz kapcsolódhatnak és ezzel azonosulhatnak a szurkolók. (PÉTER 2014: 52–53)

A futball esetében a rítus, a szertartás voltaképpen maga a mérkőzés, amelyet a megelőző (a már napokkal előtte elkezdődő közös ráhangolódás, beszélgetés, meccsnapon kollektív vonulás a stadionhoz, közös éneklés, ivás stb.) és a kísérő tevékenységek (az események megbeszélése, utcai ünneplés, kocsmai ivászat, ami kvázi a premodern, bárbar rítusok mintájára lakomaként funkcionál) tesznek vallásos érzelmekkel átítatott eseménysorrá. Ilyen módon a szurkolói azonosulás „az egyént a közös szurkolói kollektív tudat mentén a nagyobb csoporttal egyesíti, áttételesen pedig a társadalmi és hatalmi kapcsolatokat reprodukálja” (PÉTER 2014: 53–54). PÉTER úgy látja, „ez a nagy csoport lehet városnegyed, egy egész város, régió, társadalmi kategória” (pl. munkások, etnikai csoportok, vallási csoportok), és a válogatott vagy esetlegesen nemzetközi klubmérkőzések esetében egy egész nemzet is (PÉTER 2014: 54). A futball tehát vallási jellegéből adódóan identitást képez, és azt folyamatosan képes erősíteni is. A sportágnak ez az identitáskifejező és -megerősítő szerepe és az általa ismétlődő viselkedések vallásos-misztikus jellege miatt a futball olyan szimbolikus ceremóniának tekinthető, amelyek középpontjában a futballmeccs rítusa áll (PÉTER 2014: 53–54).

Azt persze fontos leszögezni, hogy a futball a 20-21. században sem vette át a hagyományos értelemben vett vallások szerepét, „csupán” hasonlít a valláshoz: ahhoz hasonló szertartásos jelleg, saját hiedelemvilág, misztikum kötődnek hozzá (PÉTER 2014: 54). A PÉTER LÁSZLÓ által több alkalommal citált francia szociológus, CHRISTIAN BROMBERGER szerint a futball hangsúlyosan és jól megfogalmazhatóan ceremóniális és rítusszerű elemekkel bír. Úgy véli, a stadion egy világnézetet jelenít meg, ahol tulajdonképpen a társadalom kicsinyített képét láthatjuk (BROMBERGER 1995: 306–307). Az öröm és a bánat színhelye ez, ahol az ellentmondások, valamint a szerencsefaktor egyszerre jelennek meg. Fontos, hogy az egymástól elkülönülő társadalmi csoportok a futball révén képesek egymással szembe állítódni, s így megmérettetni, rivalizálni. Ahogy BROMBERGER fogalmaz, ezáltal lesz a „mi futballunk”, és az „ő futballjuk”. Ez vonatkozhat például a játéktílusra. A Ferencváros esetében a saját csapat a drukkerok szerint tiszta szívvel, „Fradi-szívvel” játszik, amivel lehetséges ellensúlyozni a technikai hiányosságokat, míg az „ők”, pl. a zsidósághoz köthető „idegenszívű” MTK, „hideg, számító futballt” mutat be (HADAS–KARÁDY 1995: 96).

BROMBERGER szerint a futball sajátosan tagolja a társadalmi időt: a meccs „szent esemény”, amely a „hívők” számára mindent felülír: iskolát, munkát, esküvőt stb. A drukkerok a meccshez igazítják naptárukat, a meccs előtti és utáni időszak pedig szintén a rítus része. Ennek megfelelően a rítusban való részvétel a drukker számára kötelesség, amely alól nincs kibúvó. A rítusok ismételt kihagyása a közösségből való kizárást vonhatja maga után. Fontos továbbá, hogy a játék újrastrukturál, a résztvevők társadalmi pozíciójuktól függetlenül egyenrangúvá válnak. A gazdag és a szegény együtt szurkolhat – éppen ezért is erodálják a modernitásra jellemző, 21. századi üzleti szempontok a sportág rítus jellegét azzal, hogy VIP-zónák, „skyboxok” létrejötté révén a gazdag drukkerok élesen elhatárolódnak a szegényebb szurkolórétegektől. BROMBERGER fontos érve továbbá, hogy a közös cselekvések a közösen felvállalt és értékelt hagyományok megértéséből

származnak, azaz például a ferencvárosi drukkerok 2017-ben is ugyanúgy utálják az újpestieket, mint évtizedekkel ezelőtti elődeik – mindezt nagyrészt pusztán „hagyománytisztelőből”. Ennek jelentései általában csak a „beavatottak” számára érthetőek. Így alakul ki az a kollektív tudat, amely révén a hasonló befogadásra kerül, míg az eltérő kirekesztésre, pl. más egyesületek gyűlölete, rasszizmus, antiszemitizmus (PÉTER 2014: 57–58; BROMBERGER 1995: 305–311). Itt pedig hangsúlyozandó a rítus szerepe, amely éppen abban áll, hogy egy varázstalanodott világban varázslatos kapcsolatot teremtsen a hasonlók között.

Lényeges, hogy a futball a társadalmi igazságtalanság, a szerencse és a család mindennapokban betöltött rutinszerű szerepére is rámutat (PÉTER 2014: 59). Ennek oka a következőben rejlik: a 20. századi tömegtársadalmak életében a munka, a béremelés, a megélhetés, a társadalmi státusz bizonytalansága állandó versenyt hozott létre. Olyan versengést, amelynek szabályai bizonytalanok, a hétköznapi ember számára sok esetben átláthatatlanok. Az ilyen (át)láthatatlan küzdelemmel szemben a sportpályákon, futballpályákon „fair” verseny folyik, lefektetett szabályok alapján. Ez a közeg szinte „népmesei tisztaságú társadalomképet ad” a társadalom kevésbé sikeres tagjai számára, akik a hétköznapi helyzetekkel szemben a futballstadionok világában otthonosan mozognak (SZABÓ 2003: 142–144). Mondhatni: az egyszerű gyári munkás véleménye itt pontosan ugyanannyit ér, mint egy egyetemi tanáré vagy banktisztviselőé, a mindennapi csalások pedig lelepleződni látszanak. A futballmeccsek színhelye mint objektum persze nemcsak morálisan, de konkrét fizikai valójában is elhatárol. ELIAS CANETTI szerint a stadion olyan mesterségesen konstruált tér, amely kifelé, a város irányába élettelen monstrumként magasodik, befelé viszont „emberekből épít falat” (CANETTI 1991: 27). A jelenlévők hátat fordítanak a városnak, a társadalomnak, megszokott életüknek. Amíg az egyén a stadionban időzik, sok esetben „semmi más nem érdekli, maga mögött hagyja eleven kapcsolatait, rendjét és szokásait” (CANETTI 1991: 27). A 20. század bizonytalan, helyét kereső tömegembere számára (és napjaink embere számára is!) ez a konstruált tér tehát olyan biztonságot képes nyújtani, amit a mindennapok egyéb területein nem lelhet meg.

A rituális elemek gyakorlati megvalósulása számos helyen tetten érhető. A futballstadion – a fentiek fényében már nem is olyan meglepő módon – a drukkerok számára „szent helynek” tekinthető. Magyarországon a Ferencváros és az Újpest drukkerai „szentélynek” hívják saját arénájukat. Számos olyan történet ismert, hogy egy drukker halála után a „szent arénában” kívánta szétszóratni földi porait.¹ Vannak játékosok, akik a pályára lépés előtt megérintik a gyepet, ami szintén a stadion és (mivel ezt a gesztust nem feltétlenül csak hazai pályán végzik) általában a futballpálya szentségét hivatott jelezni. A „szent stadionban” a mérkőzés ideje alatt a hazai és a vendégszurkolók elhelyezkedésének szigorú, kötött szabályai vannak – ezen belül is különösen fontos, hogy hol van a hazai szurkolótábor, a „kemény mag”. (BROMBERGER 2000: 110) Ennek adott esetben külön megnevezése is lehet, mint például a ferencvárosi „B-közép” vagy a kispesti „Északi kanyar”. A drukkerok rituális módon azonos színű mezekbe, sálakba öltöznek, de gyakran előfordul a korai társadalmakra jellemző – törzsi jellegű – arcfestés is. Ebbe a sorba illeszkednek a kabalafigurák, címerállatok (pl. Fradi-sas). A drukkerok molinókon, feliratok formájában és koreográfiákkal üzenhetnek sajátjaiknak – illetve az ellenséges szurkolótáboroknak. A – saját csapatot támogató és ellenfelet gyalázó – dalok közös éneklése, a rigmusok skandálása, a skandalálás alatti közös kézjelek (pl. a ferencvárosi

„szívtől az égig”) szintén a közösségi összetartozást hivatott erősíteni. A modern kori lelátói ultramozgalmakban dob is segíti a rituális dalok és mozgásformák ütemességét.

A rituális, vallásos, isteni eredetre utaló elemek megjelennek a szurkolói dalokban is: például a ferencvárosi szurkolók egyik éneke így szól: *„Zöld az isten, és tegnap szólt: a gárda rúgjon vagy ezer gólt! Teljesülni fog a kérése, nem sérthetjük meg Teremtőnket!”* Mi több, Hévízen, a katolikus Jézus szíve templomot a köznyelvben Fradi-templomnak nevezik, miután az épület 1990-es évekbeli felújításában a Ferencvárosi Torna Club is segédkezett. A templomot zöld–fehér színűre festették, belsejében pedig egy szentélyszerű „Fradi-sarok” került kialakításra, benne ferencvárosi relikviákkal. Jellemző metafora, hogy a játékosok teljesítményükkel „mennybe” és „pokolba” juthatnak. Ennek megfelelően gyakran emlegetett a legkiválóbb labdarúgók esetében a „futballisten” kifejezés. Az 1986-os világbajnokságon, Diego Maradona kézzel szerzett találata után az argentin játékosnak sokan „isteni kezet” tulajdonítottak, a legendás futballistát pedig azóta is világszerte „isteni Diegónak” nevezik. A negatív hősökből mártír válhat, erre jó példa Roberto Baggio az 1994-es világbajnokság döntőjében kapu fölé rúgott tizenegyese, amely máig tartó mítikus mártíromságot rótt az olasz labdarúgóra. A futball mint rítus akár élet és halál kérdéséről is dönthet, erre érzékletes példa az 1950-es brazil világbajnokság döntője: a fináléban a Maracana-stadionban a hazai válogatott kétszáz ezer brazil szurkoló előtt szenvedett vereséget Uruguay együttesétől. A meccset követően több tucat brazil drukker rituális öngyilkosságot követett el: mélybe vetették magukat az aréna tetejéről.

A futball rituális jellegének igazolására az eddigi példákon túl egy, az olvasó számára talán kézzelfoghatóbb eset is megemlítendő. A 2016. évi franciaországi labdarúgó Európa-bajnokságról van szó, ahol a magyar válogatott harminc év szünet után szerepelt újra nagy világeseményen, és amelynek révén minden magyar ember számára világossá válhatott, hogy a sportág Magyarországon milyen hatalmas közösségképző erővel bír. A nemzeti csapat minden előzetes várakozást felülmúló, sikeres szereplése (a válogatott csoportelsőként jutott tovább a legjobb tizenhat közé, ahol végül Belgium búcsúztatta a tornától) mind a négy mérkőzés után több tízezer embert késztetett spontán ünneplésre Budapest utcáin.² A szenvedélyesen ünneplő tömeg éjszakába nyúlóan teljes hosszában lezárta a Nagykörutat, az emberek a magyar csapat mezében, piros–fehér–zöldre festett arccal, egymás nyakába borulva ünnepeltek. A Magyarországon szokatlan felszabadultságon túl látványos volt, hogy a tömeg túlnyomó többségét – az utcai jelenlétre egyébként igen nehezen mobilizálható – fiatalok alkották. Az Európa-bajnokság alatti „fesztelen két hétben” érezhető volt, hogy a futball hatására elképesztő energiák szabadultak fel az emberekben: a modern tömegtársadalom számos tényezőjétől nagy számban szenvedő és szinte kollektíven önbizalomhiányos magyarok láthatóan újra elhitték, hogy a közös sikerélmény igenis elérhető és megélhető, magyarnak lenni pedig nem csupán annyit tesz, mint „bal sors, akít régen tép”. A közösen átélt eufória jól látható, rituális elemekben nyilvánult meg: pl. közös meccsnézők országszerte, közös éneklés, közös öltözet. A mérkőzések utáni több tízezer felvonulások minden bizonnyal egy egész nemzedék számára tették nyilvánvalóvá: a futball többet jelent egy egyszerű sportágnál. Az utcákon és a kocsmákban százezrek által énekelt *„Az éjjel soha nem érhet véget...”* kezdetű dal a nyári események szimbolikus himnuszává, közösségképző dalává vált.

Egy szempont – nem mellékesen – még megemlítendő, ha a futballt mint rítust, valás(pótléko)t vizsgáljuk. THEODOR ADORNO német filozófus megjegyzi, hogy a sport – s így a futball – kettős jelleggel bír: egyrészt pozitívumként hozza fel, hogy lát benne

„antibarbar” vonásokat, ahol a fair play, az egyenlőség jegyében, a lovagiasság szellemében a gyenge is esélyt kap a boldogulásra, ahol a normál társadalmi viszonyok között esélytelennek számító szereplő, csoport is győzhet. Másrészt ADORNO feltárja a „sötét oldalt” is: a futball kiváló melegágya a brutalitásnak, az erőszaknak. Nem a pályán fegyelmezetten, általában a sportszerűség keretei között küzdő játékosok, hanem sokkal inkább a drukkerék révén. Azoknak a fanatikus szurkolóknak egy részéről van szó, akik, mint a fenti példából látható, klubjukhoz már-már vallásos imádatot kötődnek, és akiknek a mérkőzés idején voltaképpen egyetlen „dolga”, hogy a pálya szélén teret engedjenek az érzelmeiknek. ADORNO szerint ezek a felkorbácsolt indulatok könnyen brutális, erőszakos cselekményekhez vezethetnek (ADORNO 2005: 196). Részben ebben gyökerezik a labdarúgást jellemző erőszak, a futballhuliganizmus világszerte tapasztalható jelensége.

Néhány szó a magyar (futball)történelemről

Ahogy Magyarországon az iparosodás következtében a társadalmi kapcsolataitól elszigetelődött tömegember a 20. század fordulóján a tömeges munkásmozgalmakban lett bizonyos fokú támaszra, úgy vált hirtelen népszerűvé a strukturáltabb életet, közösségi szellemet s ezáltal nagyobb érzelmi biztonságot kínáló futball is. Tény, hogy az 1901-es esztendő a magyar bajnokság indulásával valahol a szervezett magyar futball kezdetének is tekinthető. (A sportág hazai szakszövetsége, a Magyar Labdarúgó Szövetség is 1901-ben alakult meg). Nos, bő tíz év alatt, 1912-re odáig sikerült eljutni, hogy a Magyarország–Ausztria válogatott mérkőzésre harmincezer szurkoló látogatott ki, és egy esztendővel később az FTC-MTK bajnok is huszonegyezren voltak jelen. A korszak játékosidőját, Schlosser Imrét a győztes meccsek után hintóval vitték körbe a drukkerék a fővárosban, a futballista Fradiból MTK-ba történő átigazolását pedig a zöld-fehér drukkerék valóságos „árulásként” élték meg, ami a pesti utca népének sokáig beszédtemát szolgáltatott.

A futball társadalmi szerepe Magyarországon kétségtelenül a II. világháborút követő években volt a legerősebb. Bár e tanulmánynak nem célja a politika és a futball szerepét vizsgálni, fontos megemlíteni, hogy az 1940-es évtized utolsó éveiben hatalomra kerülő Rákosi-rezsim jelentősen felerősítette az idehaza már korábban is létező futballal kapcsolatos társadalmi jelenségeket. A terrorra és megfélemlítésre épülő rendszer éveiben a labdarúgópályák világa megmaradt a véleménynyilvánítás viszonylag szabad terének. Emellett az emberek a futballban megtalálhatták az életük egyéb területeiről hiányzó sikerélmények pótlékát. A világszínvonalú magyar bajnokság együttese és különösen a válogatott, az 1954-es világbajnokságon ezüstérmet szerző Aranycsapat góljaikkal olyan örömet csempészték a mérkőzéseken tízezerrel tolongó tömegek életébe, ami az elvesztett világháborúk és a trianoni területvesztések után, a „csengőfrász”, a kitelepítések és egyéb tragikus események éveiben egyedülállónak bizonyult.³ Az idehaza egyébként is zajló tömegtársadalmi jelenségeket pedig még tovább mélyítette, hogy a kommunista rezsim mindenáron szét kívánta verni a korábban létező kisközösségeket – és tüzzel-vassal irtotta a vallásosság minden formáját.⁴ Egy ilyen vákuumhelyzetben a futball még inkább képessé vált vallásos, rituális jelleget ölteni. A futballpályák világa a körülötte kiépülő kisközösségek révén a Rákosi-diktatúra legsötétebb éveiben is menedéket adott az emberek számára. Mindemellett a kommunista államvezetés saját hatalmi legitimáció-

jának megerősítésére is fel kívánta használni a lakosság körében rendkívül népszerű sportágat, így a rezsim óriási anyagi és más egyéb jellegű forrásokat fektetett a labdarúgásba. Jellemző, hogy a kismizett emberek sikeréhsége és a kommunista pártvezetés propagandája, amely szerint a magyar „Aranycsapat” legyőzhetetlen, az 1954-es elvesztett világbajnoki döntőt követően három napon át tartó, több ezer fős zavargásokhoz vezetett Budapest utcáin. Kijelenthető, hogy a futballt rítusként megélt magyar drukkerok részben éppen a sportág „vallásos” jellege miatt tudtak az elvesztett 1954-es labdarúgóvilágbajnoki döntő után olyan szélsőséges érzelmi állapotba kerülni, ami miatt – a Rákosi-rendszer idején először – erőszakos módon a központi vezetés ellen fordultak.

A rituális jelleg Magyarországon (és egyébként világszerte is) más sportágak esetében kevésbé érvényesült. A rítust építő folyamatok a 20. század elején megjelenő egyéb sportágak esetében sokkal jelentéktelenebbnek bizonyultak. Az egyéni sportágak a ritualizálódásnál individuális jellegük miatt eleve nem jöhettek számításba⁵, a többi csapatsport esetében pedig fontos, hogy azokat – már csak a pálya nagyságából adódóan is – jelentősen kevesebb szurkoló tudta látogatni. Ettől függetlenül, például az ötvenes-hatvanas évek Magyarországot vizsgálva a jégkorong-, kézilabda- és kosárlabda-mérkőzéseken felfedezhetők voltak bizonyos rituális elemek, ám mindez a futballmérkőzéseken csúcsozott ki. Mivel a legnépszerűbb sportág a labdarúgás volt, és futballcsapattal gyakorlatilag minden település rendelkezett, így az egyéb sportágakra járó drukkerok szinte biztosan mind jelen voltak a futballmérkőzéseken is.⁶ Az egyéni sportágak szerepe a nemzetközi megmérettetéseken – olimpiákon, világbajnokságokon – jelentős: mivel ezekben a sportágakban sokkal több érmet osztanak ki, mint a csapatsportokban, reprezentatívabb módon követhető nyomon a nemzetek közti versengés. Ilyenkor az egyéni sportoló tulajdonképpen csapatsportolóvá válik – együttese pedig nemzete lesz. Ennek kapcsán már működhetnek a rítusok, így például az olimpia a nemzeti, ötkarikás csapat követésén keresztül a hazafias érzelmek megélésének egyik fontos módja volt már az ötvenes években – és az mindmáig is.

A futball mint társadalmi jelenség

A futball térhódításában, népszerűségében, világszerte történő gyors elterjedésében a rituális jelleg mellett materiálisabb szempontok is jelentősnek bizonyultak. Ezek a 19. század végén az európai polgári fejlődés természetes tényezőiként hatottak.

A labdarúgás a 19. század végén kezdte el térhódítását, Angliából. Európa-szerte viharos gyorsasággal terjedt szét, a 20. század elején már csaknem mindenhol játszották az öreg kontinensen. Ennek nyomán gyorsan elkezdtek szerveződni a csapatok, melynek során lényegesek voltak a területi, foglalkozásbeli, nemzetiségi és más egyéb, ezekhez hasonló tényezők. Fontos momentum, hogy míg korábban mindenütt olyan sportágak voltak igazán népszerűek és elterjedtek, melyekben javarészt egyének versenyeztek egymással, addig a futball – éppen könnyű hozzáférhetőségéből adódóan – igazi tömegsporttá vált (HADAS–KARÁDY 1995: 90–91). Ez a tömeges jelleg pedig nemcsak üzhetőségében, hanem a szerveződő csapatok körül hamar kialakuló drukkerségi viszonyban is tetten érhető volt. A széles körben való elterjedtség nyomán a különböző társadalmi csoportok, rétegek csaknem mindegyikéhez tartoztak már olyan labdarúgó-egyesületek, me-

lyekhez az egyes csoportok tagjai identitástudatuknak megfelelően kötődhetnek. Így a társadalmi fejlődésből vesztes módon kijövő csoportok számára az egyesületek egyfajta „érdekvédelmi” pozícióval is bírtak. Például egy munkáscsoport tagjai számára a közös egyesülethez való kötődés és a csapat révén elért közös sikerek a csoport megerősödését, társadalmi helyzetének megszilárdulását jelenthették. A drukkerék közösségének szimbolikus terében az egyén személytelenül válhat egy közösség fontos alkotóelemévé. Az összetartozás erős érzése csoporton belüli elismertséget (csoporton belüli egyenlőség) és védelmet nyújt, ami egyre vonzóbbá teheti a kívülálló szemlélő számára. Ez a dinamika aztán öngerjesztő folyamatként gyorsan, kezdetben szinte exponenciálisan növelheti a csoportok létszámát, amiből ilyen módon hamar tízezres, százezres, majd akár többmilliós szurkolótáborok alakulhatnak ki. Az egymással szemben álló társadalmi csoportok a futball szimbolikus világában hatékonyan versenyezhetnek egymással. Az egyesületek közötti versengésen túlmutató harc ez, az egyes államok közötti szimbolikus „csata” megnyilvánulása. A különböző országok válogatott csapatai esetében a nemzeti identitás kérdése jelenik meg ilyen módon. Ugyanez az analógia valósul meg két különböző ország klubcsapatainak egymással való megmérkőzése során. Két válogatott csapat mérkőzése esetén a felek elméletben gazdasági és társadalmi fejlettségük figyelembe vétele nélkül mérhetik össze a tudásukat egy olyan szimbolikus eseményen, amely az ország lakóinak jelentős része számára kiemelt fontossággal bír. Nem véletlenül nevezik sokan a futballt a modern kor háborújának. A sportág által a győztes nemzet tagjainak önbecsülése megnőhet, nemzeti identitása megerősödhet.

Konklúzió helyett

*„Az éjjel soha nem érhet véget, varázsolj nekünk valami szépet,
repülj velünk a szerelem szárnyán, indul az utazás, csak erre vártál.”*

(Soho Party)

E tanulmány célja elsősorban abban állt, hogy igazolja a feltevést: a labdarúgás a modern tömegtársadalom rítusaként funkcionál. A felsorolt példák véleményem szerint mind-mind képesek e tézis alátámasztására, mégis mindezek mellett a kétkedők – és a nem kétkedők – számára bátorítok tenni egy elsőre talán olcsónak tűnő javaslatot: kérem, hogy aki ezeket a sorokat olvassa, látogasson ki egy futballmérkőzésre! (Vigyázat: a televízióban megnézni egy meccset még csak megközelítőleg sem vált ki hasonló hatást.) Lehet ez a magyar válogatott, egy NB I-es csapat, de akár még egy „megyehármas” helyi egyesület meccse is. Az élmény, attól függetlenül, hogy valaki korábban rajongott-e a futballért, hogy „érti-e” a játékot, szinte garantáltan ugyanaz lesz, még hozzá a mérkőzés színvonalától teljesen függetlenül. Nem a hozzáértés számít ugyanis elsősorban, ennél sokkal egyszerűbb szempontok érvényesülnek. Sokkal inkább a „zsigeri érzelmek” színhelye ez. A pálya körül helyet foglaló (addig) idegenekkel való szinte azonnali együvé tartozás, a közös öröm, eufória vagy éppen bánat érzése semmi máshoz nem fogható egyszerűséggel és gyorsasággal képes beszippantani az embert – és bizony könnyen elképzelhető, hogy kilencven perc után a gyanútlan kíváncsiskodó „hívőként” távozik majd a lelátóról. Hogy aztán egy új, minden mást elhomályosító gondolat férkőzzön a fejébe: „mikor lesz a következő meccsnap?”

Jegyzetek

¹ Ehhez egy személyes történetem is kapcsolódik: 1916-os születésű nagyapám fanatikus Újpest-drukker volt, aki fiatal korában azt kérte, hogy halálát követően az Újpest Megyeri úti stadionjában, a „szent helyen” szórják szét hamvait.

² Emlékezetes, hogy a budapesti utcákon tapasztaltnál hasonló méretű tömeg, mintegy harmincezer magyar szurkoló Marseilles-ben közösen vonult fel a Magyarország–Izland csoportmérkőzésnek helyet adó Vélodrome-stadionhoz. A marseilles-i utcákat elárasztó tömeg hasonló, rítusos elemeket viselt magán, mint a magyarországi utcákon felvonuló sokaság.

³ Az egyesületek népszerűsége az erőltetett átalakítások ellenére is töretlen maradt. Bár a csapatokat a kommunista államvezetés az ország teljes területén miniszteriumi, szakszervezeti vagy vállalati irányítás alá helyezte, nevüket, színeiket és címereiket megváltoztatta, a drukkerok továbbra sem a Belügyminisztérium alá rendelt Dózsáért, vagy az élelmiszeriparhoz kapcsolt ÉDOSZ-ért, majd Kinizsiért, hanem a több évtizedes hagyományokkal rendelkező UTE-ért és FTC-ért rajongtak. Így bár ezekben az években egy fővárosi derbin hivatalosan, a hatalmon lévők szándékai szerint reprezentált módon a „Belügy” és az élelmiszeripar csapata meccselt egymással, vélhetően nem igen akadt drukker, aki az új ideológia jegyében nézte és szurkolta végig a mérkőzéseket.

⁴ Egy diktatúrának nincs szüksége vallásokra, sőt azoknak kifejezetten káros hatásai lehetnek a számára: a hatalmon lévők akarata szerint a náci Németországnak, a sztálini Szovjetunióknak, a rákosista Magyarországnak egyetlen „istene” volt csupán: a hatalom, a Párt hierarchiájának csúcán lévő diktátor. A Magyarországon legnagyobb számú követővel rendelkező katolikus egyház megtörésére a legjellemzőbb példa a Mindszenty József esztergomi érsekkel szemben indított koncepciós eljárás, vagy az egyházi iskolák államosítását alátámasztandó – ugyancsak koncepciós jellegű – Pócspetri-per.

⁵ A csapatsportok jelentősen nagyobb tömeghatással bírnak: az egyéni sportok esetében – ahol a versenyzőt foglalkoztató egyesület szinte lényegtelen – nem tudnak a társadalom különböző rétegeiből egyesületi szurkolótáborok kialakulni, majd a tábor tagjai egy már kialakult identitás és szimbólumrendszer mentén a versenyzőket közösen buzdítani. Az egyéni sportokból éppen az egyesületi drukkerség hiányából fakadóan hiányzik a rituális jelleg.

⁶ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában olvasható 1960-as évek elején készült jelentésekből az a következtetés vonható le, hogy az FTC jégkorong- és kézilabdameccseit látogató Fradi-drukkerok a futballcsapat elkötelezett hívei is. A sportágak látogatottsági adataiból, a futball rítus jellegéből és ismert társadalmi szerepéből következtethető, hogy ez a feltételezés általában véve, a sokaság esetében is igaz (ÁBTL 3.1.2 M – 31606 „Kőműves” fn. informátor jelentései).

Irodalomjegyzék

- ADORNO, THEODOR 1966. *Education after Auschwitz*. A working document.
- BROMBERGER, CHRISTIAN 1995. Football as World-View and as Ritual. In: *French Cultural Studies* 1995/6: 293–311.
- BROMBERGER, CHRISTIAN 2000. A stadionok közönsége. In: *Café Babel* 2000/37: 105–118.
- CANETTI, ELIAS 1991. *Tömeg és hatalom*. Budapest.
- HADAS MIKLÓS – KARÁDY VIKTOR 1995. Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmainak történelmi vizsgálatához. In: *Replika* 1995/17–18: 89–120.
- HOLLÓS MARIDA 1995. *Bevezetés a kulturális antropológiába*. Brown University, Providence.
- MANNHEIM, KARL 1970. *Freiheit und geplante Demokratie*. Köln.
- ORTEGA Y GASSET, JOSÉ 1983. *Goya*. Budapest.
- PÉTER LÁSZLÓ 2014. Labdarúgás és vallás. Néhány elméleti szempont. In: *Keresztény Magvető* 2014/1: 49–64.
- SCHLUCHTER, WOLFGANG 2009. *Die Entzauberung der Welt – sechs Studien zu Max Weber*. Mohr Siebeck, Tübingen.
- SZABÓ JÁNOS 2003. *Futballhuliganizmus*. Budapest.
- SZELÉNYI IVÁN 2014. Varázstalanítás – Jegyzetek Max Weber modernitáselméletéhez. In: *Holmi* 2014/11: 1395–1405.

Felhasznált források

ÁBTL 3.1.2 M – 31606 – „Közüves” fn. informátor jelentései.

SUGÁR SIMON

Tudományos tévhitözön

*„Csupán két dolog létezik: a tudomány és a vélemény.
Az első tudást, a másik tudatlanságot szül.”*

Ezt a bölcsességet Hippokratésznek tulajdonítják, aki – már két és fél évezrede – felismerte, hogy mekkora veszélyt jelentenek a tévhitek, félreértések, megalapozatlan állítások, hiszen ezekből születik a tudatlanság, mely vagy fölösleges félelmet, vagy alaptalan bizalmat kelt emberek, dolgok iránt.

Ezek a közbeszéd trójai falovai: ajándékként kezeljük őket, lebontjuk bizalmatlanságunk és kritikai érzékünk falait, és beengedjük őket, nem is sejtve, hogy veszélyesek számunkra. Elég egy kis áltudományos abrakadabra, megtévesztés – és leleményesen át is jártak az eszünkön.

Miért megy ez olyan könnyen? Mitől vagyunk ennyire sebezhetőek? Erre száz vagy akár ötven évvel ezelőtt az lett volna a válasz, hogy: azért, mert nem tudjuk könnyen és gyorsan leellenőrizni az információk hitelességét, nem olyan egyszerű utánajárni a dolgoknak, nincs internet, számítógép.

Manapság inkább ennek az ellentéte igaz; lényegében végtelen mennyiségű információ áll a rendelkezésünkre, de ezzel párhuzamosan a „falovak” száma is annyira megnőtt, hogy bármennyire igyekszik az ember, minden kétes, bizonytalan dolognak nem tud utánaolvasni, egyszerűen nincsen rá ideje.

Az utóbbi bő egy évtizedben megjelent és azóta egyre növekvő közösségi média-platformok ezt az információáradatot katalizálták; elérték azt, hogy egy kattintással azonnal több száz emberhez juttathasson el a felhasználó valamilyen információt, ráadásul a saját nevével, ajánlásával személyessé téve azt. Ezzel beköszöntött a tudományos bullshit virágkora.

A tudománynak számos területe van, így az áltudománynak is: közgazdaságtan, szociológia, biológia, fizika, kémia és ezeken kívül és belül megszámlálhatatlanul sok. Ebben a tanulmányban, mivel ez áll hozzám közel, a természettudományos álhíreket és tévhiteket igyekszem górcső alá venni, hozzátéve saját tapasztalataimat a valódi kutatás területéről.

Tévhitet, összeesküvés-elméletek sokféleképpen születhetnek. A továbbiakban ezek közül a legfontosabbakra hozok egy-egy példát, majd pedig a negatív hatásaik összefoglalására teszek kísérletet.

Öt tudományos tévhit

A tévhitek, összeesküvés-elméletek nem a huszonegyedik század termékei, az internet megjelenése előtt is bőven akadtak ilyenek, például ilyen a kilencvenes évek Amerikájában elterjedt talán leghíresebb és legnagyobb: a *chemtrail*-elmélet. E szerint az ame-

rikai légielő és az utasszállító gépek veszélyes anyagokat és/vagy nanorobotokat perme-
teznek a lakosságra, akik ezt belélegezve meghalnak, vagy tudatuk befolyásolhatóvá
válk, és így egy szűk elit képes lesz rabszolgaként irányítani az egész országot. Az elmé-
let szerint ennek a szupertitkos projektnek az eredményei a kondenzcsíkok – innen
származik a neve is: „chem” (‘vegyi’) + „trail” (‘csik’). Ez egy a kevésbé ártalmas,
inkább megmosolyogni való példa az összeesküvés-elméletek közül, melyek nem jártak
kifejezetten káros következményekkel.

Manapság is léteznek rengeteg embert érintő összeesküvés-elméletek, mint például
az, mely szerint a védőoltások autizmushoz vezethetnek gyermekeknél. Ennek sincs a
chemtrail-elmélethez hasonlóan tudományos alapja; egyik legnagyobb hirdetőjét például
megfosztották a doktori címétől kutatási adatok meghamisítása miatt (NET1).

Miért lehet mégis, hogy az internet korában egy ilyen nyilvánvaló hazugság olyan
sok embert megtéveszt? Ennek több oka van; ebben a konkrét esetben például leg-
nagyobb részben az, hogy egy olyan állításról van szó, amelynek ellenkezőjét, a null-
hipotézist lehetetlen minden kétséget kizáróan bizonyítani. Hogy bemutassam,
mennyire nehéz a tudósok dolga egy ilyen esetben, idéznék SETH MNOOKIN többszörösen
kiténtetett amerikai tudományos újságíró egyik interjújából (angolból fordítva): „Az
angol és a tudományos angol nem teljesen ugyanaz a nyelv. Ezért amikor egy kutató azt
mondja, hogy nincs bizonyíték arra, hogy lenne bármilyen összefüggés a védőoltások és
az autizmus kialakulása között, akkor ez valójában azt jelenti, hogy annyira biztosak
vagyunk benne, amennyire emberként ez lehetséges.” (MNOOKIN 2015)

De mit is jelent ez a közbeszédben? Azt, hogyha egy interjúban külső szakértőként
behívnak egy kutatót, és megkérdezik, hogy tökéletesen biztos-e abban, hogy nincs
összefüggés a vakcinák és az autizmus között, akkor nem mondhatja azt, hogy igen. Ezt
pedig az interjút készítőik nagyon könnyedén ki tudják használni, és beilleszteni saját
retorikájukba, megtévesztve nézőt, hallgatót, olvasót.

Ez egy olyan tévhit, amely már kevésbé hangzik nevetségesen, mint a chemtrail-
elmélet, azonban semmilyen tudományos alapja nincsen, és minden ilyen témában
végzett kutatás az ellenkezőjét igazolja. Továbbá ennek már egyértelműen vannak káros
hatásai: a nem beoltott gyermekek veszélynek vannak kitéve, és akár kisebb járványok is
kialakulhatnak.

Hasonló probléma az éghajlatváltozás kérdése, melynek okaként a tudós társadalom
egy emberként az antropogén hatásokat jelölte meg (NET2), és csak elhanyagolható
mennyiségű (és semmi esetre sem konkluzív) tanulmány állítja ennek az ellenkezőjét.
Mégis láthattuk, ahogy az USA elnöke 2017-ben kijelentette, hogy az éghajlatváltozás és
a globális felmelegedés „fake news”, majd kiléptette országát a Párizsi egyezményből,
valamint radikálisan lecsökkentette a környezetvédelemre fordítandó forrásokat a
költségvetésben (NET3).

Ez az eset ugyan hasonlít a „vakcinaháborúhoz” abból a szempontból, hogy a tudós
társadalommal szemben laikusok állnak, azonban míg az előbbinél ennek hajtóereje az
emberek félelme az injekciós tűtől, a védőoltástól, addig az utóbbi gazdasági érdekek
mentén történik az emberek médián keresztül történő manipulálásával, és egy egész
országra, sőt akár az egész bolygóra nézve súlyos következménnyel járhat.

Lényegében tér el az eddig felsorolt példáktól a következő, ugyanis ebben az esetben
maguk a tudósok hamisítják meg a kutatási eredményeket. Manapság modern köz-
mondássá, szólássá, mémmé vált a „Brit tudósok megállapították...”. Aki tudja, hogy

miről van szó, az azt is tudja, hogy ezek a valódi vagy álkutatások nem a megbízhatóságukról híresek, inkább arról, hogy valamilyen laikus, átlagember számára is fontos vagy érdekes témában érnek el könnyen értelmezhető és nagyon izgalmas eredményt. Több okból és többféleképpen is készülnek ilyen kutatások, sok esetben még valós adatokkal is dolgoznak, azonban egy kutatás eredményét igen könnyedén lehet befolyásolni más módon is. Ez a tudomány szürke területe, amikor félillegális eszközökkel, például irányított mintavétellel, nem reprezentatív számú mérés elvégzésével vagy elfogult kísérlettervezéssel kapnak számukra megfelelőbb eredményeket. Sőt, előfordul az is, hogy már meglévő adatokból statisztikai módszerekkel hoznak ki olyan összefüggéseket, amelyeket már saját eredményként lehet publikálni (p-hacking). Természetesen ezeket a cikkeket nem presztízzsel rendelkező folyóiratokban közlik, azonban ez nem is szükséges ahhoz, hogy az interneten futótűzként terjedjen el, vagy ahhoz, hogy az önéletrajzba vagy valamilyen pályázatba saját publikációként lehessen beírni, ezzel nyerve el további kutatási pénzt.

Ebben az esetben nagyon komplikált a helyzet, összetett a probléma. Természetesen a kutatási eredmények befolyásolására nincs és nem is lehet mentség, hiszen ezzel az illető nem csak a saját, hanem az egész tudós társadalom megbízhatóságával játszik. Azonban meg kell említeni, hogy ezt a jelenséget a rendszer és a média is támogatja, hiszen megéri ilyen kutatásokat végezni. Ugorjunk vissza egy mondat erejéig az éghajlatváltozás kérdéséhez. Vajon hogyan és miért született az az elhanyagolhatóan kevés, az éghajlatváltozás emberi tényezőjét tagadó tanulmány? Erre a kérdésre nem is kísérlek meg választ adni, mert tudóspalántaként nem engedhetem meg magamnak az alaptalan spekulációt, azonban érdemes végiggondolni a kérdést ebben a kontextusban.

A következő jelenség ismét nagyban eltér az előbbiektől, ebben nem laikusok és tudósok szembenállásáról van szó, nem kutatók által befolyásolt eredményekről. A szociális média és a megszámlálhatatlan internetes bulvár- és hírűség által tömegesen gyártott kamuinformáció-áradat egy olyan jelenség, amellyel mindenki rendszeresen találkozik, akár akar, akár nem. Ennek egyik hajtóereje az ún. „clickbait”, a kattintásvadászat. Ez azt jelenti, hogy egy érdekes címmel és érdekes címlappal ráveszik az embereket, hogy megnyissák a tartalmat, ők pedig bezsebelik ezért az internetes hirdetésekért járó pénzt. A másik a természettudományos téren teljesen tájékozatlan emberek félelme attól, amit nem értenek. Facebookon igen gyakran találok olyan megosztott blogbejegyzésekkel, amelyek az élelmiszeripari adalékanyagokat démonizálják. Például a konyhasóróról, vagyis a nátrium-kloridról, mely lényegében minden élelmiszerünkben megtalálható, azt írta valaki, hogy az nátriumból, egy vízzel érintkezve robbanó fémről és klórból, egy igen mérgező gázból áll. A blogbejegyzést több százan megosztották, bizonyítva ezzel, hogy nem tudják, mi a vegyület és az elem közötti különbség.

Más esetben valamilyen celeb oszt meg követőivel olyan tudományosan teljesen alaptalan dolgot, ami aztán népszerűségének köszönhetően hamar megfertőzi a közösségi médiát. Példa erre a nemrég nagy port kavart Schobert Norbert fitneszedző, celeb, aki a cukor és a kokain „vegyjelét” (összegképletre gondolt) hasonlította össze, és ebből vont le messzemenő következtetéseket, bizonyítva teljes természettudományos tájékozatlanságát (NET4).

Ezek az apróbb tévhitök, félreértések, mítoszok egyenként nem annyira, tömegesen azonban nagyon károsak lehetnek, ugyanis aláássák a valódi kutatások tekintélyét, és félretájékoztatják áldozataikat, akiknek ebből komoly anyagi vagy akár egészségügyi

gondjuk is származhat. Az öt példával – a teljesség igénye nélkül – azt szerettem volna szemléltetni, hogy nagyon sok ok és körülmény játszhat közre a tudományos tévhitek, mítoszok kialakulásában, és azok hatása, következménye is többféle lehet. Mindezekből származásuk miatt csak a legfontosabbakat, majd ehhez kapcsolódva a tudományos kutatásról szerzett személyes tapasztalataimat ismertetem a következő részben.

A tévhitek kialakulásának okai

Az első és legjelentősebb faktor az átlagnépesség alapszintű természettudományos ismereteinek hiánya. Ha egy átlagos középiskolást megkérdezzük, hogy melyik tantárgyat szereti a legkevésbé, akkor legnagyobb valószínűséggel a kémiát vagy a fizikát fogja megjelölni – erről személyes tapasztalataim is vannak. Vállaltam középiskolási kémiakorrepetálást, és első kézből tapasztaltam az alapok és az érdeklődés teljes hiányát. A természettudományos egyetemi szakok egyre kevésbé népszerűek és csökken a felvételizők száma, pedig az ilyen területen szerzett diplomával könnyen el lehet helyezkedni a munkaerőpiacon; legtöbb esetben hiányszakmákról van szó. Hogy ez miért alakult így, nem tartozik a tanulmány témájába, és annak kereteit is meghaladná. Az viszont biztos, hogy a tudatlanság a táptalaja a gyorsan és erőszakosan terjedő tévhiteknek. Ehhez szorosan kapcsolódik a kritikai érzék hiánya, mely lehetővé teszi azt, hogy a tájékozatlan embereket könnyebben megvezessék. A természettudományos ismeretek hiánya alapján véve nem jelentene akkora problémát, ezt lehet pótolni, ugyanis az interneten viszonylag gyorsan, néhány kattintással utána lehet járni egy-egy témának, ha valakiben kétségek ébrednek. Enélkül viszont az emberek teljesen ki vannak szolgáltatva a hamis információk áradatának.

Másodikként rangsorolom a médiát, amely katalizátorként működik. Hatalmas szerepe van az áltudományos anyagok gyors elterjesztésében, sőt gyakran hozzájárul az információk torzításához, hamisításához. A szociális média a hagyományossal szemben még effektívebben működik ilyen téren, mert az információ felhasználótól felhasználóig személyesen terjed, ezért annak hitelességében jobban megbízunk, nagyobb eséllyel olvassuk el.

A harmadik ok az, hogy a tudományos kutatások sokszor nem tudnak olyan egyszerűek és izgalmasak lenni, mint az áltudományosak. A kutatás minden esetben egy soklépéses, bonyolult és hosszadalmas folyamat, melynek a kimenetele kétséges: előre nem lehet megállapítani, hogy egy kutatás sikeres lesz-e vagy sem, a kapott adatokból le lehet-e vonni majd hasznos következtetéseket. Sokszor a sikeres kutatás eredményei sem olyan hangzatosak és izgalmasak, nem lehet mindegyik világmegváltó horderejű, a legtöbb kutatás laikusok számára jelentéktelennek tűnő unalmas témákkal foglalkozik, pont azért, mert még a legapróbb részlet igazolása vagy cáfolása is bonyolult folyamat. Az áltudományok tehát helyzeti előnyben vannak, mert nem igényelnek részletes, konkluzív bizonyításokat, sőt sok esetben bárminemű kutatótevékenységet. Továbbá, ha egy laikus rábizonyítja, hogy tévedett, nem jár olyan komoly következményekkel, mint ha egy szakember tette volna ugyanezt.

A kutatómunka személyes tapasztalatai

A tudományos tévhitek elleni fellépés nehéz feladat, mert igen összetett problémákat kell leküzdeni. Ezek közül az egyik az, hogy az emberek nagy része nem tudja pontosan, mi is zajlik egy kutatóintézetben, mekkora munkával jár akár a legjelentéktelenebb tudományos kutatás elvégzése is. Ha valamelyest jobban beletámaszkodnánk a folyamatokba, akkor jobban tudnánk értékelni annak eredményeit, és nagyobb hitelt kapna a kutatók szava a laikusokéval szemben, ezzel pedig sok tévhit megszűnhetne létezni.

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy az MTA TTK Kutatóintézetében végezhettem a kötelező nyári szakmai gyakorlatomat, ezután a szakdolgozatomat is itt írva, így betekintést nyerhettem a tudományos kutatás menetébe, nehézségeibe, összetettségekbe. Az e téren szerzett tapasztalataimat szeretném röviden megosztani, ezzel bepillantást adva a tudósok világába és megmutatni, mennyire tiszteletreméltó az általuk végzett hatalmas munka.

A kutatás első lépése az anyagi források biztosítása. Sokan nem gondolnak bele, hogy ez mekkora anyagi terhekkel jár. A kutatáshoz használt gépek, eszközök, anyagok beszerzése, fenntartása hatalmas forrásokat igényel, amit folyamatosan biztosítani kell pályázatok elnyerése révén. Olyan ez, mint egy nagyon modern és drága háztartás: fizetni kell a rezsit, a számlákat, el kell végezni rendszeresen a bevásárlást, és sokszor támadnak váratlan kiadások is, amelyekre előre kell gondolni a költségvetés tervezésekor. Mindez hatalmas adminisztrációs munkát is jelent, ami plusz terheket ró a tudósokra a kutatási tevékenységen kívül.

Amikor minden körülmény megteremtődött, a következő lépés a kutatás megtervezése. Mivel általában nem rutinmunkáról van szó, ez egy alapvető fontosságú lépés, egyáltalán nem mindegy, hogyan végezzük el a méréseket, vizsgálatokat. Rengeteg faktortól függ ezeknek a megválasztása: a vizsgálat tárgyától, annak tulajdonságaitól, a céltől (amit el szeretnénk érni), a rendelkezésünkre álló készülékektől és anyagoktól, illetve az időkerettől és a forrásoktól. Természetesen nem mindig láthatunk mindent előre, ezért sok esetben a folyamat megakad, kiderül, hogy valamelyik lépés nem működőképes, változtatni kell rajta. Sokszor érdemes előre kitalálni több lehetséges útvonalat az esetleges problémák kiküszöbölésére.

Egy fehérjéket, peptideket vizsgáló laboratóriumban dolgoztam, ezek vizsgálatában szereztem tapasztalatot. A következőkben az általános munkafolyamatot vázolom fel röviden.

A fehérjék és peptidek nagyméretű biomolekulák, melyek igen fontos és sokféle szerepet töltenek be az emberi szervezetben, védik, irányítják és mozgatják azt. Rengeteg funkcióval rendelkezhetnek, és bonyolult szerkezetük van, ezért kutatásuk sem egyszerű. A vizsgálat megtervezése után egy bonyolult folyamat veszi kezdetét. Ennek első lépése a mintavétel, amely sok esetben biológiai eredetű, tehát emberi vagy állati szövetből történik; szállítása és tárolása is komoly nehézségeket okoz. Ezt követően kinyerjük a mintákból a vizsgálandó anyagokat, eltávolítjuk a zavaró komponenseket, ami ugyancsak komoly kihívásokat jelenthet. Ezután leggyakrabban az emberi emésztő szervrendszerben is lezajló folyamatokhoz hasonló módon megemésztjük a mintákat, majd az ebből kapott bonyolult keveréket tisztítjuk különböző módszerekkel. (Gyakran szükséges a nagy mennyiségű zavaró komponensek eltávolítása.) Hogyha minden lépés sikeres volt, követ-

kezhet a nagyműszeres vizsgálat, melynek során a minta komponenseit elválasztjuk egymástól, majd egyenként azonosítjuk őket. Az ebből kapott hatalmas mennyiségű adat kiértékelése manapság már számítógéppel, szoftveresen történik, mert ezek segítségével szinte lehetetlen lenne, de legalábbis heteket, hónapokat igényelne. Sokan azt hiszik, hogy a tudományos kutatás valahol itt véget is ér, pedig ez közel sincs így. A kapott adatok értelmezése a legtöbb esetben több munkával jár, mint maga a kísérleti munka, melyből jegyzőkönyvet és gyakran cikket kell írni, tudományos folyóiratban kell publikálni. Egy tudományos cikk megírása óriási munka. A tudósnak ismernie kell az előzményeket, a hasonló témában végzett kutatásokat, amelyeket össze is kell foglalnia a bevezetésben. Ennek több oka is van, egyrészt, hogy a kutatásokat a nemzetközi kutatások között is elhelyezzék, másrészt, hogy látszódjon, miben sikerült új eredményt elérni. A saját eredményeket ezután a nemzetközileg elfogadott bonyolult szabályrendszerek alapján kell validálni, illetve formailag szabályosan közölni, mert csak így fogadják el a tudományos folyóiratok. Mindez minőségbiztosítási célokat szolgál.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért van szükség cikke írására, hogyha ez jelentős mennyiségű pluszmunkát, terhet jelent. Erre egyrészt az a válasz, hogy egy kutató sikerességét cikkeiben és hivatkozásokban mérik. Egy kutatás akkor igazán sikeres, ha abból legalább egy, de inkább több cikket sikerül megírni, és ezt/ezeket lehetőleg minél rangosabb folyóiratban közölni. A hivatkozások száma pedig azt mutatja meg, hogy más tudósok saját cikkeikben hányszor használják fel az illető kutatási eredményeit, tehát hogy mekkora hatást sikerült elérni vele, mennyire járult hozzá a témában zajló kutatások előbbreviteléhez. Másrészt a világ különböző részein dolgozó tudósok tudományos cikkeken keresztül kommunikálnak egymással. Így osztják meg eredményeiket, ezáltal közösen, egymás kutatásait felhasználva törekednek arra, hogy életünket könnyebbé, jobbá tegyék, új gyógyszereket, anyagokat kifejlesztve. Ebből következően nem szabad megfélemlenünk arról, hogy egy új, hatalmas felfedezés mögött tudósok ezreinek előzetes munkája áll, akik mind hozzátekettek valamit a végeredményhez, ezért a látszólag kevésbé fontos eredmények is hatalmas jelentőséggel bírhatnak.

A tudományos kutatómunka hatalmas elkötelezettséget és végtelen kitartást, lelkesedést igényel, mert rengeteg buktatót, akadályt kell leküzdeni, és nem lehet előre tudni, hogy a befektetett energia megtérül-e vagy sem. Éppen ezért a tapasztalaton és tudáson kívül – amit a kutatócsoportban végzett munkám során gyűjtöttem – a legfontosabb dolog, amit nyertem, az a kutatók iránti tisztelet és megbecsülés, amiért a háttérből igyekeznek jobbá tenni a világot végtelen türelemmel és munkabírással, sokszor saját szabadidejüket, magánéletüket feláldozva.

Tévhitik mindig lesznek, ezek kigyomlálása a köztudatból és a médiából lehetetlen feladat, azonban fel lehet venni velük a harcot. Ennek fontos lépései közé tartozik az oktatás fejlesztése. Egyrészt úgy, hogy mindenki kapjon akkora tudományos alapműveltséget, aminek segítségével elboldogul az egyre növekvő információáradat közepette, másrészt a kritikus gondolkodás támogatásával, hogy a megszerzett tudás alkalmazható is legyen a gyakorlatban. Fontos továbbá segíteni a tudósok és munkájuk elfogadottságát és tiszteletét, hogy ezzel elősegítsük a kommunikációt köztük és a társadalom többi része között. Ezekhez elengedhetetlen a média okos, olyan irányú korlátozása, hogy a médiumok felelősségre vonhatók legyenek az általuk közölt információk

valótlanságáért. Ezúton nagyban lehetne csökkenteni az áltudományos „tanulmányok” terjesztését.

Utóbbi legfontosabb hozadéka az lenne, hogy a valódi kérdésekkel többet foglalkozhatnánk, nem vonnák el az erőforrásokat a fölösleges problémák. E rövid tanulmánnyal elsősorban a figyelemfelhívás volt a célom, az, hogyha legközelebb gyanús cikkel találkozunk, akkor kezeljük fenntartással, kritikával, és merjünk utánaolvasni, megkérdezni a témában jártasabb ismerőseinket, mert magunkon kell elkezdeni a változást, csak ezután lehet javítani a rendszert.

Irodalomjegyzék

MNOOKIN, SETH 2015. *The vaccine war*. PBS.

Internetes források

NET1: <http://edition.cnn.com/2011/HEALTH/01/05/autism.vaccines/index.html>
(Utolsó letöltés: 2017. 07. 15.)

NET2: <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/>
(Utolsó letöltés: 2017. 07. 15.)

NET3: <https://edition.cnn.com/2017/06/01/politics/trump-paris-climate-decision/index.html>
(Utolsó letöltés: 2017. 06. 01)

NET4: http://index.hu/tech/mem/2017/02/06/kokain_cukor_vegyjel_keplet_nem_mindegy/
(Utolsó letöltés: 2017. 07. 15.)

RAB FANNI

Jézus után szabadon

Halálról, ürességről, életről

Keresztény kultúrkör, keresztény hagyományok, keresztény Európa... Lassan már a csapból is a kereszténység folyik. De mit jelent pontosan kereszténynek lenni? Mitől válik valaki – ha a szó eredeti jelentésére tekintünk – Krisztus-követővé? A karácsonyi ünnepkört jól ismerjük, de mi a húsvét jelentősége?

Vegyük górcső alá Jézus életének utolsóelőtti szakaszát! Tegyük egy rövid sétát a Golgotán, majd pár száz méter múlva forduljunk jobbra, Arimátiai József sírbirtokára. Jeruzsálemből kiérve haladjunk tovább egyenesen az emmausi úton, akár a tanítványok, míg el nem érünk a célállomáshoz.

Kálvária – a halál

Elképzeltető, hogy Jézus csak eszméletét veszítette a kereszten? Volt egyáltalán olyan szakorvos az ókori Rómában, aki 100%-os megbízhatósággal tudta megállapítani a halál beálltát? ALEXANDER METHERELL orvos-mérnök nyomán öt „lépcső” állapítható meg, ami a biztos halálhoz vezet (STROBEL 2016: 230–241).

1. *Heamatidrosis – véres verejtékválasztás*

Jézus vért izzadt a Gecsemáné-kertben. Erős szorongás hatására olyan vegyi anyagok szabadulnak fel a szervezetben, amelyek károsítják a verejtékmirigyek hajszávereit, így azok bevéreznek, és az izzadság vértől színezve tör felszínre. A bőr ráadásul rendkívül érzékennyé válik – ezért másnap, amikor a római katonák megkorbácsolták Jézust, az még fokozottabb fájdalommal járt.

2. *Korbácsolás*

A rómaiak 39 csapást mértek az elítéltre egy fonott bőrkorbáccsal, melynek szálaiba fémgolyókat és hegyes csontdarabkákat fűztek. Az ütések olyan vágásokat okoztak, melyek egyre tovább hasadtak, addig, míg a háti csigolyacsontok is előtűntek a mély sebek alól. A kínzás egyébként a test teljes hosszára kiterjedt, a válltól a hátan és a faron át a lábszárakig.

3. *Hypovolaemiás sokk*

A súlyos vérvesztés miatt hypovolaemiás (*hypo* – ’alacsony’, *vol* – ’mennyiség’, *aemia* – ’vér’) sokk állt be. Ekkor a szív szaporábban ver, a szívköri

hártýákban vér és víz gyúlik fel. A vérynyomás leesik. A vese nem termel vizeletet. Az elveszített folyadék pótlásául a szervezet vizeket követel. Az ember szomjazik.

4. *Keresztre (?) feszítés*

Pontosabban, egy vízszintes gerendára feszítették Jézust. Az elítélt csuklójába és lábába 13-18 cm-es szöget vertek, amitől az ott futó idegek szétroncsolódtak. Ezután szögezték rá a fát keresztirányban az előzetesen földbe ásott függőleges oszlopra. Az áldozat karjai kb. 15 cm-rel megnyútlak, mindkét válla kifordult.

5. *A halál oka: fulladás*

A kereszten függővel ez történt: az izmokra, főként a rekeszizomra ható feszítő erő a mellkast olyan pozícióba emelte, hogy a belélegzett levegő bennrekedt. Az elítéltnek sikerült ugyan feltolnia magát, és kilélegeznie; de a mozgás hatására lábát átszakította a szög, és megakadt a lábtőcsontokban. A fájdalomtól a test visszaesett, a durva gerenda tovább horzsolta a korbácsolástól egyébként is gennyedző hátát. A folyamat pedig kezdődött előlről, a teljes kimerültségig és a szív benuulásáig.

Ha patológiában nem is, de emberölésben abszolút szakértelemmel rendelkeztek a rómaiak. Ráadásul, ha egy rab megszökött volna tőlük, a szolgálatban lévő katonákra halál várt; ezért határozott érdekük volt, hogy teljesen biztosak legyenek abban, hogy az áldozat meghalt, mielőtt levették a keresztről. Jézus nem reagált, mikor a római katona átszurta a jobb tüdejét – ahonnan a 3. pontban vázolt folyadékgyülem távozott –, hogy meggyőződjön a halála felől. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a fenti öt lépcső valóban végzetes volt Jézus számára.

Temető – az üresség

Se ciradás vaskapu, se giccses sírkódíszítések – a Közél-Keleten a sír mindössze egy barlangot jelentett, nyílása előtt lejtős vájattal. A bejárat elé egy óriási, korong alakú követ hengerítettek, melyet egy kisebb rögzítettek. A malomkőszerűséget viszonylag könnyen le lehetett gurítani a kialakított vajatban, de ahhoz, hogy a lezárás után felhengerítsék, több férfi erejére lett volna szükség.

Jézus sírját egy Jeruzsálem-szerte ismert és elismert közéleti személyiség, Arimátiai József „zárta le” péntek délután, és vasárnap pirkadatkor találták nyitva. A következőkben érdemes elgondolkodnunk WILLIAM LANE CRAIG filozófiaprofesszor néhány felvetésén. (UO. 247–263.)

Arimátiai József kétségkívül történelmi személy volt. Tekintettel arra, hogy az első keresztények haragot és keserűséget éreztek a Jézus keresztre feszítésére felbujtó zsidó vezetőkkel szemben, elég valószínűtlen, hogy éppen egy olyan személyt találtak volna ki, aki a nagytanács tagja volt, és igaz dolgot cselekedett Jézus méltó eltemetése érdekében, miközben a tanítványai mind elhagyták őt. Ezenkívül nem nevezhetek ki csak úgy egy kitalált személyt a Szanhedrin tagjának, hiszen bárki kérdezősködhetett volna utána.

Az első századi Palesztinában a nők igen alacsony helyet foglaltak el a társadalmi ranglétrán, ahogy egy rabbinikus mondás is bizonyítja: „Inkább égjenek el a törvény

betűi, semhogy asszonyoknak magyarázzák őket!” Annyira értéktelennek tekintették a nők vallomását, hogy hivatalosan nem is tanúskodhattak a bíróság előtt. Ezért óriási jelentőségű, hogy az üres sír koronatanúi asszonyok, Jézus barátai. Minden későbbi legenda férfiakkal vétette volna észre az üres sirt, pl. Péterrel vagy Jánossal. Tehát azt, hogy a sír üres volt, leginkább az valószínűsíti, hogy asszonyok fedezték fel. Az evangélisták pedig úgy írták le az eseményeket, ahogy azok valóban megtörténtek, még akkor is, ha ez zavarba ejtőnek tűnt számukra. Mindez a hagyomány torzulásmentessége mellett szól, és cáfolja a legendás elemek megjelenését.

A sírhely keresztények és zsidók körében egyformán ismert volt. Ha nem lett volna üres, akkor nehezen lehetett volna egy egész mozgalmat alapozni a feltámadásba vetett hitre éppen abban a városban, ahol Jézust nyilvánosan kivégezték és eltemették.

A zsidók nagyon is fizikai értelemben fogták fel a feltámadás fogalmát. A feltámadást elsősorban a halott csontjaira vonatkoztatták, még csak nem is a hústestre, amiről úgy vélték, hogy romlandó. Miután a hús elenyészett, összegyűjtötték elhunyt hozzátartozók csontjait, és dobozokban helyezték el, hogy megőrizzék a világ végéig, amikor Isten feltámasztja Izrael igazait, és egybegyűjti őket örök országában. Ennek fényében a korabeli zsidóság nyilvánvalóan feloldhatatlan ellentmondást látott volna abban az állításban, hogy valaki feltámad a halálból, miközben a teste továbbra is a sírban marad. Ezért, amikor a keresztény ösegház legkorábbi hitvallása (ami Pál korintusiakhoz írt első levelének 15. fejezetében olvasható) úgy fogalmaz, hogy Jézus meghalt, eltemették, de harmadnapra feltámadt, azzal kimondatlanul is világosan állítja, hogy üres sír maradt utána.

A legelső zsidó vitairatok eleve feltételezik az üres sír történetiségét. Nem akadt senki, aki azt állította volna, hogy Jézus teste még mindig a sírban van. Mindig is az volt a kérdés: „Mi történt a holttesttel?” Ráadásul, ha a négy evangélium minden részletre kiterjedően megegyezne egymással, az már a plágium gyanúját vetné fel. Még ha a másodlagos részletek tartalmaznak is bizonyos legendás elemeket, az elbeszélés történeti magja hiteles.

Úton – az élet

„A tudomány okokkal és okozatokkal foglalkozik. Nem látunk dinoszauruszokat, de tanulmányozzuk a fossziliákat. Lehet, hogy nem ismerjük egy bizonyos betegség eredetét, de látjuk a tüneteit. Előfordul, hogy egy bűnténynek nincs szemtanúja, de a rendőrség a tények alapján összeilleszti a bizonyítékokat. Így lehet összerakni a feltámadás bizonyítékait is. Először is, meghalt Jézus a kereszten? Másodszor, megjelent később az emberek előtt? Ha erre a két kérdésre tudunk válaszolni, nyert ügyünk van, mert halottak nem tesznek ilyet.” – fogalmazza meg GARY HABERMAS teológusdoktor (UO. 271).

A téma kapcsán SZALAI ANDRÁS, az Apológia Kutatóközpont vezetője egyetértően állítja: „Igen, a feltámadást hatásában vizsgálhatjuk. A szemtanúknak szubjektív tapasztalatuk volt Jézusról, és a szubjektivitás nem irreálisat jelent. Személyesen és valóságosan találkoztak vele.”

Az imént említett hitvallásban (*IKorintus15*) – az evangéliumok tanúságát kiegészítendő – rövid összefoglalást kapunk arról, kiknek jelent meg Jézus a feltámadása után:

- Kéfásnak (azaz Péternek)
- a tizenkettőnek (azaz a szűk tanítványi körnek)
- több mint ötszáz testvérnek egyszerre
- Jakabnak (Jézus testvérének, aki azelőtt nem követte őt)
- az összes apostolnak
- „végül mindenki után, mint egy torzszülöttnek, nekem is megjelent” – írja Pál.

De mi bizonyítja, hogy valóban látták Jézust, és nem csak üres fantazmagóriákról van szó? GARY COLLINS pszichológusprofesszor szerint „a hallucinációk mindig egyedi történések. Természetüknél fogva egy bizonyos hallucinációt egyszerre csak egy ember láthat. Sosem fordul elő, hogy emberek egy csoportja ugyanazt hallucinálja. Az sem lehetséges, hogy valaki hallucinációt kelt másokban. Mivel a hallucináció kizárólag az egyén szubjektumában, egyéni érzékeiben létezik, teljesen nyilvánvaló, hogy mások ennek nem lehetnek tanúi.” (HABERMAS–MORELAND 1992: 34)

Márpedig Jézus mindenkivel dialógust folytatott, akivel találkozott, és ezt hallották azok is, akik épp ott tartózkodtak. Seben Glória klinikai szakpszichológus szerint „a feltámadás utáni beszámolók nagyon is életszerűek, kézzelfoghatók, akár meg is számolhatnánk azt a 153 halat, amiről János ír. Az evangéliumok józan megfontolásból született, tudatosan megszerkesztett munkák, melyek irodalomtörténetileg feldolgozhatók; kizárt, hogy pszichikailag megbízhatatlan szerzőktől származnának.” (UO.)

*„Az emberek vállalják a halált a vallásos meggyőződésükért,
ha őszintén hisznek annak igazságában,
de nem áldozzák fel az életüket, ha tudják, hogy hiedelmeik hamisak.”*

(Lee Strobel)

A kereszténység szegletköve Jézus, pillérei az apostolok és a tanítványok csontjai. Aki az első három században Krisztust akarta követni, azt a lelki vezetője mártírsírokhoz vezette, és azt mondta neki: „Lehet, hogy így végzed te is. Ezzel együtt dönts csak így.” Ki adná életét egy koholmányért? Megérkeztünk a célállomásra. Megérkeztünk? Újratervezés.

Irodalomjegyzék

HABERMAS, GARY – MORELAND, J. P. 1992. *Immortality: The Other Side of Death*. Nashville: 34.

STROBEL, LEE 2016. *A Jézus-dosszié*. Budapest. 230–241.

HOLT VAGY ÉLŐ EMLÉKEK

CSERNUS MIHÁLY

A hagyomány őrzése napjainkban, avagy miért élő ma is a néptánc

Gyakran felmerül a környezetemben a kérdés: szükséges-e őriznünk hagyományainkat, vagy inkább haladjunk a kor szellemével, azaz nyissunk az új jelenségek, a technológia irányába? Meglátásom szerint mindkettő nagyon fontos. Előrettekintés nélkül nem lehet jövőnk, ugyanakkor nélkülözhetetlen a múlt ismerete és a múltban elődeink által megszerzett kollektív tudás elsajátítása ahhoz, hogy biztos alapokon álljon életünk. Sokaknak idegen az a világ, amelyet ma néphagyománynak nevezünk, pedig a legtöbbször már találkozott vele valamilyen formában (pl. iskolai énektánc, népdalok éneklése közben, mondókákban stb.).

Értekezésem célja: megmutatni, hogy egy elmúló világ, amelyet népi kultúrának nevezünk, élő és szerves része lehet egy huszonegyedik századi fiatal életének és gondolkodásmódjának. Tanulmányomban tisztázom a hagyomány és a hagyományőrzés kifejezéseket, és történeti áttekintést adok a népi hagyomány kutatásáról, főleg a zene és a tánc vonatkozásában. Elsősorban a táncműveléssel és napjaink táncművelésével foglalkozom.

Hagyomány és hagyományőrzés

Ha valaki utána néz a hagyomány kifejezésnek a *Magyar értelmező kéziszótárban*, a következő definíciót találja: „Közösségben tovább élő (tudatosan ápolt) szokás, ízlés, felfogás, illetve szellemi örökség.” (ÉKSZ. 1972: 497). A hagyomány mindaz az érték, norma, elvárás, sztereotípa vagy szokás, amit a korábbi generációk szellemi tudásként felhalmoztak, beépítettek a társadalomba, a köztudatba. Ezek közül sokat nem értünk már, némelyek irrelevánsak vagy csak egyszerűen közömbösek a felnövekvő nemzedék számára. A hagyomány mégis olyan kiindulópont, biztos alap lehet, amelyhez bárki képes visszatérni.

Az idézett definícióból a „szellemi örökség” kifejezést ragadnám ki. Az örökséget kapjuk, vagyis nem mi választottuk, hanem elődeink hagyták ránk. Azonban ahogy erről le lehet mondani, úgy hagyományainkról is. Miért szükséges egyáltalán őrizni a kultúránk részévé vált szellemi örökséget? – merülhet fel a kérdés. Véleményem szerint a hagyománynak bizonyos elemei materiális vagy fizikai módon fejeződnek ki. Bár életmódunk teljesen megváltozott – máshogy élünk, mint elődeink éltek az öröklött szokások kialakulásakor –, viszont a hagyományokban rejlő értékek ma is igazak lehetnek. Erre jó példa a népdaléneklés. A népdalok azon túl, hogy énekek, mély érzelmet hordozó művészeti alkotások. Régen az érzelmek kifejezhetők voltak a népdalokon keresztül, ma ehhez nem feltétlenül az éneklésen keresztül visz az út. Az érzelme kifejezés azonban ma is egy olyan téma, amellyel külön tudomány, a pszichológia foglalkozik. Ezenkívül példaként említhetnénk a népi építészetet is. A kemence mindig központi helyen állt a háznál, ezért ma úgy tartjuk józnak, ha a kandalló a közösségi életter centrumába kerül.

Ma hagyományörzés alatt elsősorban a népművészet intézményesített védelmét és továbbadását értjük, a különböző művészeti ágakban (pl. népi építészet, néptánc, népzene, kézművesség stb.) Az egyes irányzatok képviselői eltérő módon viszik tovább a felhalmozott tudást: egyes művészek autentikus, mások modernizált formában, megint mások csak ihletet merítenek belőle, mégis mindannyian ugyanahhoz a szellemi bázishoz nyúlnak vissza. Mivel a művészek „használják” a hagyományokat, minden egyes alkalommal formálják, bővítik is. Úgy vélem, ezt nevezzük élő hagyománynak, mert a múlt nem merül feledésbe, hanem időről időre megelevenedik, legalábbis bizonyos elemei. A népzene például az 1980-as évek óta jelen van a könnyűzenében mint ihletforrás, a pop és a rocktól a legkülönbözőbb műfajokig. A komolyzenébe még ennél is sokkal korábban beépült; a 18. század második felétől az úri szalonokban játszott zenék között már volt népies, népi ihletésű. Ez a komolyzenei vonal Magyarországon Bartók Béla és Kodály Zoltán munkásságával csúcsonyult ki – ám ne feledkezzünk meg Lajtha Lászlóról se. Nem egyirányú folyamatról beszélhetünk, hiszen nem csak a népi hat a popkultúrára, hanem fordítva is – Kalotaszegen például most is él egy olyan legényes dallam, amely Johann Sebastian Bach d-moll kettős hegedűversenyének első tételéből származik.

A néptánckutatás története

A magyar és a Kárpát-medencei népek tánc kultúrájának kutatása a nemzetiségek öntudatra ébredésének idején, a 18-19. század fordulóján kezdődött. Előtte is volt már táncleírás, de csak elvétve, egy-egy utazó feljegyzésében. Ebben a korban a magyar nyelv, népszokások, népköltészet iránti nagyfokú érdeklődés a népzene és a néptáncra is kiterjedt.

Kodály Zoltán gyűjtés közben, egy adatközlővel.

Erről korabeli versek, cikkek, regényrészletek tanúskodnak. E leírások megőrik a népi hagyomány bizonyos elemeit, azonban tudományosságukat illetően sok kérdés merül fel. Csak a 19. század vége felé, a módszeres néprajzi kutatásokkal együtt indul meg a népzene és a néptánc feltérképezése.

A 20. század közepéig a népzene-kutatásnak csak egy mellékága volt a néptánc-kutatás, amelyre Bartók és Kodály közvetve voltak hatással. Megteremtették azt a tudásbázist, tudományos háttérrel, amely alapján a húszas évek közepétől megindulhatott – Lajtha László és kortársai által – a magyar néptáncok gyűjtése. Ekkor már rendelkezésre állt a szükséges technológia is (pl. kamera, fényképezőgép, gramofon, fonográf stb.), így hitelesen örökíthették meg a táncokat, tánczenéket.

A néptánc-kutatás virágzása 1945 után kezdődött, mikor államilag támogatottá vált. Már nemcsak a kutatóintézetek gyűjtöttek, hanem egy-egy hivatásos táncegyüttes és múzeum is csatlakozott. A tánc-kutatás központi szereplője, Martin György (1932–1983) az ötvenes években kezdte munkásságát társaival (többek közt Pesovár Ferencsel, Pesovár Ernővel, Andrásfalvy Bertalannal). Bejárta az egész Kárpát-medencét, mindenhol megpróbált olyan táncanyagot felvenni, amely az egész falu, tájegység, vidék táncát egészben mutatja.

Mátyas István „Mundruc” (magyarvistai adatközlő) és Martin György „Tinka”

Martin tudományosan megalapozta a néptánc-kutatást, és kialakította e tudomány-terület mai napig használatos eljárási módjait, trendjeit. 1956-ban sikerült először kijutnia az országhatáron túlra; útja Erdélybe vezetett, ahol megismerkedett Kallós Zoltánnal. 1961 után kezdődhetett meg a határon túli magyar települések hagyományainak feltérképezése, rögzítése. Ez nem volt zökkenőmentes, mert a különböző politikai rendszerek egyre inkább próbálták elvenni a kedvüket a gyűjtéstől (a pontos eszközökre most nem térnék ki). Nehéz volt továbbá meggyőzni az adatközlőket, akik attól féltek, hogy a falu a

nyelvére veszi majd őket. A hetvenes évek végére sikerült az 1945-ig készült adatbázist az egész magyarlakta vidékre vonatkozóan kibővíteni, illetve az összegyűlt felvételeket pontosítani és tudományosan feldolgozni.

A táncházmozgalom

A jelenleg táncházmozgalomnak nevezett kezdeményezés 1972. május 6-án indult Budapesten egy zártkörű táncmulatsággal, melyet a Novák Ferenc „Tata” által vezetett Bihari Együttes szervezett. Itt fogalmazódott meg az igény, hogy a városi fiataloknak tartsanak olyan néptáncesteket, ahol különböző tájegységek táncait tudják gyakorolni, illetve a táncpróbákon megszerzett tudást szabadon felhasználni. Maga a táncház kifejezés a mai Erdély területéről, Szék városából (Sic, Mezőség) származik, ahol a táncos mulatságokat táncháznak hívták – más területeken elterjedt rokonai a fonóbál, taposóbál, batyubál, csürdögölő. A táncház lényege, hogy az elsajátított tudást szabadon improvizálva lehet alkalmazni, saját örömszerzésre. A táncházakban a zenekar egy adott tájegység valamely táncípusához zenél, a táncosok és tánckedvelők pedig a zenekar előtt kialakított térben szabadon táncolnak. Fontos tudni, hogy ezeknek az alkalmaknak ugyanúgy megvannak az illemszabályai, mint bármelyik klasszikus értelemben vett bálnak.

Sebő-táncház a Kassák Klubban

Az első táncház akkora sikert hozott, hogy a szervezők azonnal látták az igényt a folytatásra. Ekkor alakult meg a később híressé vált Kassák Klub (ahol a Timár Sándor vezette Bartók Táncegyüttes és a Sebő Együttes volt a házigazda), a Muzsikás-táncház

(a Fővárosi Művelődési Házban), valamint egy kisebb táncház a Műszaki Egyetem „R”-klubjában. Ezek az alkalmak összetettségükben különböztek a jelenlegiektől: a tánc szisztematikus énekkattalással és kulturális előadásokkal (versek, ismeretterjesztő előadások stb.) egészült ki. Az aktuális politikai rendszer veszélyforrást látott ebben is, mivel az alkalmak sok fiatalot vonzottak; ők fanatikusnak, „magyarkodónak” minősültek. A rendszerváltás azonban meghozta azt a kibontakozási lehetőséget, amelyre a mozgalom alapítói vágytak: szabadon élvezni és őrizni azt a világot, amelyet értékesnek tartanak. A felszabadulást mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a világ legkülönbözőbb tájaira jutott el a táncház, Amerikától egészen Japánig. 2011. november 25-én az UNESCO a „legjobb megőrzési gyakorlatok” regiszterébe vette a táncházmódszert, valamint 2013-tól hungarikummá nyilvánította, mint a szellemi örökség átadásának magyar modelljét.

Timár Sándor méhkeréki román táncokat tanít

Manapság is sok kritika éri a táncházmozgalmat, miszerint hungaristákat nevel, politikai fórummá vált. A közismert néptáncos Sebő Ferenc erre így reagált egy 1992-es interjúban: „mi már csak megpróbáltunk minél kevesebbet okoskodni” (SEBŐ 2007: 157.). Véleményem szerint ez ma is érvényes. Ráadásul a magyar fiatalok ugyanúgy éneklnek a szlovák, román, cigány népi énekeket, mint a magyart, amellet, hogy táncaikat is őrzik. Ezek a megmozdulások, a nyitottság más népek kultúrájára – amelyek már az első táncházakat is jellemezték –, épp a szolidaritást, toleranciát segítik elő.

A kritikákkal szemben az is tagadhatatlan tény, hogy a mozgalom a falusi életből egyre inkább eltűnő paraszti kultúrát sikeresen átmentette a városba. Ezenkívül a mozgalom lehetőséget teremtett arra, hogy Kodály és Bartók nyomán Timár Sándor kidolgozhasson egy olyan táncpedagógiai módszert, amelyet azóta a világ különböző részein (Brazília, Amerika, Japán) oktatási módszerként alkalmaznak.

Néptánc, hagyományörzés a 21. században

Olyan korban élünk, amikor mindenki találkozik valamilyen formában a népi hagyományokkal vagy a belőlük származó módosulatokkal. Az iskolában minden gyermek énekel népdalt. Erre idén (2017-ben) különösen nagy hangsúlyt fektetnek a Kodály-év kapcsán. A Muzsikás együttes például rendkívüli énekórákat ad, amelynek keretében megismerteti az iskolák diákjaival a magyar népzene. A legutóbbi projektjük, a „Rendhagyó énekóra a MOL-ban” keretében körülbelül 80 000 diákhhoz és 4500 pedagógushoz jutottak el. Ezenkívül rengeteg népdalkör található városban és vidéken egyaránt, különböző intézményekben (pl. iskolákban, művelődési házakban). A hagyományörző fesztiválok a legkülönbözőbb formációk, együttesek és szakkörök mutathatják be, hogy mit őriznek a Kárpát-medence szellemi örökségéből. Magyarországon jelenleg minden nagyobb városban tevékenykedik hagyományörző vagy néptáncsoport. A Martin György Néptáncszövetséghez – amely a hivatalos, minősített táncegyütteseket fogja össze – 97 együttes tartozik. Mára a nyár minden egyes napjára jut legalább egy néptánc-, népdal-, népzene-, kézműves tábor. Minden évben kiemelkedő esemény az Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásár, amelynek helyszíne a budapesti Papp László Sportaréna. Ez a háromnapos ünnep április első hétvégéjén Budapestre vonzza a magyar népi hagyomány szerelmeseit, kedvelőit. A felsorolt példákön kívül persze sok más lehetőség is adott hagyományaink megőrzésére.

A hagyományörzés minden generációt érintő kérdés: mit fogadunk el az előző nemzedékektől, mit adunk tovább, mit változtatunk. Véleményem szerint fontos őriznünk a paraszti kultúra kincseit, értékeit, hogy az utókor is tudjon mihez viszonyulni. A hagyományörzésnek kiemelkedő pillanata volt a táncházmozgalom megalakulása, Martin György munkásságát felhasználva. A népzene és a néptánc továbbvitele nem azért fontos, hogy fennmaradjon a múlt egy darabja, hanem mert tartást és gyökeret képes adni ebben a világban. Ha őrizzük hagyományainkat és képesek vagyunk tisztelni, becsülni, akkor arra is meglesz a lehetőségünk, hogy egy biztos alapokon nyugvó jövőt építsünk.

Rövidítések

ÉKSZ. = *Magyar értelmező kéziszótár*

Irodalomjegyzék

FELFÖLDI LÁSZLÓ 1993. *Martin György emlékezete*. Budapest.

FELFÖLDI LÁSZLÓ – PESOVÁR ERNŐ 1997. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncművészete*. Budapest.

JUHÁSZ JÓZSEF – SZÖKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest.

SEBŐ FERENC 2007. *A táncház sajtója. Válogatás a korai évekből (1968–1992)*. Budapest.

Internetes források

<http://www.jbsz.hu/hosszabbak/ezredveg-199799-/729-huzzad-huzzad-muzsikasom-25-eves-a-tanchazmozgalom>
(Utolsó letöltés: 2017. 07. 16.)

http://www.martinszovetseg.hu/wp/?page_id=55
(Utolsó letöltés: 2017. 07. 16.)

<http://altisk-versend.sulinet.hu/?p=1362>
(Utolsó letöltés: 2017. 07. 16.)

GOMBKÖTŐ BENCE

Az altaji kérdés a török és mongol lószínnevek etimológiai vizsgálatának tükrében

„Van valami a lovak külsejében,
ami jót tesz az ember bensőjének.”

(Winston Churchill)

A nyelvek rokonságát nem lehet pusztán hasonlóságok alapján bizonyítani, mert a nyelvek közötti hasonlóságoknak több oka is lehet. A nyelvrokonságok hiteles bizonyításához elengedhetetlen volt a tudományos nyelvészet megjelenése és fejlődése. Ennek segítségével dőlt el például az úgynevezett „ugor–török háború”, vagyis, hogy a magyar nyelv bizonyítottan finnugor eredetű, nincs genetikai kapcsolata a török nyelvekkel, csupán szókölcsönzésekkel lehet számolni (RÓNA-TAS 1978: 53–72), amelyeket három kronológiai rétegbe lehet besorolni: honfoglalás előtti, kun–besenyő és oszmán kori jövevényszók (LIGETI 1986; KAKUK 1996).

Jelen tanulmányban a török és mongol nyelv viszonyát szeretném bemutatni, a lovakkal kapcsolatos szókincsük alapján. A vizsgálathoz felhasznált legfontosabb irodalmak CLAUSON lóterminusokról szóló cikke (CLAUSON 1964), LAUDE–CIRTAUTAS monográfiája a török színnevekről (LAUDE–CIRTAUTAS 1961), illetve a szakdolgozatom, amelyben a mongol lószínneveket gyűjtöttem össze, és történeti összehasonlító módszerrel elemeztem őket (GOMBKÖTŐ 2017). A magyar és török szavak etimológiai elemzéséhez felhasználtam a *Történeti Etimológiai Szótár*at (TESZ), a *West Old Turkic Loanwords in Hungarian* (WOT) és CLAUSON *Ótörök etimológiai szótár*át (CLAUSON 1972). A mongol adatokat LESSING *Mongol–angol szótár*ából (LESSING 1960) ellenőriztem le.

Az altaji nyelvcsaládba tartozó török, mongol és tunguz nyelvek egymáshoz fűződő viszonya a mai napig nincs egyértelműen tisztázva. Ez az úgynevezett altaista–antialtaista vita. Az altaisták szerint (pl. Boris Vladimirtsov, Gustaf John Ramstedt, Nicholas Poppe, Roy Andrew Miller, Martine Robbeets) ezek a nyelvek genetikailag rokonok és visszavezethetők egy közös alapnyelvre. Az antialtaisták (pl. Gerald Clauson, Gerhard Doerfer, Németh Gyula, Sinor Dénes, Alexander Šcerbak, Alexander Vovin, Stefan Georg) szerint nincs elég bizonyíték a rokoni kapcsolat bizonyítására, a meglévő azonosságok csupán a hosszantartó areális érintkezések eredményeképpen jöttek létre (POPPE 1965: 125–156). CLAUSON szerint, összehasonlítva a legkorábbi török és mongol nyelvű írásos forrásokat, túl kevés egyezést találunk, amely bizonyítaná a két nyelv rokonságát. Az alapszókincs elemei, mint a számok, alapigék (*mondani, adni, venni*), alapfőnevek (*étel, ló*) és mellénevek (*jó, rossz*) szinte teljesen különböznek. Habár a mongolok és a törökök már jóval a 12. század előtt közvetlenül érintkeztek egymással, a legnagyobb mértékű kölcsönhatás csak ezután következett be (CLAUSON 1956: 181–183).

A mongol nyelv mezőgazdasággal és állattenyésztéssel kapcsolatos szókészlete azt mutatja, hogy a legtöbb eleme korai jövevényszó a törökből – ezeknek a terminológiáknak jelentős része a magyarban is török átvétel (TESZ, WOT) –, például:

1. mongol *üker* < török vö. ótörök *öküz*; nyugati ótörök **ökür* > magyar *ökör*;
2. mongol *birayu(n)* < török vö. ótörök *buragu*; nyugati ótörök **burayu* > magyar *borjú*;
3. mongol *takiy-a* < török vö. ótörök *taqıǵu*; nyugati ótörök **tīvuk* > magyar *tyúk ~ tük*;
4. mongol *buyudai* < török vö. ótörök *buǵday*; nyugati ótörök **buyzay* > magyar *búza*;
5. mongol *arbai* > török vö. ótörök *arpa*; nyugati ótörök **arpa* > magyar *árpa*;
6. mongol *jimiš* > török vö. ótörök *yemiš*; nyugati ótörök **jimiš* > magyar *gyümölcs*.

Kivételt képez viszont a lovakkal kapcsolatos szókincs. A törököknek és a mongoloknak a belső keletkezésű, lovakkal kapcsolatos szókészlete bőséges. A velük kapcsolatos alap kifejezések:

1. ótörök *at* 'ló' vö. mongol *mori(n)*;
2. ótörök *ögür* 'ménés' vö. mongol *aduyu(n)*;
3. ótörök *aǵǵır* 'csödör' > mongol *aǵıǵ-a(n)*;
4. ótörök *qıšraq* 'kanca' vö. mongol *gegü(n)*;
5. ótörök *qulun* 'egy évnél fiatalabb csikó' vö. mongol *unuǵa(n)*.

A felsorolt példák közül a 'csödör' jelentésű *aǵıǵ-a(n)* az egyetlen török (vö. ót. *aǵǵır*) átvétel (CLAUSON 1964: 161–163). Ugyanúgy elmondható a lószerszámokról is, hogy mind a török, mind a mongol fél saját, nagyszámú szókészlettel rendelkezik, például:

1. ótörök *äǵär* 'nyereg' vö. mongol *emegel*;
2. ótörök *yüǵün* 'kantár' vö. mongol *čılbuǵur*;
3. ótörök *tızgin* 'gyeplő' vö. mongol *ǵıloy-a(n)*;
4. ótörök *üzǵnū* 'kengyel' > mongol *döröge(n)*.

Az adatok vizsgálatából kitűnik, hogy a törökök és a mongolok egymástól függetlenül háziasították a lovat egymás vagy egy harmadik fél közreműködése nélkül, amely a szókészletükben is megmutatkozik (CLAUSON 1964: 163–166).

A lószínevek vizsgálata a lovas terminológián belül egy külön területet képez. Az egyszerű színevek mellett léteznek speciális ló-, illetve egyéb állatszínevek (GOMBKÖTŐ 2017: 5–6). Ezeknek a lószíneveknek a pontos meghatározása gyakran nagyon nehéz, minden népnek megvan a saját külön nyelvezete, amellyel leírják ezeket az árnyalatokat. A lószíneveket csak a lovakkal foglalkozó szakemberek képesek beazonosítani. A nomád társadalmakban fontos szerepet játszott, hogy minél alaposabban ismerjék

egymás és a körülöttük élők állatainak pontos kinézetét (AVAR 2008). NÉMETH GYULA nevéhez fűződik a besenyő törzsnevek megfejtése, amelyek Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár *A birodalom kormányzásáról* c. művéből maradtak ránk. NÉMETH szerint a törzsnevek lószínnevek és tisztségnevek kombinációjából állnak, pl. *Kara Baj* 'Fekete Bej' < *qara* 'sötét, fekete' + *bay* 'bej/bég tisztségnev'. Ezek a színnevek nagy valószínűséggel azt mutatják, hogy az adott törzs milyen színű lovakat használt (NÉMETH 1922: 2–7).

A szakdolgozatomban összegyűjtött mongol lószínnevek korpusza több mint ötven adatot tartalmaz. Ezeknek az adatoknak az etimológiai vizsgálatából kiderült, hogy jelentős részük korai török jövevényszó a mongolban, mivel ezek az adatok szerepelnek a mongol invázió előtti ótörök nyelvemlékekben és az azt követő középtörök és modern török nyelvekben is, például:

1. mongol *qongyor* 'fakó, sárga pej, gesztenyepej [ló]' ← török vö. ótörök *qoŋor-qoŋur*;
2. középtörök: csagatáj, oszmán *qoŋur*;
3. modern török: kipszak csoport: nyugati: krimi tatár *qoŋur*;
4. keleti: kirgiz, kazak *qoŋur*; oguz csoport: azeri *qoŋur*;
5. törökországi török, anatóliai dialektusok *qonur*;
6. szibériai csoport: jenyiszeji csoport: koibál, szagáj *qõr*.

A mongolban szereplő alapszínnevek (KHABTAGAEVA 2001: 85–165) többsége megtalálható a török nyelvekben is, viszont ezeket a szavakat a mongolban jövevényszóként határozzák meg a török színnevekkel legelsőként foglalkozó török etimológiai szótárak (RÄSÄNEN 1969; CLAUSON 1972), lásd:

1. mongol *boro* 'szürke' ← török *bõz*;
2. mongol *kõke* 'kék, zöld, hamuszürke' ← török *kõk* 'égbolt, kék, kékesszürke';
3. mongol *qar-a* 'fekete, sötét' ← török *qara*;
4. mongol *sir-a* 'sárga' ← török *sariğ*.

Több török eredetű színnév, amely kölcsönződött a mongolba, mongol képzőkkel ellátva további új színneveket hozott létre (GOMBKÖTŐ 2017: 19), lásd:

1. török *boz* 'szürke [lószínnév]' → mongol *boro* 'szürke' < mongol *borolay* 'deres szőrű ló' < *boro* 'szürke' + *lAG* {mongol NN/Adj.};
2. mongol *boroldai* 'szürke madár vagy ló' < *boro* 'szürke' + *ldAi* {mongol NN/diminutive}.

A mongol nyelvben szereplő összetett lószínnevek struktúrájuk alapján nem hozhatók párhuzamba a törökségi népeknél használatos lószínnevekkel. Ezeknek az egyik leggyakoribb képzési módja a színnevek és/vagy lószínnevek kombinációja (GOMBKÖTŐ 2017: 22–23), például:

1. mongol *qar-a sayaral* 'szürke deres [ló]' < *qar-a* 'fekete' + *sayaral* 'hamuszürke, egérszürke spec. lószínnév';
2. mongol *qar-a keger* 'gesztenyepéj [ló]' < *qar-a* 'fekete' + *keger* 'spec. lószínnév, péj, gesztenyebarna';
3. mongol *ulayan boro* 'gesztenyepéj vagy deres [ló]' < *ulayan* 'vörös' + *boro* 'szürke'.

A belső keletkezésű mongol lószínevek nem mutathatók ki az ótörökben, megjelenésük a török nyelvekben mindenképpen a mongol invázió után történhetett, amikor az ázsiai törökséget erős mongol nyelvi és kulturális hatás érte. Ezek a jövevényszavak a mai modern török nyelvekben elsősorban a mongolokkal szorosabb földrajzi és politikai kapcsolatban lévő, főként a szibériai és kipcsak törökséget érinti (GOMBKÖTŐ 2017: 23–25), például:

1. mongol *čabidar* 'izabella fakó [fakó szőrű, fehér sörényű és farkú ló]' → modern török: szibériai csoport: jenyiszeji török: szagáj *čamdar*; sór *šamdar* ~ *šabdar*;
2. altaji török: altaji *čaptar*; kumanda *čamdar*; teleut *čabidar*;
3. kipcsak csoport: északi: tatár *čaptar*; baskír *saptar*;
4. déli: kazak *šabdar*; kirgiz *čabdar* 'vöröses barnás ló';
5. mongol *börte* 'tarka, foltos' → modern török: kipcsak csoport: északi: tatár *pörtü* 'barna ló'; déli: kazak *bört* 'kevert színű ló'.

A lószínevek vizsgálata azt mutatja, hogy a török lószínnév-terminológia erősen befolyásolta a mongol szókészletet, amely már a 12. század előtt bekövetkezett. A mongol terminológia viszont csak ezután hatott intenzívebben a török nyelvekre (lószerszám- és lószínevek egyaránt), ezenkívül nem kölcsönzött annyi lószínnév a törökbe, mint korábban fordítva. Mongol lószínnévkölcsönzések ráadásul csak a hozzájuk közelebb eső török nyelvekbe kerültek nagyobb számban, a mongolokhoz legtávolabb eső oguz (törökországi török, azeri, gagauz, türkmén) nyelvágat, pl. pár kivételtől eltekintve (mongol *keger* 'péj' > törökországi török anatóliai nyj. *gār*) szinte nem is érintették. Kijelenthetjük, hogy a lószíneveket a török és mongol nyelvekben el lehet időben különíteni egymástól, és a jelentős török hatás ellenére a mongolok is nagyszámú saját lószínnévvel rendelkeznek. Ez megerősíti CLAUSON véleményét, miszerint a törökök és a mongolok nem érintkeztek egymással a ló háziasítása idején, így rendelkeznek saját terminusokkal, viszont miután kapcsolatba kerültek egymással, megjelentek a kölcsönzések, amelyekből az egyik legjelentősebb csoportot színnevek képviselik.

Irodalomjegyzék

- AVAR ÁKOS 2008. A jószág színe. In: BIRTALAN ÁGNES szerk., *A mongol nomádok anyagi műveltsége. Hagyományos mongol műveltség 1. Állattenyésztés*. ELTE, Belső-ázsiai Tanszék. Budapest. (DVD-formátum)
- BENKŐ LORÁND 1967. *A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára*. Budapest.
- CLAUSON, GERALD 1956. The Case Against the Altaic Theory. *Central Asiatic Journal* 2/3: 181–187.
- CLAUSON, GERALD 1964. Turkish and mongolian horses and use of horses, an etymological study. *Central Asiatic Journal* 10/3-4: 161–166.
- CLAUSON, GERALD 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- GOMBKÖTŐ BENCE 2017. *A mongol lószínevek nyelvtörténeti vallomásai*. Altajisztikai Tanszék. Szeged. (BA-szakedolgozat)
- KAKUK ZSUZSA 1996. A török kor emléke a magyar szókincsben. In: ECSEDY ILDIKÓ – MÉREY ZSOLTNÉ szerk., *Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 23*. Budapest.
- KHABTAGAEVA, BAIARMA 2001. Colour names and their suffixes. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/1: 85–165.
- LAUDE-CIRTAUTAS, ILSE 1961. *Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in der Türk-dialekten*. Wiesbaden.
- LESSING, FERDINAND 1960. *Mongolian–English Dictionary*. Berkeley & Los Angeles.
- LIGETI LAJOS 1986. *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest.
- NÉMETH GYULA 1922. A besenyők ismeretéhez. *Magyar Nyelv* 18: 27.
- POPPE, NICHOLAS 1965. *Introduction to Altaic Linguistics*. Wiesbaden.
- RÄSÄNEN, MARTTI 1969. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki.
- RÓNA-TAS ANDRÁS 1978. *A nyelvrokonság*. Budapest.
- RÓNA-TAS ANDRÁS – BERTA ÁRPÁD 2011. *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. *Turcologica* 82. Wiesbaden.

KÓRÓDY MÁRTA

Újrahasználat

Az építészet jövője/jövőre?

Az építészetben mindig kiemelt szerepet kapott az alkotás, valami új létrehozása. Ám ez nem olyan egyszerű, hogy bármikor bármennyi új épületet tudunk építeni. A környezetvédelem szerepének előtérbe kerülésével, illetve az újrahasznosítás – minden téren – egyre „trendibbé” válásával, az építési folyamatokat is meghatározza egy új irány: a zöldmezős beruházások helyett a barnamezősek kerülnek előtérbe. Ez azt jelenti, hogy ahelyett, hogy új területek meghódításával építenénk, átértelmezzünk már meglévő, de funkciót veszített rozsdáövezeteket, ipari telepeket, amelyek letisztításukkal, új funkciót kapva kapcsolódnak be a városszövetbe.

Azt gondolhatjuk, hogy meglévő épületekhez hozzányúlva az építési költségeken csökkenthetünk, de ez sajnos nincs így, illetve nem egyértelmű. Mindez azért sem került korábban szóba, mert ehhez el kellett jussunk társadalmilag arra a „luxus” szintre, hogy megtehessek. A környezetvédelmi szempontok figyelembevétele anyagilag majdnem mindig a megterhelőbb utat feltételezi, de emberi kötelességünk globálisan gondolkodni, és a tágan értelmzett, környezetünkre tett hatások alapján hozni meg döntéseinket.

Fontos megérteni azt is, hogy egy funkcióját veszített épület, ha nem használják, komoly állagromláson megy át. Ha meg akarjuk őrizni az adott városrész jellegét, akkor elemi érdekünk, hogy az épületet újra megtöltsük élettel, funkcióval. Így került az építészetben is előtérbe az újrahasználat. Ez a meglévő, ám használatlan épületek újbóli funkcióval való megtöltéséről gondolkodik, ami járhat szerkezeti megújítással vagy funkcióváltással.

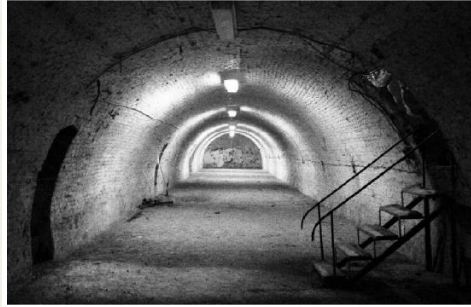
Az újrahasznosítás ezzel szemben az épület anyagának esetleges újbóli felhasználását jelenti. Valahogy úgy, mint a PET-palack esetében, csak itt a bontott építőanyagot használják fel újra, mondjuk ledarálva mint új betonszerkezetek adalékanyaga. Ez tulajdonképpen az épített környezetre vonatkozó környezetvédelem.

A következőkben bemutatom egy tervemet, amely egy meglévő, ám jelenleg kihasználatlan épületnek a város szövetébe való újrabekapcsolásáról szól.

Az építészeti koncepció

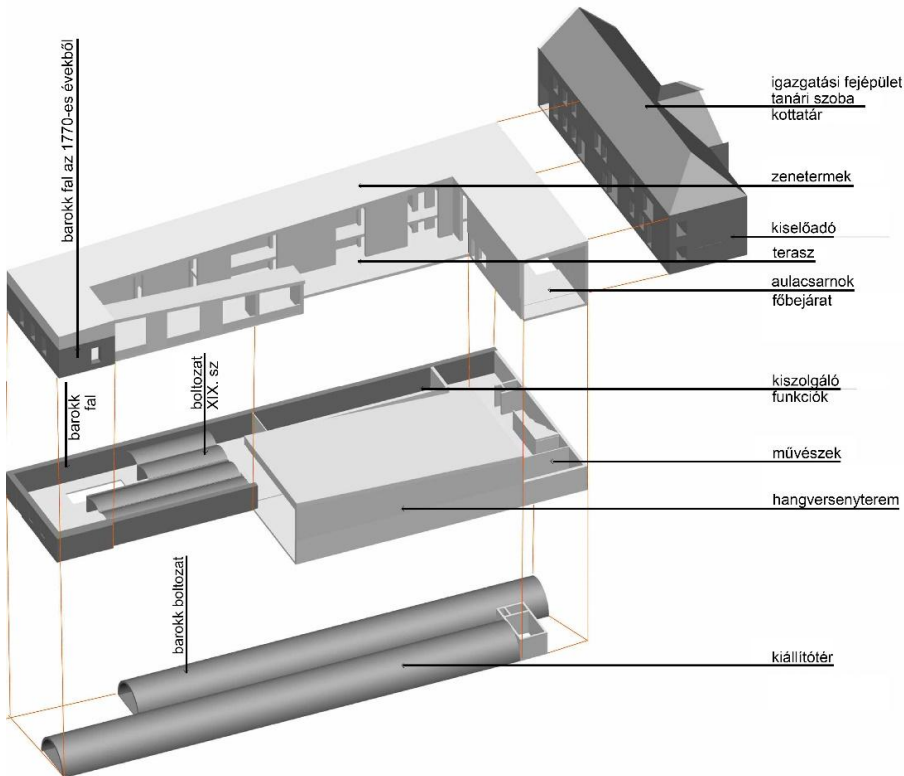
Budaörs legrégebbi, az 1770-es évekből fennmaradt épülete már évek óta üresen áll, jó lenne ezt funkcióval megtölteni, átépíteni. Az épület hosszú és tartalmas életutat tud felmutatni, megmaradt legrégebbi falai a barokk korban épültek. A Zichy-Bercsényi birtokhoz tartozott a présépület, a borospincékkel és a hozzá kapcsolódó lakószárnyal.

Később több átépítésen esett át, működött benne iskola, óvoda és apácázárda. A legjelentősebb átalakításokon 1988-ban ment keresztül, mikor a Magyar Posta költözött az épületbe. Mára ez is kiköltözött, így az épület jelenleg üresen áll. Olyan új funkcióra lenne szükség, amely a köz számára továbbra is nyitva tartja az épületet, hiszen elhelyez-

kedése kitűnő, az ófalu szívében fekszik. Kutatásaim nyomán kiderült, hogy a Budaörsi Zeneiskola jelenlegi helyéről kiszorulni látszik, így ennek az intézménynek az épületben való elhelyezése valós szükségletet mutat, kiegészülve egy közel 200 főt befogadó hangversenyteremmel (rendezvénytérrel), ami jelenleg hiány a városban. Ez a funkció azonban nem tudná valóban kitölteni ezt a hatalmas épületet, így célszerű párosítani egy olyan intézménnyel, amelynek használata kiegészítené.

Az épület megőrzött pincetraktusaiban kaphatna helyet a borászat – mint Budaörsön hagyományos mesterség – múzeuma, kiegészülve helytörténeti kiállítással és az ezzel járó művelődési klubérettel.

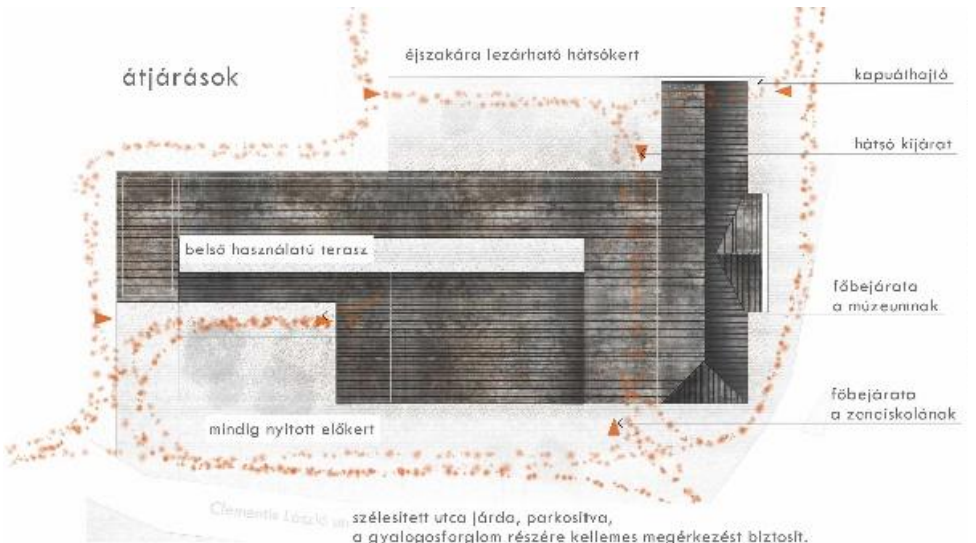

A funkcionális kialakítás

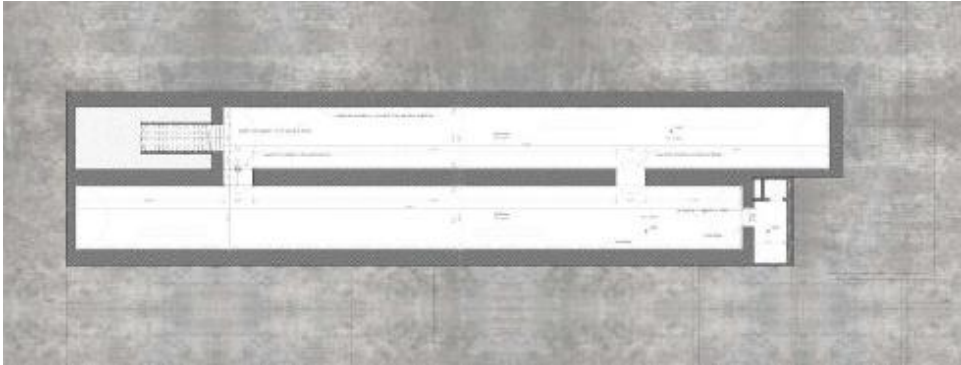
Fontos, hogy bár egy épületet használnak, mégis elkülönüljenek ezen funkciók. A te-repviszonyokat felhasználva két bejárat kialakítására lenne lehetőség, egy impozáns aula-csarnokos megnyitásra a körforgalom felől, illetve egy alsó utca felőli parkosított kerten keresztül érkezést lehetne biztosítani a hangversenyterem felé. A tömegforma engedi do-minálni a történeti fej-részt, annak méltóságát megadva, illetve felidézi az egykori beépítést.

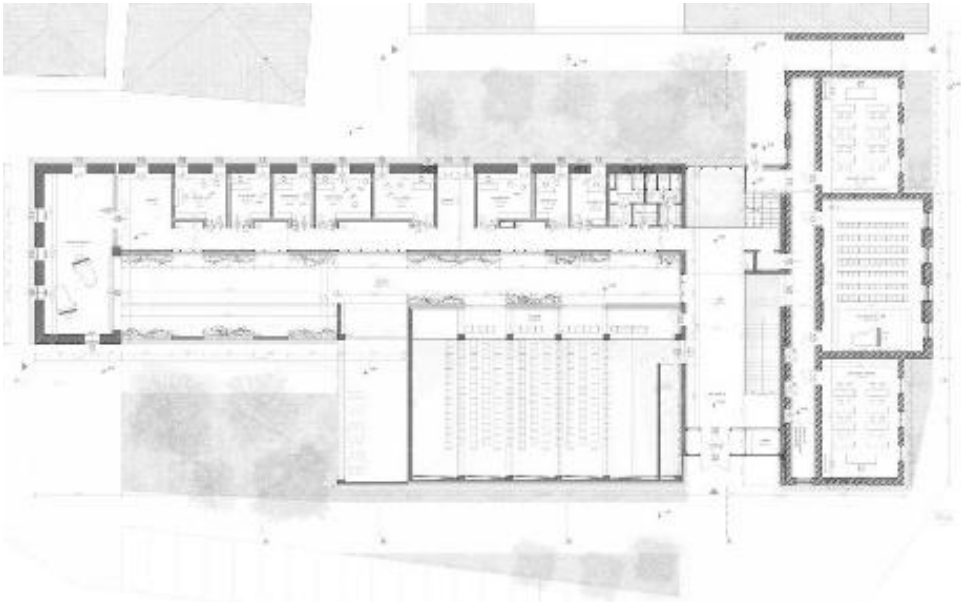
Helyszínrajz

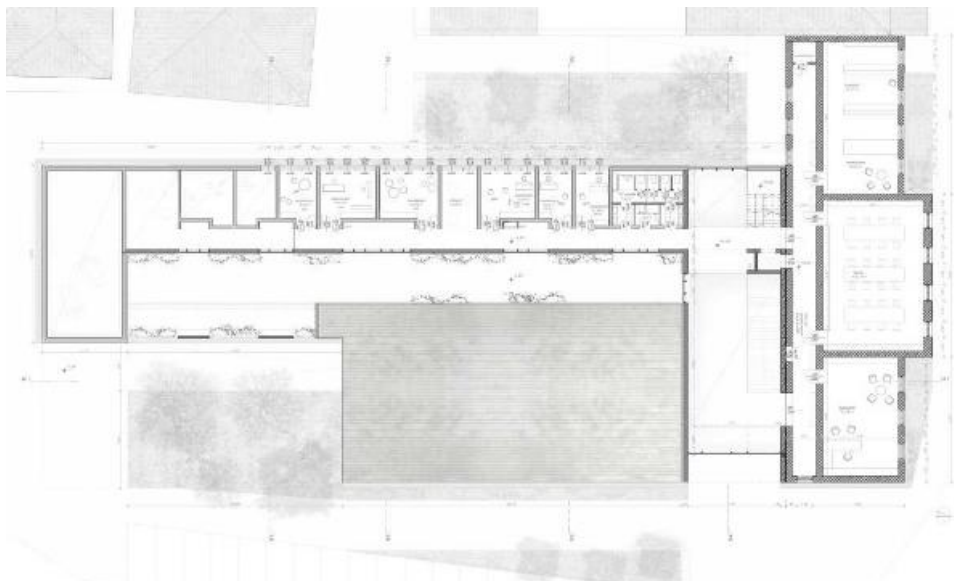
Az épület az idők során sok átépítésen ment keresztül, legfontosabbnak azt tartom, hogy a lényegi szerkezetekig történjen visszabontás, a tiszta alapképletét keressük meg a háznak. Ebben az esetben ez a földszintes hosszú ház É-D-i irányban, ami alatt kéttraktusú boltozott pince húzódik, és az utcafronti klasszicista szárny. Ezen épületek térbeli találkozása zavaros, közlekedőrendszerük átláthatatlan. A két, egészen más jellegű szárny találkozása történjen tehát egy új építésű csarnokkal, amely a belépőterét adja a zeneiskolának. Kialakul így egy találkozási hely, ahova megérkezve tisztává válik a használó számára, hogy merre találja a függőleges közlekedőket ebben a szinteltolásokban gazdag rendszerben, illetve a fő funkciók is elhatárolódnak egymástól. Ez az aulacsarnok legyen világos, rendelkezzen nagy üvegfelületekkel, amely a bejáratot már messziről láttatni engedi kívülről.

Pinceszinti alaprajz

Földszinti alaprajz

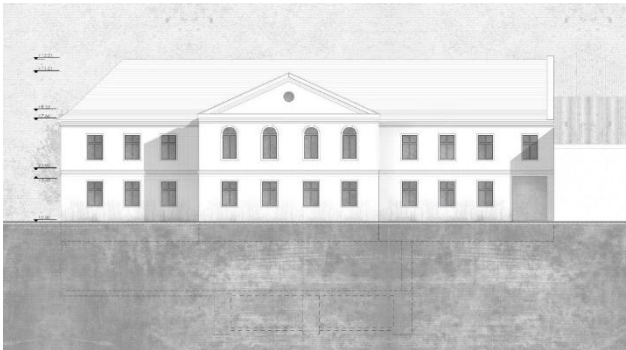
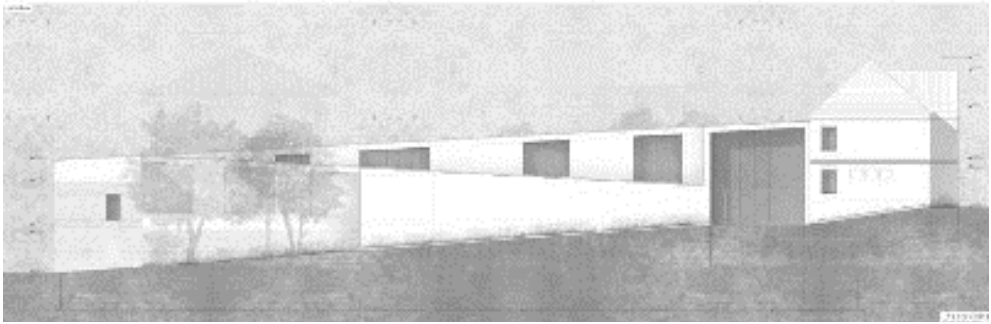

Emeleti alaprajz

Az egykor leányiskolának épülő utcai szárnyba a zeneiskola visszahozza az oktatás-nevelési funkciót, ide az igazgatási szárny kerül, az operatív vezetés, és egy, a kisebb koncerteket befogadni képes, mini színpaddal ellátott kiselőadó is kialakítható, például a tanszaki koncertek befogadására. Az egyéni oktatási zenetermek a déli épületszárnyban kapnak helyet.

Hangversenyterem kert felőli bejárata

Homlokzatok

Történeti szerkezetek

Az épületegyüttesről művészettörténeti kutatás alapján megállapítható, hogy a pince-traktusok az 1770-es években épültek, közel sértetlenül és jó állapotban maradtak fenn, így ezek minél eredetibb állapotukban megtartandók. Kizárólag az akadálymentes megközelíté-
süket szükséges megoldani, ami az aulacsarnokon keresztülfutó lifttel válik lehetővé.

A déli épületszárny nyugati hosszfőfala ugyancsak a barokk korból való, és bár azóta nyílásokkal szétszabdalttá vált, ezek lenyomataival együtt megőrzendő.

Az utcai épület 1928-ban épült; szerkezetei jó állapotban maradtak meg, válaszfal-bontásokkal visszaállítható eredeti belső térstruktúrája. Az épület többi szerkezete nem képvisel különleges értéket.

Összefoglalás

A Budaörs központjában, a főtérhez közel álló épületen mutattam be egy példát az újrahasználatra. Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért jobb ez a megoldás annál, mint hogy bontás után, teljesen új koncepció mentén, egy korunkban megfogalmazott épület kerüljön ide?

Amilyen most, és amilyen lenne.

A jelenlegi épület már csak történelmi múltja okán is meghatározó szerepet tölt be a városképben. Látható, hogy történetében nem egyszer fordult már elő, hogy újrafelhasználták; tehát szerencsés most is arra törekedni, hogy a meglévő épület megtartása mellett vezessük vissza a létesítményt a város életének körforgásába. Szerencsére a műszaki paraméterek is adóttak ehhez. A főbb szerkezeti elemek szemrevételezése nem utal olyan körülményre, ami miatt szükséges lenne ezeket jelentősen megbontani és újraképezni. Összegezve: az újrashhasználattal mint eljárással a megszokott és bevált módon tudjuk megtartani a meglévő épített környezetet, anélkül, hogy radikális módon változna a város képe.

ROSSZ PÉLDÁK VAGY PÉLDAKÉPEK

RÁCZ MÁRK

Interjú dr. Soós Annával, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem rektorhelyettesével 2014-ben

1918 óta fizikai és szellemi értelemben is korlátok közé van szorítva az erdélyi magyarság. Noha eltelt már közel száz esztendő, és a románok által szorgalmazott asszimilációs politika hol intenzívebben, hol erőszakosabban, hol pedig szelídebben zajlott (zajlik), de a valódi cél nem változott. Úgy vélem, hogy a románok hosszú távon megpróbálnak egy valódi, a szó szoros értelmében vett nemzetállamot létrehozni. A módszer igen változatos: egyes házasságok támogatása, település névtábláinak csak román nyelven való kiírása, munkahelyek elvétele, korrupció gyanújába keverés és a román oktatás átalakítása úgy, hogy a magyar származásúak hátrányt szenvedjenek. Az autonómia megszüntetése szintén idetartozhat.

Mindezek ellenére a székely magyarok igyekeznek a mesterségesen felállított korlátokat gyengíteni és a maguk javára fordítani. Mindig vannak olyanok, akik az élére tudnak állni egy-egy pozitív célkitűzésnek, és helyi szinten képesek megoldási javaslatokkal élni. E rövid interjút DR. SOÓS ANNÁVAL készítettem, aki a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) rektorhelyetteseként látja el feladatait.

Interjú

Rác Márk: Megnéztem az interneten az egyetem honlapját, ahol az szerepel, hogy Ön itt végzett a BBTE matematika szakján. Milyen közegből érkezett? Hogyan képzelhetjük el mi, mai fiatalok, hogy akkoriban egy erdélyi lány bekerül Kolozsvárra?

Dr. Soós Anna: Érdekes megközelítés, főleg hogyha azzal kezdem, hogy honnan jöttem. Brassó mellett születtem, Brassóba jártam iskolába, tehát mellettem volt az egyetem, a matematika fakultás is. De tudtam, hogy Kolozsváron egyrészt magyar képzés van, másrészt a város is sokat jelent – nagyapám révén, aki meghatározó személy volt az életemben, többször jártam már itt, és láttam a város hangulatát. Ilyen előzmények után kerültem Kolozsvárra. A matematikát választottam, mert ez volt az egyetlen számomra, amit biztos pontnak éreztem, ahol felépítünk valamit az axiómákból, és amit felépítünk, az nem dől össze. És ezt mind a mai napig így látom. Kolozsváron, a hetvenes évek legvégén, az egyetem már Babeş–Bolyaiként működött, és gyakorlatilag magyarul csak azokat a tárgyakat hallgathattuk, amelyeket középiskolában vagy a közoktatásban oktatni lehet. Tudomány szempontjából viszont igen magas képzést kaptunk. Az egyetem is értékelte olyan szempontból, hogy javasoltak felsőoktatási képzésre. Annak ellenére, hogy ők ezt javasolták, a rendszer nem tette lehetővé. Kihelyezéssel szétdobtak minket Románia különböző területeire. És most szerénység nélkül mondanám, de ha magyart akartam, akkor a legnagyobb város, amit választhattam, Kézdivásárhely volt. Így először ott taní-

tottam, majd Sepsiszentgyörgyön, középiskolában. Később az ELTE-n elvégeztem a programozó szakot, és meghívást kaptam a Babeş–Bolyai akkor induló informatikus-képzésére. Tehát, a tanulmányaimat gyakorlatilag informatikusként kezdtem a városban. Majd volt alkalmam visszatérni a matematikához, és most a valószínűség-számítás és statisztika tárgyakat oktatom.

RM: Miben különbözött az akkori élet a maitól?

SA: Volt Kolozsváron egy igen erős magyar közösség, nemcsak a matematika karon, hanem a később létrejött informatika karon is. Már akkor, a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején elég sokan voltunk. Egyébként ez azzal magyarázható, hogy nagyon sokan, akik egyetemi karriert tűztek ki maguknak – hogy egyáltalán egyetemre mennek –, műszaki tudományokat, illetve matematika, fizika, kémia szakot választottak. Hisz oda bejutni reális volt, nem kérték számon azt, hogy a román nyelvet milyen szinten ismeri az ember. A feladatot meg kellett oldani, és ha jó megoldás született, akkor mindegy volt, hogy tartalmazott-e nyelvtani hibát vagy sem. Tehát emiatt is sokan voltunk. Akkor indult Kolozsváron a táncházmozgalom, igazi étellel telt meg a város. Mindig visszavágytam. Így, tizenhat éves kerülővel sikerült. Örömmel jöttem vissza, és örömmel látom azt is, hogy az a meghatározó hangulat, ami annak idején engem fogadott Kolozsváron, az fogadja a mostani nemzedéket is. Nyilván most mások a körülmények, sokkal gazdagabbak, és a tudomány területei kinyíltak.

RM: Meg tudna említeni néhány neves professzort, akikre jó szívvel emlékszik, és akik tanították Önt?

SA: Igen. Nagyon sok neves oktató volt a múlt század elején a matematika karon, és ez mind a mai napig elmondható. Előadó professzor volt Kolumbán József, Balázs Márton és Maurer Gyula, akik magyarul oktattak. Igen fontos volt Mokáni professzor úrnak az előadása, és meghatározó élményként maradt meg Voncsák professzornak az előadása a valószínűségből, amit most gyakran én is tanítok.

RM: Bár ez nem ide tartozik szorosan, de mégis: beszüremkedett-e az akkori rendszernek a kívánalma az egyetemre, megfigyelhető volt-e ez a folyamat?

SA: Igen, a politika nagyon keményen befolyásolta az egyetemi életet. Elsősorban 1959-ben, amikor egyesítették a Babeş és a Bolyai Egyetemet. Ez volt az első és döntő lépés. A politika nyomására épült le a magyar tagozat. Mint az előbb említettem, a természettudományi szakokon csak azok a tárgyak mehettek magyarul, amelyeket középiskolában vagy általános iskolában magyarul lehetett tanítani. Egyéb tárgyakat nem lehetett magyar nyelven oktatni, ez csak a kilencvenes évek után vált lehetővé. A politika úgy is bevonult az egyetemre, hogy a Kommunista Párt tagjaivá szerették volna tenni a legjobb diákokat. Ezt megpróbálták velem első évtől, de nem sikerült. Ez nem feltétlenül pejoratív értelemben értendő. Ha valaki beállt a kommunista pártba, az nyilván jó pontot jelentett a kihelezésnél. Szakmailag nem, a szakmai terület, legalábbis a matematika területén zárva maradt.

RM: Voltak egyébként ideológiai tárgyak, amelyeket tanulni kellett?

SA: Természetesen. A filozófiától a politikai gazdaságtanig és befejezve Románia történelmével, ilyen volt. Én mindig nagyon jól megoldottam. Filozófiából Marcel Proust regényeinek vizsgálatából készítettem olyan dolgozatot, amiből vizsgáztam. Történelemből, legalábbis a román történelemből egyszerűen az összes évszámot tudtam, az meg mindenre elég volt. Ezért tudni kell az évszámokat.

RM: A szakkollégiumi rendszer működött ebben az időszakban? És – hogy lassan a jelenbe érjünk – ma milyen?

SA: A szakkollégiumi rendszer mára a román oktatási rendszerben is fellelhető. Ez annyira ismeretlen volt korábban, hogy gyakorlatilag teljesen idegenül fogadták, amikor felvetettük. A Babeş–Bolyai Egyetemnek van egy háttérintézménye, a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet, amely nagyjából az Alapítványt foglalja magában. Azért jött létre, hogy a hiányt, a szakkollégiumi plusz felkészítést vállalja. 2004-ben jött létre és 24 szakkollégium működik ennek keretében. A szakkollégiumot kissé idézőjelbe tenném, mert egy komponense, az együttműködés nem működik, ugyanis nincs épület hozzá. Karonként összefogja a megfelelő hallgatókat, külön programokat kínál nekik, és pályázatokból esetleg ösztöndíjat finanszíroz. A 2013/2014-es tanévben jött létre a szakkollégium, az egyetem vállalta fel. Ennek van román, német, magyar tagozata és az egyik legjobb kollégium két emeletét erre a célra különítették el. Nyilván mint újonnan induló intézmény, akadnak kezdeti nehézségek, de azt mondom, ha már olyan régi lesz, mint az Eötvös Collegium, akkor még jobb lesz. Az Eötvös Collegiummal elég jó az együttműködésünk régebről, ezért hoztam ezt a példát.

Az intézmény története

Végül röviden bemutatom az intézmény múltjának 1945 és 1989 közötti történetét, hogy az olvasó a megfelelő kontextusba helyezhesse az interjút.

A kolozsvári akadémiai életet erőteljesen befolyásolta a második világháború végére kialakult geopolitikai kontextus. A román közigazgatás Erdélybe történő visszaállítását követően, az I. Ferdinánd Király Tudományegyetem Nagyszebenből és Temesvárról

visszakerült Kolozsvárra. Az 1946 és 1947 közötti időszakot az egyetem tanári karának magyarányú, politikai és ideológiai alapú tisztogatása jellemezte.

Ezzel párhuzamosan, 1945. június 1-jén Kolozsváron hivatalosan létrejött egy magyar tannyelvű állami egyetem Irodalom- és Bölcsészettudományi Karral, Jogtudományi és Közgazdaság-tudományi Karral és Természettudományi Karral. Rövid ideig itt működött az Orvostudományi Kar is, amely később Marosvásárhelyre költözött. Még ez év decemberében a magyar tannyelvű Állami Tudományegyetem a Bolyai Tudományegyetem nevet vette fel, ezzel tisztelve a két erdélyi matematikus, apa és fia, Bolyai Farkas és János előtt.

Az 1948 és 1959 közötti időszakban Kolozsvárott a Bolyai Tudományegyetemmel párhuzamosan működött a Victor Babeş Tudományegyetem. A Román Népköztársaság kiáltása (1947. december 30.), és a kommunista rendszer romániai berendezkedésének következményeként az I. Ferdinánd Király Tudományegyetem a világhírű kutatóorvos, Victor Babeş nevét vette fel.

Az '48-as tanügyi reform következtében mind a Victor Babeş Tudományegyetem, mind a Bolyai Tudományegyetem szerkezete lényegesen átalakult. Az orvostudományi karokat visszavonhatatlanul leválasztották az egyetemekről, és önálló intézményekké szervezték át. Létrehozták a Dialektikus és történelmi materializmus, a Marxizmus-leninizmus alapjai és a Politikai gazdaságtan tanszékeket. A Victor Babeş Tudományegyetemen és a Bolyai Tudományegyetem is működik Matematika és Fizika Kar, de például Kémia Kar csakúgy, mint Filozófia Kar.

A román állami és pártvezetés döntései alapján 1959 március–júliusában a két eltérő tannyelvű egyetemet összevonták, amely a Babeş–Bolyai Tudományegyetem nevet kapta. Létrejöttének pillanatában hat karral rendelkezett (Matematika és Fizika Kar, Kémia Kar, Természettudományi és Földrajz Kar, Bölcsészettudományi Kar, Jogtudományi Kar, Történelem és Filozófia Kar). Az egyetem első rektora Constantin Daicoviciu régész volt. Az első tanévben az intézmény hallgatóinak létszáma összesen 4502 volt, amelyből 3159 román, 1285 magyar, 36 német és 22 más nemzetiségű.

A megalakulástól a hetvenes évekig a kolozsvári egyetem hosszas újjászervezési folyamaton ment keresztül a karok, tanszékek, szakok, egyetemi tantervek és képzési programok tekintetében. A karok száma többek között a Közgazdaság-tudományi karral 16-ra nőtt. Az akadémiai struktúrához csatlakozott a Pedagógiai Intézet is. Új infrastrukturális beruházásokként megépültek a hallgatóknak és a kolozsvári oktatóknak szánt Kő-kert utcai diáknyegyed egyetemi szálláshelyei, valamint a Diákművelődési Ház. Az 1970–1971-es egyetemi tanévben volt a legmagasabb a beiskolázott hallgatók létszáma: 14438, valamint az egyetemi oktatók létszáma is: 841.

Az elkövetkező évtizedek a kolozsvári egyetem történetének nehéz időszakát jelentették. Az oktatási és kutatási tevékenységet megszorítások érintették, szakok belső összevonása valósult meg, bizonyos szakok eltűnése (pl. pszichológia), a külföldi egyetemekkel kötött tudományos szerződések csökkentése, a hallgatók és az oktatók státusának degradálódása stb. volt jellemző. 1989-ben a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen összesen 5619 hallható tanult, a tanári kar 470 román, 81 magyar, 6 német és 10 más nemzetiségű oktatóból állt. 1989. december 22-én, a kommunista rendszer bukásának küszöbén megjelent a „*Declarația pentru o nouă Universitate a Daciei superioare*” (Egy új Felső-Dacia Tudományegyetemre vonatkozó nyilatkozat), a kolozsvári egyetem modern alapon történő újjászervezési terve (NET1).

A BOM 2014 augusztusában Erdélybe látogatott egy szervezett kirándulás keretei között. Minden résztvevő diák kapott egy feladatot az utazás alatt, én egy interjúkészítést vállaltam dr. Soós Annával. Megemlíthető lett volna még Virág Imre és Radó Ferenc neve is, ők ketten szintén híres matematikusokként tevékenykedtek Kolozsváron 1945 után. Az interjú elkészültében nagy segítségemre volt az erdélyi származású Deák-Sárosi László és Pölcz Ádám Budapestről. A hanganyag a BOM birtokában található.

Internetes források

NET1: <http://www.ubbcluj.ro/hu/despre/prezentare/istoric>

(Utolsó letöltés: 2017. április 28.)

RÁCZ MÁRK

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) Politológia Tanszék tanszékvezető-váltásai 1989–2009 között

Az identitás kérdései

„valamennyien Farkas Dezső köpönyegéből bújtak elő”¹

Rövid tanulmányom arra helyezi a hangsúlyt, hogy bemutassa azt a fajta identitásbeli különbséget, amely 1989-ben és 2009-ben volt megtapasztalható a Politológia Tanszéken. Köztudott, hogy országosan az egyetemeken és főiskolákon az egykori Tudományos Szocializmus Tanszékből alakultak meg, illetve át az új Politológia (néhol Társadalomtudományi) Tanszékek. Az oktatási egységben tanító kollégák identitása is érdekes lehet a rendszerváltás tükrében, azonban túl tág lenne ezt a kérdést országos viszonylatban tárgyalni, ezért leszűkítettem egy városra, egy egyetemre, egy tanszékre a probléma felvetését. Debrecenben a KLTE BTK-ra került a Politológia Tanszék (a jogelőd tanszék a rektor irányítása alatt volt), ahol 1988-ban, 1991-ben, 2003-ban, 2005-ben és 2009-ben volt tanszékvezető-váltás. Megvizsgálom, hogy milyen attitűddel rendelkezett az egykori tudományos szocializmus helyi oktatója, Tóth Gábor, aki az első tanszékvezető volt. Vajon milyen irányba formálhatta volna szeretett munkahelyét. Ezt követően egy kívülről érkezett (nem debreceni) de szintén baloldali identitással bíró ember következett, Hülvély István, aki bizonyos értelemben Pozsgay Imre „árnyékában” vezette a tanszékot. Ezt követően a Tanszék egykori Benjámija, a fiatal Berényi Zoltán következett, akinek nem bizonyult túl jónak a kapcsolata az egyetem akkori vezetésével. Végül ismét egy külső vezető érkezett, a szegedi Szabó Tibor, aki remek diplomáciai érzékkel tudott lavírozni a helyi viszonyok között. Majd 2009-ben újra egy helyi oktató került az élre, Balogh László Levente, aki az egyetemen végzett, éppen ezért nem számított külsősnek. Jelenleg az erdélyi származású Nagy Levente irányítja a Tanszékot, aki 2011 óta tölti be ezt a tisztséget. Dolgozatom egy hányattatott sorsú és megtépzott múlttal rendelkező tanszékről szól, ahol a legkülönbözőbb identitással bíró emberek (oktatók) kerültek az élre. Azt vizsgálom, hogy milyen eredményt tudtak felmutatni mandátumuk végén, illetve habitusuk mennyiben nyomta rá a bélyegét az oktató kollektívára. Milyen irányba változott egy oktatási egység identitása és arculata két évtized alatt? Természetesen sok minden más is befolyásolja ezt, ám meggyőződésem, hogy egy kollektíva vezetője döntő mértékben határozza meg az oktatási egység arculatát.

Identitás és entitás kérdései

Írásomban először szeretném meghatározni, hogy az 1989 előtt létezett identitást miféle tényezők alakították. Először is fontos leszögezni, hogy a „Rákosi- és Kádár-korszakban eltérő mértékben és változó formában, de a politika folyamatosan jelen volt a hétköznapiakban” (VALUCH 2007: 172).

MAJOR ZOLTÁN LÁSZLÓ kutatásaira is támaszkodva kijelenthető, hogy élénken élt az emberek emlékezetében az ötvenes évek gyakorlata. Arra gondolok, hogy „a hangulat-jelentésekben, a különböző beszámolókbán, a párt- és állami fórumokhoz intézett jelentésekben a kül- és belpolitika kérdése kitüntetett helyen állt” (MAJOR 1998: 93).

A bizalmatlanság meghatározó jelenségnek bizonyult, ami minden diktatúra egyik ismérve is egyben. A felsőoktatásban a KISZ meghatározó szerepet töltött be 1989-ig, azonban már nem sokkal ezt megelőzően „a KLTE jelezte, hogy a szervezetség csökkenő tendenciát mutat (...), a BTK-n jelenleg 33 százalékos. A JPTE Tanárképző Karán 1986-ban 50%-kal, 1987-ben 25%-kal csökken – lapértésülés szerint – a KISZ-tagok száma. (...) A szegedi egyetemi lap cikkírója szerint egy dologgal lehetne esetleg megmozgatni a húszéveseket: ha lakást osztogatnának.” (GERGELY 2008: 170)

A másik tényező a megszállás. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy „a Kádár-korszak sok sikeres trükkje közül az egyik, hogy a megszálló képét sikerült elfeledtetni az emberekkel – már akkor, amikor a megszállás még valóság volt. Ha valami megmaradt, az nem a hódító emléke, inkább az egyszerű (ezért olykor kedves) kulturálatlan emberé, aki kicsit sajnálni való, de inkább lenézhető.” (RAINER M. 2011: 38)

A debreceni KLTE KISZ-tagsága hasonló módon nézhetett ki a nyolcvanas években. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a megyei pártvezetés hatással lehetett a megyei KISZ-vezetésre is, amely nem minden esetben tehetett jót a fiataloknak. Ezen azt értem, hogy a hajdú-bihari pártvezetés is elég dogmatikusnak látszott, még a nyolcvanas években is. Belső reformokról is csak az utolsó pillanatban akartak hallani.

A következőkben az egykori kommunista funkcionárius, BEREZ JÁNOS gondolatait hívom segítségül, aki az '56-os forradalom későbbi megítélése kapcsán a következőket írta Biszku Bélára hagyatkozva: „a Rákosi–Gerő féle vezetés nála nem klikk, nem diktatórikus hatalomgyakorlásra berendezkedett politikai csoport, és egyik legsúlyosabb hibájuk, hogy nem készítették fel a pártot az ellenforradalmi erők aktivizálódásának és az osztályharc kiéleződésének idejére. (...) A legsúlyosabb hiba azonban a marxizmus-leninizmus elveitől való az az eltérés volt, mely nem alkalmazhatta kellő mértékben a diktatúrát a szocializmus ellenségeivel szemben, akik így aknamunkát folytathattak a népi demokratikus rendszer ellen. (...) Az áruló Nagy–Losonczy-csoport frakciós tevékenysége belülről bomlasztotta és kívülről támadta a pártot.” (BERECZ 2008: 232–233)

Ez a dogmatikus nézet még a hetvenes években is erősen központi helyet foglalt el az akkori közbeszédben, hivatalosan nem lehetett eltérni tőle. KORNIS MIHÁLY kemény hangon szólt a kádárizmusról. Szerinte „a forradalom óráiban mámorító volt és könnyekig megható, reményt adó, hogy egy börtönben agyonkínzott, fiatal, parasztosan beszélő ifjú káder (...) hitet tesz a forradalom lett és a hős pesti srácok mellett. Aztán egy hét múlva átszökik az oroszokhoz, és egy év múlva már gond nélkül felkötötte a pesti srácokat, akikkel tegnap még azonosnak vallotta magát a nyilvánosság előtt. Azt üzeni ezzel, hogy csak

szemét ember módjára lehet túlélni, ami itt van. És mindmáig ez az igazi üzenete ennek a pálfordulásnak. (...) Megrontott. Megrontotta hazámat.” (KORNIS 2007: 136–137)

Az emberek identitása a 40 év szocializmus alatt megváltozott, mégpedig olyan irányba, amely nem bizonyult túl kedvezőnek az élhető társadalom szempontjából. Az individualitás került előtérbe, amely a III. Magyar Köztársaság időszakában erősödött. A civil szféra teljesen megszűnt létezni, a kis közösségek jelentős része felbomlott. A vidéken élők helyzete talán jobb lehetett ebből a szempontból, talán jobban tudták ápolni hagyományait. Azonban a városokban élők (különösen a panellakások lakóira gondolk) nagyobb mértékben válhattak talajt vesztett emberekké. SZERENCSES KÁROLY egyik írása is lényeges, hiszen egy helyütt arról ír, hogy „a hetvenes évek jellegzetes értelmezése szerint a szocialista nemzet valóságos, az egész népre kiterjedő közösség. Olyan osztályok, rétegek közössége, amelyben a még meglévő, de nem kibékíthetetlen érdekellentétek az alapvető érdekek azonossága révén a társadalom egészének javára folyamatosan feloldhatók. Vezető ereje a munkásosztály... Osztályalapja a munkás–paraszt szövetség.” (SZERENCSES 2010: 73)

Az ideológiai alap végül a szocializmus lett, amely azonban 1989 után „elpárolgott”. Sokan letagadták korábbi életüknek azt a szakaszát, hogy esetleg magas állami kitüntetések (pl. munkás-paraszti érdemrendet) kaptak vagy jártak a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemre. Hirtelen sokan lettek azok, akik a rendszer üldözöttjei voltak és ebből próbálták meg – akár anyagi – hasznot húzni. Visszas helyzet alakult ki, hiszen sok korábbi ’56-os elítélt a rendszerváltást követően sem kapta meg az általa vágyott társadalmi pozíciót, azonban ennek okainak boncolgatása nem ennek a dolgozatnak a feladata. Garibaldi szavaival élve „kevesen voltunk, sokan maradtunk,” tehát többen úgy léptek fel, hogy elhallgatták vagy épp letagadták ’89 előtti MSZMP-tagságukat, mintha ők mindig is demokraták lettek volna. A hitelesség sok esetben megkérdőjeleződött, ami tovább mérgezte a közbeszédet. A magyar ügynökkérdés fel nem tárása, az ezzel kapcsolatos félmegoldások sokasága szintén messzire vezetne, ami a mai napig előtérbe kerül. „A szocializmus hazugság képzete – LENGYEL LÁSZLÓ szavaival – minden más élethazugságot átjár. Így a kettős beszéd. Az, hogy magától értetődően mást mondunk a politikai közéletben, és mást a magánéletben. Forradalmat, közösséget, egyenlőséget, szabadságot, állam elhalálását, demokráciát hazudunk. Az ellenkezőjét tesszük. Az államot például azzal halasztjuk el, hogy mindent állammá teszünk, míg a párt demokratikus centralizmusa központi büntetőintézkedéseket jelent, és így tovább. S a hatalom – ez már sajátosan kádári elem – az élethazugságok fenntartását visszavezette egy társadalmi cinkosságra: tudom, hogy tudod, hogy tudom, hogy tudod. A képlet attól bonyolultabb, hogy e cinkosság anyagi gyarapodáson alapult, pontosabban azzal társult.” (HUSZÁR 2012: 247)

Ez a káros jelenség megmérgezte az emberek egészséges lelkivilágát, magas szintre emelkedett a bizalmatlanság és a másokra való irigység. A túlzottan is hosszan tartó kádárizmus alatt kialakult az a – viszonylag széles körben elterjedt – nézet, hogy az a természetes, ha a „fölfelé nyál, lefelé tapos” attitűd válik elfogadottá. Természetesen nem azt állítom, hogy 1945 előtt nem tapasztaltak ilyet az emberek, de úgy vélem, hogy ez a szocializmus idején emelkedett rendszerszintűre. Végül a nacionalizmus-nemzettudat kérdését is meg kell említeni, amely szoros összefüggésben van 1956-tal és a szovjet megszállással. Romániával vagy Jugoszláviával ellentétben hazánkban nem létezett a „nemzeti kommunizmus”, hanem a nemzetközi (internacionalista változata) volt megfigyelhető. „Jellemző, hogy míg a király nélküli királyság a királyi palotában és környé-

kén rendezkedett be, addig a gyakorlatilag parlament nélkül működő népi demokrácia a Parlament és a környező pesti városrészt sajátította ki.” (MAJTÉNYI 2009: 204–205)

Ezt az ellentmondást nem sokan ismerték fel, a művelt és tanult középosztályt, amely 1945 előtt meghatározó szerepet töltött be, teljesen szétzúzták a kommunisták. Az új elit nevelésére óriási hangsúlyt fektettek, akik már más szemlélettel rendelkeztek: a kor elvárásainak próbálták megfelelni. Ismert, hogy a mai Képviselői Irodaházban található Bernáth Aurél *Munkásállam* című festménye. „A szekkón az alakok mindenesetre nem dolgoznak, csak mímelik a munkát, valaki strandpapucsban talicskát tol, mások nézelődnek. Mintha az egész munkásállam csak díszlet volna, a kép háttérében a ravasz sakkjátékkal.” (UO: 207–208)

Mindezek a leírások kiválóan jellemzik az akkori identitás lényegét. Ugyanakkor a rendszerváltást követően 2002-ig a kép le volt takarva egy vörös bársonyfüggönnyel, amelyet a szocialista kormány idején levettek, azóta újra látható napjainkban is. Ezzel párhuzamosan a kilencvenes évek jelentős mozzanata a privatizáció volt, amelyről „a közvélemény általában nem vagy csak jókora késéssel értesült.” (ROMSICS 2003: 196)

Akik tisztában voltak a hatalom összeomlásának közelségével, vagy csak egyszerűen bátrak voltak és kockáztattak, azok viszonylag rövid idő alatt óriási – korábban vállalati tulajdonban levő – vagyonra tehettek szert. Az új egyenlőtlenség természetesen sokak szemét szúrta, ami újabb feszültségeket eredményezett. A magánvagyon felhalmozása a kilencvenes évek velejárója lett. Sok olyan embert karolt fel a szocialista rendszer, akik akár a Horthy-korszakban semmiféle állami karrierre nem számíthattak. Úgy vélem ugyanakkor, hogy nemcsak a kudarcokat, hanem a sikereket is fel kell tudni dolgozni az embernek. MAJTÉNYI GYÖRGY álláspontja szerint „az azonosulás a munkásosztállyal azonban csak elvi síkon és nyelvi síkon történt meg. Az uralmi pozíció eszmei alapja e korszakban egy viszonyulási rendszer volt. A funkcionáriusok, amint beléptek a hivatalnokrétegbe, amely úgymond a munkáshatalmat képviselte, visszaütő kapcsolatba kerültek a munkássággal.” (MAJTÉNYI 2009: 163)

Azt gondolom, hogy ez a megfogalmazás igaz lehet azokra az egykor paraszti vagy munkás származású emberekre, akik a politikai rendszernek köszönhetően egyetemi oktatói státusba kerülhettek. Nem mindenki tudott élni azonban a lehetőségekkel; bár többen hangyaszorgalommal előrejutottak a hierarchiában, akadtak olyanok is, akik megrekedtek egy bizonyos szakmai szinten. Ennek több oka is lehetett, például kellő motiváció hiánya, műveltségi vagy intelligenciabeli hiányosságok, szakmai innováció apadása és egyéni gondok is közrejátszhattak ebben (magánéleti tragédia). Határozottan azt az álláspontot képviselem, hogy nem lehet mindenből bármi, vannak lehetőségek és korlátok, amelyek a vágyakkal és célokkal nem mindig vannak összhangban. „Nem lehetett tovább tartani a hipokrizist, amelyben az emberek úgy viselkedtek, mintha legitimnek kellene tekinteni a kádárizmust, a kádári politika pedig azon igyekezett, hogy ennek az érzetnek az alapjai fenntarthatóak legyenek.” (RIPP 2012: 68)

A hamis képzetek, tévutak megjelenése összezavarhatta az embereket, a viszonylagos jólétre alapozva pedig azt sulykolták az akkori politikusok, hogy ha az ember nem bírálja nyíltan a rendszert, akkor békén hagyják. Ez a jelenség 1957–1989 között állt fenn. „A határon túli magyarsággal kapcsolatosan két alapvető tényező határozta meg a Kádár-korszak politikáját: a nemzetiségek ügyét minden esetben belügynek tekintette, azaz teljes mértékét az adott ország hatáskörébe utalta, illetve a fő ideológiai veszélyt a (magyar) nacionalizmusban jelölte meg.” (TAKÁCS 2013: 208)

Ezeket a történelmileg kialakult helyzeteket nehezen tudta kezelni a szocializmus rendszere, részben '56-nak is köszönhetően, de már a forradalom előtt is inkább az internacionalista világképet hangoztatták, a nemzeti jelleg háttérbe szorult. „Az ötvenes évek oktatásügyét a marxizmus-leninizmus ideológiája határozta meg. A szocialista tanterv átalakította az iskolák tananyagát. Kötelezően idegen nyelv lett az orosz.” (MANN 2004: 92)

Ez a jelenség egészen 1989-ig megfigyelhető volt hazánkban, tehát a szovjetekhez fűződő ideológiai kapocs többek között így is megjelent a mindennapokban. Fontos látni, hogy nemcsak a felsőoktatásban, hanem a közoktatásban – elsősorban a végzősöknek – is volt ideológiai tanítás, amelyért nem különösebben lehettek lelkesek a diákok. Sok esetben főleg „töltelékanyag” gondolhatták, ráadásul, ha adott esetben egy polgári családból származó gyermek került szembe a marxista ideológiával az iskolában, azonnal szembesülhetett azzal az ellentmondással, hogy esetleg otthon a szülőktől épp az ellenkezőjét hallhatta a tanórákhoz képest. Természetesen sok esetben a hallgatást választották, főleg azok a családok, amelyeket a negyvenes és ötvenes években keményen meghurcoltak. A félelem kialakította az „omerta” társadalmát.² Fontos megemlíteni, hogy 1989. május 2-án megalakult a KLTE Reformkör, ahol többek között a következőket sikerült deklarálni: „az elmúlt negyven évet a sikertelen modernizáció korszakának tartjuk, tehát ennek le kell végre vonnunk a konzekvenciáit is: a szocializmus-kapitalizmus leegyszerűsített szembeállítását mint világképi-ideológiai felfogás dezorientáló, ezért tarthatatlan, csakúgy, mint Marx 19. századi kapitalizmusképevel közeledni a mai jelenségekhez. (...) A jelenlegi hatalmi szempontok szerint felépített pártszerkezeten kívül helyezkedve, újszerű, alulról építkező szerveződés alakítsa ki az MSZMP programját és válassza meg testületeit. (...) Számunkra a pártegység a jelenlegi formájában nem mindenekfelett álló érték.” (ÁGH-GÉCZI-SÍPOS 1999: 159)

Három választott ügyvivőn keresztül jutatták el nézeteiket a szélesebb tömegekhez: a későbbi egyetemi kollégiumi igazgató Kádasi Tibor, a nyelvész Kiss Tamás és a történész Veliky János. Megjegyzem, hogy a helyi ideológiai tanszékek részéről senki nem csatlakozott ehhez a formációhoz. „1963-ra az, aki nincs ellenünk, az velünk politikáját a szocialista nemzeti egységet számos egykori pártpolitikus jelképezte. A korábbi Harrer Ferenc az őszirózsás forradalom, a Károlyi-kormányzat hagyományait képviselte a Hazafias Népfront budapesti bizottságának elnökeként. (Az 1918-as örökség integrálásának szándékát jelezte Károlyi Mihály 1962-es újrateremtése is.)” (TABAJDI 2013: 210)

Bár 1946-ban komoly esély kínálkozott arra, hogy a szociáldemokraták jelöltjeként ismét köztársasági elnök legyen Károlyi Mihály. A baloldali emlékezetpolitikában jelentős szerep jutott neki az 1918-as eseményekben való részvétele miatt, de szót kell ejteni a polgári radikális Jászi Oszkáról és a szociáldemokrata Kunfi Zsigmondról is. Az úgynevezett haladó eszmék (baloldal, liberalizmus) hordozói a 19. század végétől akár napjainkig megfigyelhetők, ugyanakkor ennek ellentettje: a polgári, nemzeti, keresztény oldalnak is vannak hősei. Az emlékezetbe mélyen beleívódtak, nehezen lehet őket kitörölni,³ különösen egy olyan demokratikus berendezkedésű államban, mint amilyen Magyarország. Az éliték változása szükséges velejárája volt a '89-es rendszerváltásnak, melynek köszönhetően „Magyarországon a többi posztoszocialista országgal összehasonlítva különösen nagymérvű volt az elitesere. Nagy társadalmi változások idején a politikai elit tagjainak a gazdasági vagy a kulturális elittel összehasonlítva jóval gyengébb a túlélési képessége. A politikai elit körében az 1988-as nómenklatúraelit elvesztette pozícióját. Ez

azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a Kádár-kori elit e tagjai az elitből is kiestek volna. A magyar, lengyel és orosz nómenklatúraelitet összehasonlító kutatás megállapította, hogy bár a régi elit tagjait mindhárom társadalomból számúzték a politikai vezető pozíciókból, durván felüknek sikerült elitstátusban maradni, ha nem is ugyanabban a pozícióban, mint a szocializmus idején. Ha leszámítjuk a nómenklatúra idősebb tagjait, akik nyugdíjba mentek, a régi elit kétharmada 1993-ban is elitpozícióban volt. (...) A politikai elit az elitcsere következtében származási értelemben jóval zártabbá vált: a szocializmus végének elitje kétharmad részben fizikai dolgozók gyermekeiből állt, az elitcsere után már csak az elittagok 42%-a származott fizikai munkát végző apától. Átlagéletkora szerint az 1993-as elit (47,9 év) nem különbözik jelentősen az 1988-astól (48,6 év), mindkettőben az 1940–49 között született „nagy generáció” a jellegadó. (...) Az elitcsere következtében ugyanakkor valamelyest változott azért az életkori összetétel is: erősen lecsökkent az elitben az 1929 előtt születettek aránya (nyugdíj), és megtörtént az 1950–1959 közötti kohorsz nagyobb arányú kooptálása. A nómenklatúra folytonosságának egyik fontos mérőszáma, hogy az egykori MSZMP-tagság a politikai elit körében 82%-ról 35%-ra csökkent.” (KÖRÖSÉNYI 2015: 65–6)

Debrecenben ez az átmenet úgy nézett ki az MLI-ben, hogy az idősebbek és a változásra kevésbé fogékony munkatársak elhagyták az egyetemi oktatói pályát, míg a fiatalabbak és innovatívabbak folytatták pályájukat. Természetesen 1990 után is kerültek be tanárok a jogutód intézetbe, azonban a befolyásukat azok őrizhették meg leginkább, akik már a nyolcvanas években is itt dolgoztak. Az arány fordítottnak tekinthető a személyi állomány cseréjét illetően, hiszen nem lehetett egyik napról a másikra friss szemlélettel bíró oktatókat „hadrendbe állítani.” Lassan azonban, ahogy az idő telt, megváltozott a régiek és az újak aránya, ám ehhez 20 évre is szükség volt. Kijelenthető, hogy a civisváros tudományegyetemén jórészt ugyanazok az egykori „kiszuperált” ideológiai oktatók tanították a kilencvenes évek hallgatóit a demokratizmus jegyében, természetesen valamelyest alkalmazkodva az új körülményekhez. Végül SZABÓ ILDIKÓ remek tanulmánya nyomán kijelenthető, hogy „a szocializáció modelljét egyrészt a formális tényezők (iskola, szervezetek, egyházak) alkotják, másrészt a nem formális tényezők. Ez utóbbiakon belül találjuk a nem intézményes szentől szembeni kapcsolatokat (család, kortársi csoportok, média, kapcsolatok hálózata), a kulturális tényezőket (kulturális minták, világkép-konstrukciók, gondolkozási, magatartási és cselekvési minták), a diszkurzív tényezőket (alaptematikák, különböző tematizációk) és a tapasztalatokat, élményeket. Míg a formális szocializáció tényezői az állampolgári magatartások kialakításában játszanak szerepet, addig a nem formális tényezők a politikai identitások alakulásában. A formális tényezőknek erős rendszerintegráló képességük van. Megszűrrik, adaptálják a különböző valóságértelmezéseket, ideológiákat, tartalmakat. Integratív képességük és hatásaik révén közreműködhetnek az adott politikai rendszer stabilizálásában és fenntartásában, de a rendszer redukálásában és erodálásában is.” (SZABÓ 2013: 26)

Egyetértek SZABÓ állításaival, azzal a kiegészítéssel, hogy más neves szociológusok nézete szerint is létezik a hozott tudás és a szerzett tudás. Mindkettő lényeges mozzanattal bír, azonban én úgy vélem, hogy az otthoni minták fontosabbak lehetnek, mint amelyeket iskolákban, munkahelyeken vagy más közösségi térben magáévá tesz az egyén. Sok, a hazai felsőoktatásba felvételt nyert emberről elmondható, hogy hosszú éveken át tanultabb társaik eszmei ízlését követték, mivel otthonról ilyen típusú muniációt nem hozhattak magukkal. Az egyetemi évek alatt csodálkoztak rá igazán a filozófiára,

elkezdtek olvasni a könyveket részben a már említett esetleges példaképek ízlése alapján, részben válogatás nélkül. Megpróbálták ledolgozni a szellemi hátrányt, ami az alapok hiánya miatt eleve reménytelen vállalkozásnak bizonyult. A tudás hasznos dolog, amelyet azonban nem árt rendszerbe foglalni. Írásomban rátérek a szűkebb témámra, amelynek segítségével azt mutatom be, hogy egy ilyen múlttal és háttérrel, amelyet felvázoltam, hogyan hatottak ki az elmúlt két és fél évtizedben a debreceni Politológia Tanszék vezető-váltásaira a régi beidegződések. Melyek azok az apró mozzanatok, amelyek befolyásolták a történések menetét és irányát.

Intézményi keretek

1989 előtt Magyarországon is kötelező jelleggel oktatták a marxizmus-leninizmust. Ezt a feladatot 15 főállású oktató látta el a nyolcvanas években a Tudományos Szocializmus Tanszéken, amely 1989-ben alakult át Politológia Tanszékké, kizárólag ugyanazzal a személyi állománnyal. A kilencvenes évek első felére 7 főre csökkent le a létszáma azoknak, akiknek a bűnbak szerepét is fel kellett vállalni. Elmondható, hogy nem feltétlenül iparkodtak kikövegni önmaguk előtt a megújulás sugárútját, vagyis a régi, megszokott keretek között szerettek volna mozogni, apróbb, csak a szükséges változtatásokat is beleértve. „Az első években még csak tanszékként működött a KLTE BTK-n belül, saját hallgatói nem voltak. Majd hosszas és kemény szakmai munka eredményeként 1993 szeptemberében elindulhatott a B-szak. Tehát, aki egyetemista volt, az belső felvétellel bekerülhetett a szakra.” (RÁCZ 2014: 127)

A rendszerváltást követően a bölcsészkar részévé vált, önálló oktatási egységként. Kis tanszéki mivolta is közrejátszott abban, hogy nem tartozott a legerősebb kari tényezők közé. Sok évig nem volt saját adminisztrátora, egyes kolléganők látták el a napi teendőket a papírmunkákkal kapcsolatosan is. Az Egyetem téren található Főépület 2. emeletén volt megtalálható, innen „száműzték” őket 2010 után a földszintre. Rendszeresek voltak a tanszéki értekezletek, amelyekről minden esetben készül emlékeztető. Nem volt jellemző, hogy ideológiai (értsd: politikai) ellentétekről lehetett hallani hallgatók és oktatók között, bár MIKLÓS LÁSZLÓ ekképp emlékezett erre vissza: „a hüvösebb és kimértebb oktatói légkör, amit a Dér – Hülvely – Szabó Irén vonal képviselt, eltűnni látszott. (...) Tényleg nem Irénke néninél villantottam a legnagyobbat, de ennek lehet, ideológiai okai vannak, ’56-os ünnepségen sose láttuk, pedig én ott voltam.” (MIKLÓS 2011: 8)

Szabó Irén paraszti családból származó, elsőgenerációs értelmiségiként egy egész életet ledolgozott az egyetemen, 1964-től ’89-ig a Tudományos Szocializmus tanszéken, majd 1989-től 2010-ig a Politológia Tanszéken. 1989 előtt a lenini agrárelmélettel foglalkozott, 1989 után terrorizmus és politika kapcsolatát vizsgálta óráin. Megmaradt végig hithű baloldali embernek, amely sajátos szempontok alapján még pozitív vonásnak is tekinthető. Másokkal ellentétben ő nem változtatott köpönyeget 1990-ben. Igaz, nem hangoztatta politikai véleményét, hanem csendben kívárta 1995-ös nyugdíjba vonulását mint docens.

Farkas Dezső – Tóth Gábor vezetéváltása (1988)

Előzményként szeretném ismertetni, hogy 1966–88 között az a Farkas Dezső állt a jogelőd tanszék élén, aki már 1952 óta az egyetem alkalmazásában állt ideológiai oktatói minőségben. A rendszerváltás a felsőoktatásba is begyűrűzött, amelynek köszönhetően egy hallgatói megmozdulás alakult ki Debrecenben az ideológiai oktatás ellen, ám bizonyos vélemények szerint lényegében Farkas személyére hegyezték ki. Ezt ő személyes támadásnak vette, amelyet – azt feltételezem – azóta sem tudott kiheverni lelki értelemben. Őt a lojális Tóth Gábor követte, aki sok mindenben ellentettje volt elődjének. Nem telepedett rá beosztottjaira, mindenkinek kikérte a véleményét egy-egy lényeges kérdésben. Noha rendszerhűek voltak, Tóth nem annyira a dogmatizmus szintjén maradt meg, hanem mutatkoztak nála apróbb eltérések a politikai gondolkodást illetően, azonban szigorúan a határokon belül. Mindketten paraszti származásúak voltak, ami nagyban határozta meg gondolkodásmódjukat vagy akár szakmai kutatási területüket. Előbbi a szociáldemokrata párt agrárpolitikájával és az MSZMP szövetségi politikájával, utóbbi az agrármozgalmak történetével foglalkozott.⁴ Ezzel együtt is „komoly erőfeszítésekre került egy-egy oktató esetében, hogy összeegyeztesse a szakmát és az ideológiát, és ezt nem is minden alkalommal tették sikeresen.” (RÁCZ 2015: 77)

Tóth Gábor – Hülvely István vezetéváltása (1991)

A korabeli visszaemlékezések alapján nagyon örült Tóth, hogy végre megszabadulhatott ettől a beosztástól, amelyet ő koloncként élt meg. Hülvely kívülről jött, és bár ő is egy marxista filozófus volt, mégis gyanakodva fogadták személyét. Noha Tóth a régi gárda oszlopos tagjaként tevékenykedett, habitusa hozzájárult ahhoz, hogy viszonylag zökkenőmentesen történjen meg az átadás-átvétel. Hülvely szintén baloldalinak bizonyult, egy kárpátaljai szegény zsidó család tagjaként nevelkedett. Próbált egy új szemléletet meghonosítani az avított és poros tanszéken, amelyet sajátos ellenállás kísért a kollégák részéről. Azt szerette volna, ha beosztottjai még jobban beleásták volna magukat a legfrissebb hazai és nemzetközi szakirodalomba. Volt, akinél ez jól sikerült, másoknál kevésbé. Ösztönözni szerette volna a tanárokat, hogy legyenek nyitottabbak az újjátársakkal szemben. „A kilencvenes években Budapestről járt dolgozni az akkori tanszékvezető, Hülvely István – ebből következően viszonylag kevés időt töltött Debrecenben; ez sokszor nem volt elégséges ahhoz, hogy megfelelő lobbitevékenységet tudjon kifejteni a tanszék érdekében. Így a Kari Tanács ülésein sokszor hátrányba került a tanszék, fontos döntéseknél nem minden esetben tudta érdekeit maradéktalanul érvényesíteni. Ennek is következménye, hogy fokozatosan elkezdték leépíteni vagy elvenni a politológia szakon levő státuszokat.” (RÁCZ 2015: 81)

A kor technikai vívmányait nehezen tudta követni, ennek köszönhetően nem minden alkalommal tudott naprakésznek mutatkozni hallgató előtt. Egyszer elmesélte egyik családi történetét, amely a következő volt: kárpátaljai származású zsidó családba született, négy évesen meg kellett érnie a front elöl való menekülést. Valahol a Vas megyei Celldömölk körül érte őket utol a karácsony. Annyira szegények voltak – nem volt mit enniük, ajándékról szó sem lehetett –, hogy mezítláb ülték körbe a csupasz „karácsonyfát”,

közben pedig énekeltek és egymás kezét fogták. Mindez 1944-ben történt, amelyre év-tizedekkel később is élénken emlékezett vissza hallgatói körében.

Hülvely István – Berényi Zoltán vezetőváltása (2003)

Mire 2003-hoz érkezett a tanszék, Hülvelynek elege lett az évtizedes harcokból, amelyet a kari vezetéssel folytatott. Örömmel adta át a vezetést a fiatalnak számító Berényi Zoltánnak, mivel ő is nyugodt érezte a kollektíva vezetését. Időközben több kollégája nyugdíjba vonult, a helyükre nem kerülhettek új oktatók, illetve Dénes Iván Zoltán erősítette egy rövid ideig a csapatot. Berényi is tett kísérletet egy új szemlélet meghonosítására, de nem sok eredménnyel. Vezetése alatt kiújultak a konfliktusok a kari és egyetemi vezetéssel, amelyek nem segítettek az előrehaladásban. Ezek főként anyagi természetű és az ebből következő státusbeli kérdések voltak, egy adott pillanatban (2004) még a szak megszűnése is komoly lehetőségként merült fel, amelyet az akkori politológus hallgatóknak is köszönhetően sikerült elhárítani. Ennek ellenére a státuselvonnásokat nem tudta megakadályozni, nem bizonyult eredményesnek rövid ideig tartó vezetői munkássága. MIKLÓS LÁSZLÓ így emlékezett vissza rá: „Meg kell, hogy mondjam kiváló volt velem a kapcsolat, és úgy gondolom, ma is az. Ezzel kapcsolatba ide kívánczok, hogy az oktatóink jelentős többségével nagyszerű volt a viszony. (...) A legjobb főzések azonban Józsa-hoz és Berényi Tanár úrhoz kötődnek. Az egyik ilyen zseniális alkalommal vettünk hét kiló gombát, aminek egyik felét Zoli készítette el tejszínes formátumba, a másik felét Nagy Levente tanár urunk vagány csipőre. A hangulat kiváló volt. Már alapjaiban jóllaktunk, amikor a buli végén szegény Csilla belelépett előbb az egyik, majd a másik bográcsba, elég hatékonyan, talán ki is borult mindkettő. Ránéztem Zolira, aki a létező leghiggadtanban csöndesen szólt valami Csillának, talán egy »ez nem igaz« formában. Kíváncsi lettem volna arra, mit mondott volna, ha ez a kis incidens a vacsora előtt történt volna... Mivel nyugodt ember, szerintem ugyanezt. De a többiek??? Józsa legalább háromszor főztünk, és Berényi tanár úr Csillával mindig kiváló házigazdának bizonyult. A ház a kerttel kicsit vadregényes a kerítésen túli erdő és Tó-có-patak miatt, a kerítésen túlnyúló sávba kiváló minőségű fű volt, főzéshez, piknikhez elsőrangú” (MIKLÓS 2011: 4)

A személyes hangvételű visszaemlékezés jól érzékelteti a személyiséget. Berényi Zoltán számára bizonyult a kezdeteknél, azonban hamar elfogyott a lelkesedése, amint észlelni kezdte személyét illetően a nem túlzottan baráti viszonyulást.

Berényi Zoltán – Szabó Tibor vezetőváltása (2005)

Komoly szinten vett erőt Berényin a fásultság, miután inkább már ő sem szívesen akarta volna tovább vezetni a tanszéket. Mivel nem tudott jelentős áttörést elérni a tanszék életében, és bár az egyetemen végzett, aminek köszönhetően kiváló helyismerete volt, ugyanakkor őt is jól ismerte a kari irányítás. Tehát ennek előnye is van, de hátránya is. A szegedi Szabó Tibor, aki eredetileg olasz-francia szakos tanári diplomát szerzett a József Attila Tudományegyetem BTK-n, később végezte csak el a filozófia szakot az

ELTE-n. Dinamikus hozzáállása lehetővé tette, hogy 2005 után valóban egy másfajta szemlélet honosodjon meg a Politológia Tanszéken, amire már 1990 óta vártak. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy már annak is örülni kellett, hogy titkárságot hozott létre, amelyre 1990 óta nem volt példa. Igaz, hogy egyetemen belül oldotta meg, és csak felállásban érkezett T. Palincsár Mária, mivel ő az Oktatástechnika Tanszéken is dolgozott ugyanabban az időszakban. Ugyanakkor azt is tudni kell, hogy Szabó főállásban ugyanúgy Szegeden oktatott, de lelkesedése nem csökkent arányosan. Noha már Berényi idején elkezdődött, igazán Szabó vezetése alatt teljesedett ki az a jelenség, hogy frissen végzett hallgatók oktathattak a tanszéken, mivel kevés minősített tanár volt jelen, ugyanakkor a képzési követelményeknek eleget kellett tenni valamilyen módon. Azonban betöltötte a nyugdíjkorhatárt, és már nem szeretett volna újabb vezetői megbízatást vállalni. Meglehetősen népszerű volt a hallgatók körében, már-már baráti volt a viszony.

Rá MIKLÓS LÁSZLÓ a következőképp emlékezett: „Stílusváltás. Legjobban így tudnám jellemezni azt, ami a tanszékvezetői váltás nyomán kialakult. A hűvösebb és kimértebb oktató légkör, amit a Dér – Hülvely – Szabó Irén vonal képviselt, eltűnni látszott. Az okozat neve: Dr. Szabó Tibor. Lezserség, lazaság, partnerség jellemezte, egyfajta büszkén vállalt olaszosság. Igazi polihisztor volt ő, aki az erkölccsel, művészet- és kultúrtörténettel éppúgy foglalkozott, mint politikai filozófiával. Laza volt, de egy határt nem lehetett átlépni nála és ez így volt rendjén. Soha nem felejttem el, amikor az egyik előadás alkalmával a szokottnál is zajosabb és pofátlanabb volt a társaság, vagy csak lustább. A »főnök« imigyen reagált: »Figyeljenek csak, senkit ne tévesszen meg a stílusom!« És valóban. Egyre többen rájöttünk, hogy a lazaság mögött sokszínű tudás és élettapasztalat húzódik. Nem az üvöltéstől, vagy a keménykedéstől volt neki tekintélye. A lányok néha felrótták egy-egy markánsabb ölelését, hogy nem kéne, de aki ismerte Szabó Tibort, tudta, hogy ez is a show része. A pacsik mindig izzottak, meg az »az anyátok mindenit« is, de se szeri, se száma a nevéhez köthető feledhetetlen mondatoknak. (...) A főnök olaszos életvitelét markánsan alátámasztotta az a tény, hogy hatvan felett is huszonöt éves barátnője volt, rossz (vagy éppen jó) nyelvek szerint biztosan tudhatott valamit... Mondjuk a szakestes partikat ő bírta legtovább, amit ha nem látok a saját szememmel, nem hiszek el. Mindezt úgy, hogy az összes nőt megtáncoltatta. Nem volt gyenge! Ott volt az összes közösségi alkalmon. Mindent engedélyezett, de mindenről tudni akart. Igazi kapitány típus volt. Együtt sikerült kivívni a Tanszék megmentését. Ez végérvényesen összekapcsolt minket. No meg a főzések, kirándulások, és a közös foci is. A kettőnk stílusa sok mindenben hasonlított, úgy éreztem, engem különösen szeretett, és én is nagyon kedveltem őt. Bennünk marad egy életem át, hogy aki ezt vagy azt nem csinálta meg: »Annak mennyi? Annak annyi!« Francia nyelvtanulásra és nyitottságra nevelt minket.” (MIKLÓS 2011)

Nem küszködött semmifajta frusztrációval, nem voltak kényszerképzetei, sem hatalmi allűrjei, ugyanakkor voltak nagyon határozott elképzelései a tanszék jövőjét illetően, melyeket próbált is megvalósítani.

Szabó Tibor – Balogh László Levente vezetőváltása (2009)

Balogh 2009-ben vette át a vezetést, aki szintén a KLTE-n végzett az 1990-es években, tehát megfelelő volt a helyismerete. Modoros, céltudatos és törekvő egyénnek bizonyult, aki évekig Vácon tanított egy középiskolában, a tanszékre is csak 2005-ben került. Eredetileg történelem-filozófia szakot végzett el. Könnyen megtörtént a váltás, különösebb probléma nem merült fel. Komolyan vette feladatait, az előírásokat maradéktalanul betartotta, a törvény betűitől alig vagy egyáltalán nem eltérő emberről volt szó. Ez alatt kizárólag a törvényes lehetőségeit értem, ugyanakkor a bizonyos keretek közötti rugalmasság meglétét erősen vitatom személyét illetően.

Balogh László Levente – Nagy Levente vezetőváltása (2011)

Az eddigi legutolsó tanszékvezető-váltás 2011-ben következett be, amikor már olyan emberek között zajlott le a váltás, akik életében már nem játszott jelentős szerepet a Kádár-korszak. Ezt a tudományos életük fejlődése kapcsán értem, hiszen mindketten a kilencvenes években szocializálódtak. Nagy erdélyi származású, ugyanakkor remekül alkalmazkodott a helyi viszonyokhoz. A már idézett MIKÓS LÁSZLÓ álláspontja, hogy „soha nem felejttem el Nagy Levente tüzes lelkesedését, hogy szürkületben a tűz mellett, egy-két feles és sör után is milyen elevenen tudott beszélni John Rawlsról. Igazi tanár, igazi pedagógus, igazi példakép. Mi pedig nagyon szerettük, és ahogy tudott, eljött minden rendezvényünkre, mert az volt bőven.” (MIKLÓS 2011)

Nagy remek döntésnek bizonyult, helyesen cselekedett, amikor megpályázta a tanszékvezető posztot. Inkább népszerű a hallgatók és az oktató kollégái körében, kompromisszumkésztsége a megfelelő egy ilyen beosztásban.

Tanulságok

Úgy vélem, hogy 2003-ig kifejezetten baloldali (esetenként marxista) szemlélet uralkodott a tanszéken, mivel azok, akik meghatározták a szervezeti egység életét, leginkább az 1989 előtti emlékekből és élményekből merítettek. Azt gondolom, hogy a valódi váltás 2005-ben történt meg, amikor egyrészt Szabó lett az új tanszékvezető, a korábbi, idősebb oktatók elmentek a tanszékről és újak érkeztek. Másrészt Birkás Antal, Visegrády Antal, Szabó Szilárd és Balogh László Levente már új, modernebb szemléletmóddal rendelkezett. Ezzel párhuzamosan a hallgatók is kicserélődtek, értelemszerűen igazodtak az új kívánalmakhoz. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy Szabó Tibor éppen a szegedi JATE MLI Filozófia Tanszékének volt a munkatársa a 70-es évektől. Ez nagyban határozta meg alapvetően baloldali identitását, amely nem változhatott 1990 után sem. Mégis, a habitusa mást eredményezett, innovatív volt a hozzáállása a változásokhoz, valamint érdeklődési és kutatási területe (az olasz kommunista Antonio Gramsci politikai filozófiája) is lehetővé tette, hogy szakmailag meg tudjon újulni.

Adalékok a debreceni Politológia Tanszék történetéhez (2009–2016)

Oktatók

Néhány évvel ezelőtt egy kisebb dolgozatot jelentettem meg egy kötetben, amelyben a KLTE BTK Politológia Tanszék oktatói állományáról írtam 2009-ig. Azóta eltelt hét év, így röviden bemutatom, hogy milyen személyi fejlemények és változások mentek végbe a kis közösségben. A tanszék oktatói állománya szinte teljesen kicserélődött 2005-höz képest. A honlap alapján itt tanít immár tanszékvezetői beosztásban Nagy Levente. Van (volt) egy angol származású oktató is, aki Eric Beckett Weaver.⁵ Szabó Szilárd, Balogh László Levente és Berényi Zoltán ugyanúgy az oktatói gárdát erősítik. Jelen pillanatban az utóbbi dolgozik legrégebb óta a Tanszéken; 1994 óta. Van egy gyakornok is, az egykori hallgató: Varga András, aki azóta már tanársegéddé lépett elő.⁶ A tanszéki ügyintéző és adminisztrátor Taskóné Palincsár Mária,⁷ aki szintén a KLTE-n végzett. 2010-ben Birkás Antal elkerült a tanszékről: Budapesten folytatta munkáját, előbb a KIM munkatársa lett egyházi koordinációs referensi munkakörben, majd az EMMI szakmai főtanácsadóként. Utóbbi helyen a Reformáció Emlékbizottságnál dolgozik (NET1).

Négy docens, egy tanársegéd található meg a tanszéken. Sajnos csak alapképzés beindítására kapták meg az engedélyt a MAB-tól, így 3 éves lett a képzés a bolognai rendszernek köszönhetően. A szemlélet teljesen megváltozott, már nem kell a pártállami múltat cipelni magukkal. Úgy vélem, hogy minden bizonnyal egy modern felfogással bíró fiatalabb korosztály vette át a stafétabotot, ennek köszönhetően egy újszerű Politológia Tanszékot találhat az, aki a Debreceni Egyetemre téved.

Hallgatók

Teljesen megváltozott a képzés jellege, ennek köszönhetően az új igényeknek megfelelő egyének kerülhettek be hallgatóként a tanszékre. A követelmény rendszere kissé változott ugyan a korábbi évekhez képest, mégis színvonalas maradhatott a képzés.

Megfigyelhető, hogy a helyi és nem helyi vezetők váltották egymást a 27 év alatt. Különböző okok miatt, de végül egyik sem tudott hosszabb távon (évtizedekig) berendezkedni az oktatási egység élén, ami a folyton változó irányvonalat is sejtetni engedi. Nem volt nyugalmi időszak 1991 után, amelynek köszönhetően a koncepció egyes lényegi elemei is változtak. Azt gondolom, hogy 27 évig egy hányattatott sorsú tanszékről beszélhetünk, folyamatos frusztrált tanszéki vezetéssel (más és más okok miatt), a 2000-es évek közepén erős hallgatói támogatás jellemezte a háttérrel. Ugyanakkor terhelt múlt és bizonytalan jövőkép is jellemezte őket, ami végig meghatározta a tanszék hangulatát. Sokan az egyetem „leggyengébb láncszemeként” tekintettek rájuk, aminek lehetett némi alapja is. Generációs különbségek is feszítették a belső teret, ennek köszönhetően sem úgy fejlődött, ahogy az elvárható lett volna. Azonban a szakmai megújulás kényszere is folyton ott lebegett a fejük felett, amittől nehezen tudtak megszabadulni. Lassú átalakulás következett csak be, amelynek köszönhetően nyitottak a modern hazai és nemzetközi politikatudomány felé is. Az új kollégák fiatalosak, lendületesek, és nagyobb igény mutatkozik meg bennük a szakmai fejlődés és megújulás felé.

Ez természetesen kihat a hallgatóságra is, akik jelen pillanatban csak a hároméves alapképzést vehetik igénybe a DE BTK-n.

A vonatkozó szakirodalom segítségével feltérképeztem a Kádár-kori identitást befolyásoló tényezőket, amelynek mozzanatai jól leképeződtek egy kis közösségben is. Lehetőségeimhez mérten tártam az olvasó elé, hogy komoly kérdőjelek találhatók a '89 előtti politikai rendszer szellemi, lelki tartalékait, valamint akár nemzetpolitikáját illetően. Ez erősen kihatott a közgondolkodásra, az emberek „puhábbak” lettek.

Ugyanakkor időközben elköltözött a tanszék korábbi helyéről a főépület földszinti irodáiba. Azonban az egykori marxista könyvtár egy részét még ide is magukkal cipelték. Az, hogy a teljes megújulás útjára léptek-e, az egy másik dolgozat témája lehetne. Úgy ítélt meg, hogy azok a tanszékvezetők, akik külsős oktatóként erősítették a tanszéki állományt, hosszabb ideig tudtak lavírozni a különféle egyetemi érdekek és lobbicsoportok között. Hülvely Budapestről, míg Szabó Szegedről érkezett, mindketten (legalábbis mandátumuk elején jobban) lojálisaknak bizonyultak az egyetemi és kari vezetéshez. Ezzel párhuzamosan Tóth, Berényi és Balogh, akik valamennyien az alma mater diákjaiként kerültek be/vissza az egyetemre, nekik nehezebben ment az alkalmazkodás és együttműködés. Jelenleg Nagy a tanszékvezető, aki szintén külsősnek számít, hiszen eredetileg a Brassói Műszaki Egyetemet végezte el. Úgy gondolom, hogy várhatóan hosszabb ideig fogja betölteni a posztot.

Jegyzetek

¹ Meghatározó és befolyásos jelenségnek bizonyult, akinek hatása – igaz, folyamatosan csökkenő tendenciával – 2010-ig érezhető volt Szabó Irénnek köszönhetően. Személyisége rányomta bélyegét az 1989 előtti tanszéki légkörre, valamint a távozása utáni időkre is. Úgy vélem, hogy a Gogollal összefüggésbe hozható mondat jól adja vissza a helyzet milyenségét.

² Olaszországban a maffia kapcsán lehet ezzel a kifejezéssel találkozni.

³ Az 1945 utáni új történelemszűrésnek köszönhetően (pl. Andics Erzsébet, Nemes Dezső, Mód Aladár, Molnár Erik) a materialista történelemszűrés bizonyos körökben még ma is elfogadott, de legalábbis nem kellően ellensúlyozott (pl. röghöz kötés fogalma). Nekik köszönhető, hogy pl. Hóman Bálint, Teleki Pál, Kosáry Domokos, Borosy András kutatási eredményei nem kaphattak jelentősebb szerepet 1948 után.

⁴ Lásd bővebben: RÁCZ MÁRK 2014. *Marxizmusoktatók; Életpályák törése és folytonossága 1989 árnyékában*. In: Szücs Gábor szerk., *Emléknemok*. Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest: 110.

⁵ 2011 szeptemberétől a Politikatudományi Tanszék új egyetemi docente Eric Beckett Weaver. Eric doktori fokozatát Oxfordban, a St. Anthony's College-ben szerezte 2008-ban, korábban a Közép-Európai Egyetem hallgatója volt. Már évek óta Magyarországon él és dolgozik, magyarul kiválóan beszél. Számos publikáció és monográfia szerzője, valamint a *South Slav Journal* szerkesztője. Számos testület tagja, mint pl. Royal Historical Society (Nagy-Britannia), az American Association for the Study of Hungarian History vagy az American Historical Association (NET2).

⁶ 1984-ben született Debrecenben. 2003-ban érettségizett az Tóth Árpád Gimnáziumban közgazdasági specializáción. 2009-ben a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán okleveles politológus diplomát szerzett Európa Tanulmányok specializációval. Jelenleg doktorandusz a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában, illetve vállalkozásfejlesztési tanulmányokat folytat a Gazdaságtudományi Karon. 2007-től 2009-ig a Debreceni Egyetem BTK Politikatudományi tanszékének demonstrátora, 2009-2010-től egyetemi óraadó, 2011-től egyetemi tanársegéd, 2014-től a Debreceni Egyetem Hallgatói Kapcsolatok és Szolgáltatások Központjának munkavállalója, valamint egyetemi oktató (óraadó, DE BTK és GTK) 2010-től Debrecen Megyei Jogú Város Pénzügyi Bizottságának nem képviselő tagja. 2006-tól segíti a Fidesz és annak Ifjúsági Tagozatának munkáját, valamint 2010-től a Fidelitas tevékenységében is részt vesz. (PORTAL.DEBRECEN.HU)

⁷ 1976 augusztusában kezdődött életemnek az a szakasza, amikor elkezdtem dolgozni. Voltam néhány hónapig fizikai munkás, majd könyvtárvezető és megbízott művelődésiház-igazgató, mozi-üzemvezető. 1990. június 1-jén kerültem a Debreceni Egyetem (volt KLTE) alkalmazásába, ahol az Oktatástechnikai Központban kezdtem el dolgozni, mint gazdasági ügyintéző. Közben elkezdtem egyetemi tanulmányaimat a DE Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének, szociálmunkás és később szociálpolitika szakán, amelyeket jeles eredménnyel végeztem el. Ezt követően az Oktatástechnikai Központ helyettes vezetője lettem, és ezen túl heti négy-öt órában oktatástechnológia című tárgyat oktattam. 2005-ben kerültem a Politikatudományi Tanszékre, ahol azóta is oktatásszervező-könyvtáros-ügyintézőként dolgozom. Jelenleg szakszervezeti bizalmi vagyok. Szabadidőmben rendszeresen eljárak női tornára, sokat olvasok, mivel korábban a szavalóversenyek rendszeres résztvevője voltam így a versek szeretete továbbra is elkísér. Szívesen hódolok – amatőr szinten – kedvenc időtöltéseimnek, a rajzolásnak és a festészetnek (NET4).

Irodalomjegyzék

- ÁGH ATTILA – GÉCZI JÓZSEF – SIPOS JÓZSEF 1999. *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és Reformkörök 1988–1989*. Budapest.
- BERECZ JÁNOS 2008. *Kádár élt... „Aki nincs ellenünk...”*. Budapest.
- GERGELY FERENC 2008. *KISZ. A magyar kommunista ifjúsági szövetség története 1957–1989*. Budapest.
- HUSZÁR TIBOR 2012. *Kádár. A hatalom évei 1956–1989*. Budapest.
- KORNIS MIHÁLY 2007. A kádárizmus a maig bennünk pusztító trauma. In: *Mit kezdjünk vele? Kádár János (1912–1989)*. Budapest.
- KÖRÖSÉNYI ANDRÁS 2015. *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest.
- MAJOR ZOLTÁN LÁSZLÓ 1998. Hangulatjelentések Hajdú-Bihar megyében az 1950-es években. In: TÍMÁR LAJOS – VALUCH TIBOR szerk., *Rákositól Kádárig. Fejezetek a legújabbkori magyar történelemből*. Debrecen.
- MAJTÉNYI GYÖRGY 2009. *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Budapest.

- MANN MIKLÓS 2004. *Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században*. Budapest.
- MIKLÓS LÁSZLÓ 2011. „Minden, ami szép volt!” *Emlékek és történetek a Politikatudományi Tanszék életéből*. Debrecen. (kézirat)
- RAINER M. JÁNOS 2011. *Bevezetés a kádárizmusba*. Budapest.
- RIPP ZOLTÁN 2012. Volt-e kádárizmus? Ideológia és praxis. In: FÖLDES GYÖRGY – MITROVITS MIKLÓS szerk., *Kádár János és a 20. századi magyar történelem*. Budapest.
- RÁCZ MÁRK 2014. Gondolatok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Politológia Tanszékének 1989–2009 közötti hallgatóiról. In: *Esszencia-kötetek IX. Így terjed a jó*. Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest.
- RÁCZ MÁRK 2014. Marxizmusoktatók. Életpályák törése és folytonossága 1989 árnyékában. In: SZÜCS GÁBOR szerk., *Emléknyomok*. Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest.
- RÁCZ MÁRK 2015. Gondolatok a debreceni KLTE Politológia Tanszék személyi állományáról In: *Gyalogút*. Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest.
- ROMSICS IGNÁC 2003. *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest.
- SZABÓ ILDIKÓ 2013. Folyamatosságok a változásban: kontinuitások a rendszerváltás utáni politikai szocializáció mintáiban. In: *Metszetek 2013/2–3*. Budapest.
- SZERENCÉS KÁROLY 2010. *Eltékozolt évtized. Adalékok a kádári hetvenes évek történetéhez*. Budapest.
- TABAJDI GÁBOR 2013. *Kiegyezés Kádárral. „Szövetségi politika” 1956–1963*. Budapest.
- TAKÁCS RÓBERT 2013. *Kérdések és válaszok a Kádár-korról*. Budapest.
- VALUCH TIBOR 2007. *Hétköznapi élet Kádár János korában*. Gyula.

Internetes források

- NET1: <http://reformacio2017.hu/magunkrol/miniszteri-biztos-es-titkarsag>
(Utolsó letöltés: 2016. január 12.)
- NET2: <http://politologia.unideb.hu/dr-eric-beckett-weaver>
(Utolsó letöltés: 2016. január 12.)
- NET3: portal.debrecen.hu/varoshaza/onkormanyzat/kepviselok/vargaandras_kepviselok.html
(Utolsó letöltés: 2016. január 13.)
- NET4: <http://politologia.unideb.hu/t-palincsar-maria>
(Utolsó letöltés: 2016. január 12.)

UGRIN FLÓRA

A nézői azonosulás szerepe a filmekben

A filmek segítenek kimozdulni a hétköznapjainkból, általuk belekerülhetünk egy más világba, megismerhetünk érdekes karaktereket. De vajon mi alapján tudunk azonosulni egyes szereplőkkel, miért izgulunk értük, és hogyan váltanak ki belőlünk szimpátiát, más esetben utálatot? Tanulmányomban a kognitív filmelmélet alapvetéseit figyelembe véve, konkrét filmek példáján szemléltetem a nézői azonosulás különféle változatait.

A három érzelmegenerátor

A kognitív filmelmélet álláspontja szerint a klasszikus narratíva nem párosítható a néző passzivitásának feltételezésével: „A film nem szabja meg senkinek a helyzetét. Inkább arra készíti a nézőt, hogy különféle *műveleteket* végezzen el.” (DAVID BORDWELL 1996) A kognitív műveletek három érzelmegenerátor által válthatók ki: a karakterrel, a narrációval és a stílussal. Ez a három faktor segíti elő a nézői azonosulást.

A karakterrel való azonosulásnak négy aspektusa különböztethető meg:

1. Percepció: a néző azt érzékeli és látja, amit a karakter, ezáltal azonosíthatja saját szemszögét a karakterével.
2. Affektív: a néző azt érezheti, amit a karakter érez.
3. Motivációs: a néző azt akarja, amit a karakter akar.
4. Episztemikus: a néző azt hiheti/tudhatja, amit a karakter.

Az azonosulást továbbá szabályozhatják külső és belső tényezők is. A belső tényezők alatt azt érthetjük, hogy mennyire látunk bele a hős belső világába, gondolataiba, mentális aktivitásába. A külső tényezők pedig a hős helyzetének felmérését jelentik, azaz mennyire látunk rá olyan információkra, amelyekre ő nem.

A néző bevonása a film világába a *narráció* függvénye is. Van mindentudó narrátor, aki olyan dolgokat ismer, amelyre egyetlen valós személy sem lehet képes. Ismerheti és közölheti több szereplő cselekedeteit, gondolatait, az események előzményeit, annak hátterét és következményeit. A korlátozott narrátor ezzel szemben olyan személy, aki úgy meséli el a történetet, hogy nem ismer minden ténytet, vagy nem mond el mindent, amit tud. Utóbbi lehet közlékeny vagy nem közlékeny, míg maga a narráció lineáris vagy időfelbontásos.

A hatáskeltés narratív aspektusának elemi eredete a *suspense*. Alfred Hitchcock (1899–1980) szemléltette legjobban a fogalmat. E szerint két ember ül egy asztalnál, és beszélgetnek, teljesen hétköznapi témákról. A néző viszont tudja, amit a szereplők nem: egy ember nem sokkal a megérkezésük előtt bombát helyezett el az asztal alá, amelyről nem lehet tudni, mikor robban. Bár a néző tudja, hogy a szereplők meg fognak menekülni, mégis izgul értük és feszülten figyel a beszélgetésükre, még akkor is, ha a témájuk teljesen hétköznapi.

A *stílus* is hasonlóképpen fontos a hatáskeltésnél. Az ún. *artifacts emotions* azok az érzelmek, amelyek a film kivitelezéséből fakadóan keletkeznek bennünk; elámulunk a film elbeszélő szerkezetének csavarosságán, lenyűgöz minket a felépített díszlet, vagy a szavunk is eláll egy kameramozgás-koreográfia láttán.

A műfaj és az érzelmi válasz

TORBEN GRODAL könyvében ezt írja: „a fiktív szórakozás fő műfajformáit és módjait gyakran azért hozzák létre, hogy bizonyos érzelmeket váltsanak ki” (GRODAL 1997).

Szerinte minden műfaj előidéző valamilyen érzelmet. Az érzelmi válaszon alapuló műfaj-tipológia a kognitív-érzelmi sémákat és funkciókat állítja középpontba. Ez alapján minden műfaj az ember mentális és testi működésén alapul, valamint az érzelmek, elvárások és narratív funkciók meghatározó mintázata.

A néző érzelmi állapota egy háromdimenziós modellel írható le:

1. *A fikciófogyasztás tényleges kontextusa* a néző és a befogadás kontextusa közötti kapcsolatot jelenti (pl. moziban vagy otthon nézzük-e a filmet).
2. *A néző percepciómódjai* kognitív és empatikus azonosulási módok a fiktív szereplőkkel (milyen a viszonya a nézőnek a szereplővel; azonosul-e vele, vagy távolságot tart tőle). A cselekvő hősökkel könnyebben, az ügyetlenkedő, tipródó hősökkel nehezebben azonosulunk.
3. *A film világának narratív szerkezete* a szereplők és a néző érzelmeit alakító narratív struktúrák közötti kapcsolatra utal. Lehet enaktív vagy passzív.

Enaktív narratív szerkezettel találkozhatunk az akció- vagy kalandfilmekben. Ez esetben a néző együtt szeretne cselekedni a szereplőkkel, a helyükbe kíván lépni. A hollywoodi filmeket általában aktív folyamatok jellemzik, azaz a hősök cselekvőképeseek, céljaik egybevágóak a befogadó szimpátiájával. Példa erre a *Délidő* c. film, ahol a főszereplő célja, hogy megtisztítsa városát a bűntől. Ezzel szemben a *McCabe és Mrs. Miller* c. film főszereplőjével már jóval nehezebben azonosul a néző, mert a megjelenített karakter nem tesz semmit, mivel kiszolgáltatott a körülmények kényszerének.

Passzív narratív szerkezet esetén (pl. a melodramákban) a befogadó a passzív szereplővel azonosul. Ennek értelmében a hős nem tettekre sarkallja a nézőt, hanem a néző érzelmi szinten kapcsolódik hozzá.

A cselekvés kanonikus narratívájáról akkor beszélhetünk, amikor a filmben lévő szereplő aktív, cselekvésre képes, és ezért a film végén győzedelmeskedik. DAVID BORDWELL szerint a klasszikus narratív filmet egy olyan kanonikus történet létrehozása működteti, melynek rögzített ismertetőjegyei a célorientált hős, az okozatiság, a határidőlogika, a kettős cselekményszál, a tér-idő-cselekmény egységeként meghatározott jeleketre való tagolása és a lezárás. A kanonikus történet a történet jól ismert formáját jelenti, mely az olyan hagyományos történetmondási formákat idézi, mint a varázsmesék vagy a mítoszok. Jellemzői a hősközponúság, a célvezérelt cselekvések, próbatételek (akadályok), az okozatiság. Az ilyenfajta narratívában a néző elveszíti én-tudatát, felolvad a narratív világban, kiragadják a hétköznapi szférájából, szellemileg és érzelmileg is azonosul a szereplővel és logikájával.

Vannak azonban olyan szereplők, az ún. enakció megszállott fikciói, akik mániákusan aktívak, annyira megszállottak, hogy azt a néző már nehezen tolerálja. Ezért van úgy, hogy egyes bűnügyi filmeknél a néző részben elidegenedik a fiktív cselekvéstől, és nem azonosul a szereplővel. Pl. a *Máltai sólyom* c. filmben a klasszikus krimi szál mellett megjelenik a megszerезhetetlen tárgy utáni harc, így a néző nehezen azonosul a karakterekkel. A *Blue Velvet*-ben pedig az ifjú nyomozó által gyűjtött bűnjelek egyre zavarosabbak lesznek, nem tisztul a kép, és egyre kevésbé értjük az eseményeket, számunkra a tettei nem logikusak, és teljesen feleslegesek, ezáltal nem is tudunk azonosulni vele.

A passzív pozíciójú szereplők esetében még nehezebb a helyzet. Mivel a karakter túlnyomórészt passzív, és grandiózus erők irányítják, teszik cselekvésképtelenné, nem tudunk vele azonosulni, illetve az azonosulás empatikus – a lelkünkkel és nem a tudatunkkal azonosulunk a karakterrel. A *Casablanca* c. filmben pl. Ilse teljesen inaktív; ebben az esetben a grandiózus erő, amely irányítja, a férje.

A horror műfajában a néző kvázi a passzív szereplőkkel azonosul, melyeknek kapcsolata bizonytalan az idegen erőkkel. A szörnyek által befolyásolt hőssel nehéz azonosulni, de a hőssel mozgunk együtt: akkor félünk, amikor ő. Bár a tudatunk nem azonosul vele, a testünk igen: félelmi és védelmi válaszokat mutat (remegünk, borzongunk). Szintén a horrorhoz köthető a skizoid fikció jelensége, amely akkor lép fel, ha van olyan szereplő a filmben, akivel azonosulni tudnánk, de túlságosan kevés időnk van arra, hogy ezt megtegyük.

A hatáskeltés egyéb aspektusai

Természetesen a hatáskeltés sok mindentől függ egy film esetében. A hatás változó és esetleges, a személyes reakció egy adott filmre több tényező által formálódik; szerepet játszik az idegrendszer, a személyiség pszichológiai jellemzői (extrovertált vagy introvertált a néző), a kulturáltság, a személyes előtörténet és a pillanatnyi fizikai elmeállapot is.

Az idő módosító szerepe a hatás érvényesülésében szintén nem elhanyagolható körülmény. Egyéni szinten mindenki tapasztalhatta már, hogy újranezve egy filmet, az nem ugyanolyan hatással van már ránk. Kollektív szinten is elavulhat egy film, a filmalkotói konvenciók vagy az ízlés megváltozása, illetve az ingerküszöb megemelkedésében tetten érhető változások miatt. A mai generáció már csak nevet a húsz évvel ezelőtti „ijesztő” horrorfilmekben.

Egyes műfajú filmek természetesen eleve valami célzott hatást akarnak kiváltani, ezekben a műfaji komponensek egyértelműen egy meghatározott hatástípus felé mutatnak. Vegyük a *burleszk* példáját. A burleszk a 20. század elején nagy népszerűségnek örvendett, Charlie Chaplin az egyik leghíresebb alkotó ebben a műfajban. A burleszk erős hatásokat kiváltó műfaj, melynek egyúttal markáns tematikus elemei vannak. Legfőbb hatáseleme a *geg*, amely három lépésből áll. Adott egy alaphelyzet, amely kiéleződik – komoly emocionális tartalmakat keltve a nézőben –, majd ezeket feloldja egy váratlan fordulat. A tragikus fogyasztói helyzet komikussá alakul, a cselekmény abszurd, visszatérő elem az ismétlés. Szintén visszatérő tematikus elem a hős, egy kisember figura, akiből nem lehet kinézni, hogy képes megoldani az adott problémát, de a végén mégis

sikerül neki. Mivel a nézőközönség nagy része kispénzű bevándorló volt, magukat láthaták viszont a vásznon; ahogy a kisember harcol az elemekkel, és végül felülemelkedik a felmerülő problémákon. A konfliktusok is az adott korra reflektálnak. Az amerikai társadalmat uraló konvenciók mint akadályok, a modern ember zaklatott életformája, és a gépek embert fenyegető uralma is visszatérő konfliktustípus. A burleszk helyszíne a nagyváros, az ő kiismerhetetlen és frusztrációkat generáló világával. Az időpont szinkronidejű, azaz a film akkor játszódik, amikor készült. A tárgyi világ a modernitás eszközei.

A *gengszterfilmekkel* kapcsolatban is felvethető egy fontos kérdés: a pozitív hősökkel bárki tud azonosulni, de mi van a bűnözőkkel, gengszterekkel? A 20-21. század egyik legnépszerűbb és Hollywood egyik legsajátosabb műfaja a gengszterfilm, ahol a középpontban nem a klasszikus hős áll, hanem egy antihős, aki erkölcsileg és morálisan megkérdőjelezhető tetteket hajt végre. Miért tudunk neki mégis megbocsátani? Ebben az esetben a filmkészítőknek nehéz dolga van: szimpatikussá kell tenni a főszereplőt, hogy azonosulhassunk vele, mivel csak így működhet a film. Ennek legegyszerűbb eszköze, ha megmutatják, a gengszternek is van szíve, és szeret valakit. Minden idők legnagyobb gengszterfilmje, a *Keresztapa* sem kivétel: noha Don Vito Corleone egy nagy gengszterbanda feje, a feleségét és gyermekeit szereti és törődik velük. Szintén megoldás, ha úgy mutatnak be egy karaktert, hogy megmutatják, van sebezhető pontja, így máris szimpátiával fordulnak felé a nézők. Ez a helyzet az olyan filmek esetében is, ahol a főszereplő bár pozitív hős, mégis nem igazán szimpatikus karakter. A *Touch of Evil* című filmben Orson Welles egy nyomozót alakít, aki iszik, erőszakos, és nem mindig törvényes utakon jár, viszont sántít az egyik lábára, és a sérülését egy olyan balesetben szerezte, amelyben megmentette társa életét.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a nézők mindig keresik az azonosulási pontokat, legyen szó klasszikus hollywoodi hősről vagy más utakon járó antihősről, hisz a film sikere is azon áll vagy bukik, hogy mennyire tudjuk a főszereplőt elfogadni, szimpatizálni vele, szeretni vagy drukkolni neki.

Irodalomjegyzék

BORDWELL, DAVID 1979. *Film Art. An Introduction.*

BORDWELL, DAVID 2003. *Film Viewer's Guide.*

GRODAL, TORBEN 1994. *Cognition, Emotion, and Visual Fiction. Theory and Typology of Affective Patterns and Genres in Film and Television.*

GRODAL, TORBEN 1997. *Moving Pictures. A New Theory of Film Genres, Feeling, and Cognition.*

VARGA VIKTOR

A testi hűségre nevelés modellje irodalomórán

Hogyan lehet a szexualitás értékének megbecsülésére nevelni, amikor a vágyak spontán megélése hódít, és a házasság helyett olyan alternatív együttélési vagy együtt nem éliesi formák jöttek divatba, mint a nyitott házasság vagy a szingli lét?

Tanulmányomban egy irodalomórán alkalmazható modellt mutatok be, amelynek célja a tisztaság erényének, más szavakkal a testi hűségnek az újrafelfedezése. Ennek elsődleges elméleti háttere II. János Pál test- és szerelemfelfogása, illetve saját empirikus kutatásom eredményei. A célkitűzés magyarázata és indoklása után bemutatom a modellt – a *Rómeó és Júlia* vázlatos elemzésén szemléltetve –, végül a műnek és a fejlesztési célnak megfelelő drámapedagógiai eljárásokat ismertetek.

Testi hűségére nevelés

A tisztaság erénye teológiai fogalom, helyette a nevelésben a testi hűség kifejezést alkalmazhatnánk. A *testi* kifejezés a nemi vágy problematikájára utal, a *hűség* pedig személyre irányultságot fejez ki (hűséges lenni valakihez). A testi hűség szűk értelemben véve önmegtartóztatást, a nemi vágy korlátozását jelenti.

Ez azonban népszerűtlen a fiatalok körében. Egy felmérésem alapján a válaszadók mindössze 19,1%-a gondolja úgy, hogy az ösztön feletti uralom erény. A tisztaság népszerűtlensége azonban nem azt jelenti, hogy a fiatalság a vágyak korlátozását szükségtelennek véli, ugyanis a megkérdezettek többsége (71,6%) gondolja úgy, hogy a nemi vágy korlátozásának, vagyis az önmegtartóztatásnak lehet értelme (VARGA 2014: 29).

A vágyak korlátozása tehát párbeszédképes téma, és azt is fontos megemlíteni, hogy a felmérés kérdései csak az erény szűken vett jelentésére, az önmegtartóztatásra vonatkoztak. Ennél azonban a tisztaság/testi hűség jóval többet jelent.

Már a testi hűség kifejezés magyarázatával igyekeztem jelezni, hogy az erény igazán csak személy–személy közötti viszonyban értelmezhető. Ha jót akarunk a másiknak, hűségesek akarunk lenni hozzá, akkor az önmegtartóztatás altruista magatartásformaként nyer értelmet. (Éppen ezért, ha valaki csak a szexualitástól való félelemből vagy bigott vallásosságból korlátozza nemi vágyát, akkor tévúton jár, az erénnyel ellentétes, önző magatartásformát követ.)

A testi hűség még tágabb értelméhez juthatunk, ha a nemi vágy, a szexualitás értelmét nemcsak emberi kapcsolatainkban, hanem az isten-ember viszonyban keressük. Így tett NIETZSCHE, aki a maga istenét a testiségben találta meg. „Test vagyok egészen, semmi más” – mondja Zarathustra a filozófus főművében (NIETZSCHE 2000: 41). Úgy gondolom, igaza volt abban, hogy a test rendkívüli, de tévedett abban, hogy mindent kizáró érték. A német filozófus elméletében ugyanis lelkünk és tudatunk a vágyak hatalmában áll (UO. 41–42), azoknak teljesen kiszolgáltatott.

Ezzel szemben a keresztény testképben a tudat szabad, és a testiség ugyanúgy értékes, mint Nietzsche-nél, sőt. A II. János Pál pápa által kifejtett testfelfogás szerint a szexualitás rendkívüli érték, a Teremtőtől kapott ajándék (PUSKÁS 2009: 34). Pontosan ennek felismeréséből következik, hogy mindenki a nemi vágy tudatos, felelős megélésére hivatott. A tisztaság/testi hűség tehát elsősorban a szexualitás megbecsülésének és felelős megélésének erénye, amely feltételezi a vágyak korlátozásának képességét.

Az erkölcsi nevelés vonatkozásában a testi hűség számos olyan kompetencia együttes fejlesztését követeli meg, amelyek nélkül a vágyak korlátozása észszerűtlen lenne. Vagyis nemcsak az önfegyelem mint perszonális kompetencia fejlesztendő – amelyet egyébként az Európai Unió stratégiai dokumentumai is kiemelt magatartásformaként említenek (BÁBOSIK 2004: 20) –, hanem például a felelősségérzet mint szociális, és a bátorság mint vitális kompetencia (PÁLVÖLGYI 2014).

A következő részben bemutatandó modell az említett kompetenciák fejlődését támogatja, elsősorban irodalmi alakok, hősök konfliktushelyzetének értékelésén és átélésén keresztül.

A testi hűségre nevelés modellje irodalomórán

A konfliktuselv

A modell az erkölcsi nevelésben hatékony konfliktuselvre épül (BÁTHORY 1997). Ez azt jelenti, hogy az erkölcsi témájú megbeszélés tárgya egy ellentmondás, a diák pedig ennek (részleges) megoldása által fejlődhet morálisan. Magyarórán a konfliktust a művek hordozzák. Például SHAKESPEARE *Rómeó és Júlia* című drámájában (SHAKESPEARE 2009) a fiatalok szerelme a Montague és a Capulet család közt újjáéledő viszály miatt nem tud kibontakozni, ami a hősök számára a hűség-hűtlenség konfliktusával jár.

Az esztétikai elv

BÁTHORY szerint a konfliktusra épülő nevelésnek az ellentmondások bemutatásán túl a velük szembeni mozgósítást is magában kell foglalnia (BÁTHORY 1997). A diákot tehát motiválni kell a probléma megoldására.

Véleményem szerint Schiller a motivációnak egy sajátos formáját ismerte fel. A német drámaíró az erkölcsi nevelést esztétikai úton látta megvalósíthatónak. Teóriája alapján az ember úgy válhat jobbá, ha beleéli magát a műalkotás hősenek helyzetébe (*Einfühlung*) és együttérez vele (*Mitleid*). Amikor ez létrejön, a nézőt (szemlélőt) nem szabad kiszakítani az esztétikai illúzióból (IMMER 2008: 443).

Az esztétikai lehetőségét tehát a műalkotásban a konfliktusba kerülő központi figura hordozza. A tanár többféle módon teremthet alkalmat a beleélés és az együttérezés megvalósulására, pl. hangulatkeltéssel, egy műrészlet felolvasásával vagy szemléletes elbeszélésével, valamint produktív házi feladatokkal és drámajátékokkal. A lényeg, hogy a figyelmet a hősré (hősökre) irányítsa. A *Rómeó és Júlia* tanításánál például érdemes a darab tragikumát összefoglaló *Előhangot* felolvasni, illetve ajánlott megemlíteni, hogy a

diákokkal egykorú fiatalokról van szó, akik néhány nap alatt jutottak el a szerelemtől az öngyilkosságig.

A hős helyzetébe való behelyezkedést a dráma esetében írásbeli házi feladatokkal mélyíthetjük el. A diákok átírhatnak egy jelenetet az egyik főszereplő valamely karakter-jegyének megváltoztatásával (pl. A megfontolt Rómeó az erkélyjelenetben). Egy másik jó megoldás lehet a történet kiszínezése (pl. Rómeó és Júlia elképzelt utóélete a tragédia elmaradása esetén). A hős helyzetébe való behelyezkedést és az együttérzést szintén támogató drámajátékokkal az utolsó fejezetben foglalkozom.

A háromlépcsős megbeszélés-vita

Ez esetben a tanóra didaktikai célja a műelemzés és fejlesztési célja a testi hűségre nevelés, a megbeszélés módszerével. Azonkívül, hogy „a műalkotások lényegmozzanatairól való beszélgetés a gyakorlatban is jól alkalmazható” (SZŐKE-MILINTE 2005: 2), a műközpontú erkölcsi nevelés mellett szól az is, hogy egyfajta távolságot nyerhetünk az adott problémától. Ezzel megőrizhető a szexualitásról folytatható párbeszéd intimitása. A tanár a diákok személyes életpaszatalatai felé terelheti a szót, de bármikor visszakanyarodhat az elemzendő műhöz.

A hűség-hűtlenség konfliktusát tartalmazó műalkotások megbeszélése három összefüggő szinten folyhat: a szerelmi barátság, a házasság, és a testi lét szintjén. A lépcsőzetesség szerint, az utolsó szint felé haladva egyre nagyobb esélye van rá, hogy a megbeszélés termékeny vitává alakul át. Az elsőként tárgyalt szerelmi barátság ugyanis elfogadott értéként aposztrofálható a fiatalság körében, a házasság kevésbé, a vágyak megtartóztatása pedig egyáltalán nem. Következésképpen a megbeszélés-vita az elfogadott értéktől az elutasított érték felé halad.

A megbeszélés-vita három szintje

Első lépcső: szerelmi barátság.

A szerelemben feltételezett barátság elképzelése népszerű a fiatalok körében, a megkérdezett egyetemisták 66%-a (107 fő) szerint a párkapcsolatban létezhet valódi barátság, 20,1%-uk pedig a „talán igen” álláspontot részesítette előnyben (VARGA 2014: 19). A témakör kedveltségét pedig egy 17 éveseknek tartott etikaóra tanári tapasztalatainak összefoglalása igazolja, amelyben az óravezető tanár a diákok téma iránti érdeklődéséről és intim beszélgetésekről számol be reflexiójában, de hozzáteszi, hogy a szexualitás csak érintőlegesen került szóba (NET1).

Ez a szint tehát elsősorban a barátság értékének felmutatására alkalmas, de ennek kihívásaként a vágy problematikáját is érdemes felvetni. A szereplők külön-külön és összetartozásukban vehetők nagyító alá. Irodalomórán a hősök teljes körű jellemzése célravezető, reflektálva a hős karakterfejlődésére is. EGRI LAJOS háromdimenziós módszerét követve a tragédia szerelmesei testi jellegzetességeik, társadalmi státuszuk és pszichológiai tulajdonságaik alapján jellemezhetők (EGRI 2006).

Reflektálhatunk a hősök előéletére, illetve tanácsos a műben fellelhető három szerelemkép bemutatása: Rómeó „légies” kapcsolata Rózával, Páris „gyakorlatias” viszonya Júliához, és a vélhetően „igazi”, Rómeó és Júlia szerelme (GÉHER 1998: 191). Bár utóbbi

erénye, hogy a másik két „szerelemmel” szemben viszonzott érzelem, ugyanakkor nem mentes a vágy miatti túlzásoktól.

Második lépcső: házasság.

MAKAY kutatása szerint a nem házas férfiak 59, a nők 68%-a szeretne megházasodni (MAKAY 2012: 62). A felmérésben „nem válaszol, nem tudja” válaszlehetőséget is megadtak, amelyre a válaszadó nők 16, a férfiak 20%-a szavazott! (MAKAY 2012: 63) Az eredmények alapján azt feltételezem, hogy a házassági kedv az új generációk körében sem túl magas, és a bizonytalanok száma jelentős.

Mivel a házassághoz való viszony passzív magatartást mutat, a tanár egyetlen sikeres pozíciója a vitahelyzet kialakítására az ördög ügyvédje szerep, azaz a házassággal szembeni provokáló érvhasználat. Ebben az esetben a megcsalás és az egyéb párkapcsolati formák, mint a nyitott házasság vagy az egyedülálló (szingli) élet ellenpontoszhatják a házasságot. Ha a tanárnak mégis a házasság mellett kell érvelni, akkor a diákok biztonságkereső magatartásával számolhat. A MAKAY-féle kutatás szerint a fiatalok egyik legfontosabb érve a házasság mellett, hogy „erősebb párkapcsolati köteléket jelent” (MAKAY 2012: 66). Felmérésem alapján pedig a fiatalok leginkább egy „megértő” házastársra vágnak (VARGA 2014: 23). Tehát a házasságra lépés mellett egy megértő, biztonságot adó férj/feleség lehetőségét érdemes felmutatni, ha a házasság intézményét támadják. Az, hogy a házasság a gyermekvállalás tekintetében is előnyös, szintén jó érv lehet, mert a gyermekvállalási szándék kiugróan magas, a megkérdezettek csupán 6%-a nem vállalna gyermeket (MAKAY 2012: 80).

A *Rómeó és Júlia* esetében ezen a szinten a házasság kétpólusú elemzése szükséges, azaz nem csak a férfi és nő személyes-intim viszonyaként, hanem társadalmi intézményként is meg kell jelennie a beszélgetésben. Így a műelemzésnek ebben a szakaszában a korszak gondolkodási háttere kap nagy szerepet. Ez esetben elég csak a szabad párválasztás humanista értékére gondolnunk, amely a középkor atyai jogú döntéshozatalával áll szemben a műben. Szintén kihagyhatatlan a mellékszereplők, a fiatalokat titokban összehadó Lőrinc barát, illetve az asszisztáló dajka szerepe is. A beszélgetés valódi ívét az adja meg, ha a házasságról alkotott korabeli felfogást a mai, pluralista, különböző értékrendtől és vallási szokásrendszerrel függő megítélés mellé állítjuk. Érdemes még manapság megházasodni, hisz sokkal szabadabban élhetünk szeretőként, esetleg nyitott kapcsolatban, nem? – kérdezhetné a házasság értékének tudatában lévő, az ördög ügyvédje szerepét vállaló tanár.

Harmadik lépcső: testi lét.

Az önmegtartóztatás, a nemi vágy korlátozása egyértelmű vitatéma. Ezen a „lépcsőn” hangsúlyosan kell tárgyalni, hogy a test hűsége, amely a másikkal való szeretetkapcsolat feltétele, csak a nemi vágy korlátozásával érhető el. A vitahelyzet még tovább fokozható, ha a hűséget nem csak a párkapcsolatban értelmezzük, hanem a transzcendenssel is összekötjük. (Ennek értelmében a testi hűség a Teremtőhöz való hűség is egyben.) Potenciális vitatémaként merülhet fel tehát a vágyak általános értelemben vett korlátozása, a házasság előtti megtartóztatás és a szüzesség kérdésköre. A János Pál-i ke-

resztény modell alapján egyébként a testiség ajándékként, és a szexuális aktus ajándékozási folyamatként való bemutatása rendkívül vonzó álláspont lehet.

A Shakespeare-dráma műelemzéséhez kapcsolódó megbeszélés-vitában a nemi vágy korlátozásának igénye a vágyak korlátozásának általános igényéből vezethető le. Rómeót nem csak a nemi vágy tekintetében jellemzi mértéktelenség, hanem haragját sem tudja féken tartani. Párbaiban megöli az ellenséges családhoz tartozó Tybaltot, ami a bonyodalom legfőbb forrása. Közvetlen következménye Rómeó száműzése Veronából, közvetett hatása, hogy Júlia apja korábbi szándéka ellenére házasságra kényszeríti lányát Páriszal, illetve a szerelmesek halála is ide sorolható. (A tett erkölcsi megítélésénél egyébként figyelembe kell venni Rómeó életkorát és az erős társadalmi nyomást, de a gyilkosság vádjá alól nem menthető fel.) „Gyűlölete éppoly kézzelfoghatóan irracionális, mint a szerelem; ugyanaz az érzés.” (GÉHER 1998: 193)

Drámapedagógia a modell három szintjén

A rövid párbeszéd-vita három irodalomóra első felében zajlana, ami alkalmanként 20 percet venne igénybe. Az órák második részében maradna idő egy rövid drámajátékra, hogy a diák a cselekvésben is átélhesse a szituációk konfliktusát, illetve, hogy konkrét szöveghelyekkel kerülhessen szoros kapcsolatba. Az óra lezárásaként-összefoglalásaként a tanár az előadott jelenetek tapasztalatait a megbeszélés alkalmával felmerült kérdésekkel köthetné össze.

Az erkélyjelenet nyelvi modernizálása

Ez a drámapedagógiai eljárás a szerelmi barátság szintjén alkalmazható. A drámajátékban a mű erkélyjelenetében elhangzó vallomásokat kell a diákoknak modern nyelvre átültetniük (HONG 2016: 11).

<p>Rómeó <i>„Szerelmem könnyű szárnyán szálltam által: Köögát sosem riasztja a szerelmet, Mít megtehet, meri is a szerelmem, Nem szeghetik utam rokonaid.” (...) Ó, több veszély van a te két szemedben, Mint hús kardjukban: nézz reám szelíden, S nem árt nekem ádázkodó dühük. (második felv., 2. szín)</i></p>	<p>Júlia <i>„Bár tetszel nekem, De ez az éji frigy sehogy se tetszik. Oly hirtelen, meggondolatlan és gyors, Akár a villám, amely elcikáz S te az alatt még ki sem mondhatod: "Villámlott." Édesem, jó éjszakát. Szerelmünk bimbáját a nyári szellő Virággá érleli, ha látlak újra. Jó éjt, jó éjt! Oly csöndesen aludj, Mint amilyen szívem nyugalma - úgy.” (második felv., 2. szín)</i></p>
---	--

Rómeó megszólalása sűríti azt a problémát, amelyet a szerelmi barátság szintjén kell feltárnunk, vagyis hogy a férfi-nő közötti közeledés nem mentes a vágytól. Júlia reakciója pedig egyszerre fogalmazza meg a fiú iránti szimpátiát és a heves érzések kritikáját.

Az elkészült átiratokat a diákok párban adják elő. Egy romantikus tartalmú szöveg átfogalmazása valószínűleg nem marad mentes a komikumtól, amely egyáltalán nem válik majd a tanóra rovására. Ezzel a feladattal a tanulók a modern udvarlási nyelv kialakítására is lehetőséget kapnak.

A 9-mező-módszer

A második szinten a házasság problémakörét a Júliára kényszerített férjjelölt, Páris és a lány dialógusával tudjuk megvilágítani. Az ötlet egy német példára épül, ahol ugyanezt az eljárást Faust és Margarete első találkozására alkalmazzák, amikor a lány ellenségesen reagál Faust udvarlására (HONG 2016: 8).

A-változat	B-változat
Páris <i>Ó, csakhogy itt van, drága feleségem.</i>	Páris <i>A szentatyához gyónni jött bizonynal.</i>
Júlia <i>Az lehetek, bár nem uram ma nékem.</i>	Júlia <i>Csak önnek gyónnék, hogyha válaszolnék.</i>
Páris <i>Csütörtökön meg kell kapnom kezét.</i>	Páris <i>Előtte ne tagadja, hogy szeret.</i>
Júlia <i>Ha kell, megkapja majd. (negyedik felvonás, 1. szín)</i>	Júlia <i>Meggyónom önnek, hogy szeretem – őt. (negyedik felvonás, 1. szín)</i>

A diákoknak rövid párbeszéd részleteket kell előadniuk. A feladat kivitelezésében a 9-mező-módszer (*Das 9-Punkte-Feld*) segít. Az eljárás lényege, hogy az osztályban egy színpadként funkcionáló teret alakítunk ki, amelyet kilenc mezőre osztunk. A módszerrel a tanulók megtervezhetik a játéktéren való mozgást és a gesztusokat a jelenet előadásához. (pl. Júlia a 4-es mezőn áll, míg Páris a 9-es mezőről indulva, hanyag testtartással és önhitt arckifejezéssel közeledik felé, majd a 4-es mező szélén látványosan megáll).

Ez a pármunkában végzendő feladat elsősorban a nem nyelvi jelekkel való kommunikáció lehetőségeire irányítja a figyelmet. Ebből következően a feladat célja egyrészt, hogy a diákok Júlia és Páris magatartásával a cselekvés szintjén is szembesüljenek, másrészt, hogy egy nem viszonzott udvarlási szituációnak a nonverbális jelzéseire váljanak érzékennyé. (Páris nem viszonzott szerelmének tipikus jellemzője, hogy nem akarja figyelembe venni a nő által nyelvi és a színpadon testnyelvvél kifejezett elutasító gesztusokat, azaz vak a másik személy autonómiájára.)

„Vád utca”-játék

A harmadik szinten a test problémaköréhez egy olyan jelenet ajánlatos, ahol a harag tapasztalata jelenik meg, mivel a nemi vágy korlátozását e mű esetében – ahogy korábban kifejtettem – a harag vágyának korlátozásából tudjuk kibontani.

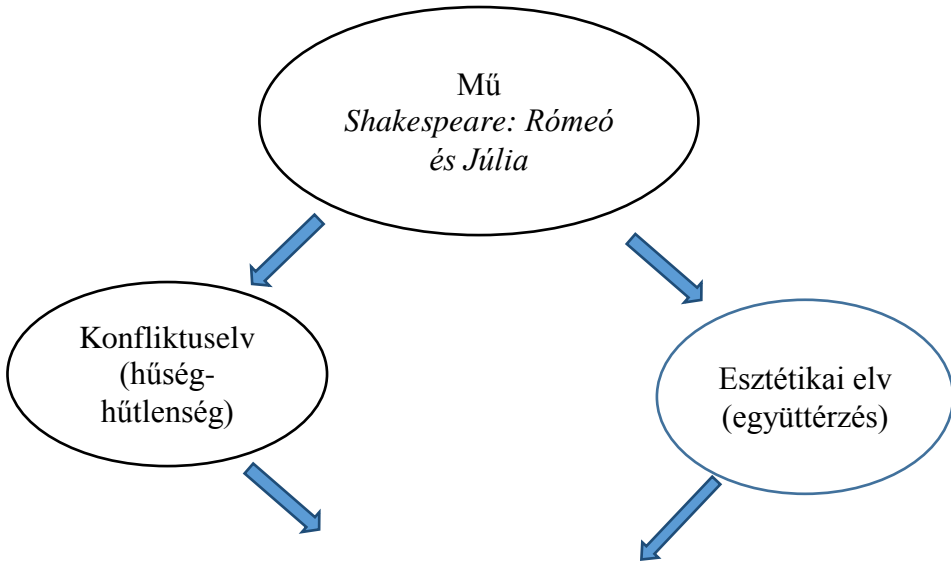
A jelenethez a „Vád utca” (*Figurengasse*) módszer (HONG 2016: 11) alkalmazása ajánlott, amely nem igényel különösebb előkészületet a diákoktól, de előnye, hogy az egész osztály bevonásával valósítható meg. Emellett nagyban segítheti átélni Rómeó

helyzetét a darab egyik lényeges szituációjában, maradandó élményt okozva a diákoknak. A „Vád utca” alkalmával egy akadálymentesített folyosót szükséges kialakítani a tantom hosszában. A Rómeó szerepére önként vállalkozóknak ezen a folyosón kell majd egyedül végigszaladniuk, miközben a többiek a szabadra tett folyosót két oldalról szegélyezve állnak, és vádakot mondanak az illetőre. A folyosó végén is áll néhány diák, akik a beérkezett futót lendületében megtörik és megtartják. (A táblázatban néhány példa a vádakra.)

<p>Capuletné <i>„Romeo gyilkos, bosszúért kiáltok, Nem élhet ő, ki megöle Tybaltot.”</i> <i>(harmadik felvonás, 1. szín)</i></p>	<p>Dajka <i>„Ne higgy nekik, Mind hűtelen, mind hitszegő a férfi, Mind kétszínű, álnok, gaz, semmiházi.”</i> <i>(harmadik felvonás, 2. szín)</i></p>
<p>Herceg <i>„Ne szóljatok: Romeo fusson el, Halálfia, ha bárki rája lel.”</i> <i>(harmadik felvonás, 1. szín)</i></p>	<p>Júlia <i>Undokságoknak égi látszata! Kész ellentéte annak, mit mutattál!</i> <i>(harmadik felvonás, 2. szín)</i></p>

A jelenet Rómeónak Tybalt meggyilkolása miatti száműzését dolgozza fel. A vádak olyan szereplők (az első tiszt, a herceg, a dajka, Júlia) szidalmainak kiragadott részletei, akik a gyilkosság láttán-hallatán Rómeó ellen fordulnak. A „Vád utca” tapasztalatairól az érintettek beszámolnak a játék végén, és az összefoglaló részben már a harag élményét köthetjük össze Rómeó haragjával, a vágyak, illetve a nemi vágy korlátozásának igényével (HONG 2016: 11).

A testi hűségre nevelés sematikus modellje

**Három lépcsős megbeszélés-vita
+
Drámapedagógiai módszerek
+
Produktív házi feladatok**

Irodalomjegyzék

- BÁBOSIK ISTVÁN 2004. A morális magatartás- és tevékenységformák kialakítása. In: BÁBOSIK ISTVÁN szerk., *Neveléstudományok*. Budapest: 20–26.
- BÁTHORY ZOLTÁN – FALUS ISTVÁN 1997. *Pedagógiai lexikon*. Budapest.
- EGRI LAJOS 2006. *Dramatisches Schreiben*. Autorenhaus Verlag.
- GÉHER ISTVÁN 1998. *Shakespeare*. Gyula.
- HONG, MELANIE 2016. *Produktive und szenische Zugänge*. Landesakademie für Fortbildung und Personalentwicklung an Schulen. Bad Wildbad.
- IMMER, NIKOLAS 2008. *Der inszenierte Held: Schillers dramenpoetische Anthropologie*. Winter. Heidelberg.
- MAKAY ZSUZSANNA 2012. Családalapítás és gyermekvállalás: Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: SZÉKELY LEVENTE szerk., *Magyar ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Budapest: 53–89.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH 2000. *Így szólott Zarathustra*. Budapest.
- PÁLVÖLGYI FERENC 2014. *Az erkölcsi nevelés új perspektívái*. Budapest.
- PUSKÁS ATTILA 2009. A házasság antropológiai alapjai II. János Pál pápa „test teológiájában”. *Sapientia füzetek* 15. 26–61.
- SHAKESPEARE, WILLIAM 2009. *Rómeó és Júlia*. Szeged. (ford.: Kosztolányi Dezső)
- SZŐKE-MILINTE ENIKŐ 2005. Az értékátadás elmélete és gyakorlata. *Magiszter* 3/1: 1–7.
- VARGA VIKTOR 2014. *Szerelem és felelősség*. OTDK-dolgozat.

Internetes források

- NET1: <http://regi.ofi.hu/tudastar/modszertani-segedanyag/emberismeret-etika-orak>
(Utolsó letöltés: 2015.12.01.)

RABOK VAGY SZABADOK

DEDE ÉVA

A szekálás jelensége magyar középiskolás korosztályban

Életünk nagy részét a családon kívüli közösségekben töltjük: a gyerekek az óvodában, iskolában, a felnőttek a munkahelyükön. Egyáltalán nem mindegy, hogy ezt az időt milyen élmények töltik ki. Aktuális esetek – bevezető példaként – középiskolás diákoktól:

(1) *„Tulajdonképpen az egész osztállyal kapcsolatos, vagyis mindenki bántott, sértegetett engem, ami odáig fajult, hogy ki lettem közősítve az osztályból. Melynek az lett az eredménye, hogy már utáltam bejárni az iskolába, utáltam mindent, egész nap csak csendben ültem a padomban, jóformán senki nem szólt hozzám, hacsak nem éppen sértegetett.”* (18 éves lány)

(2) *„Még általános iskolában volt egy osztálytársam, akit a másik osztálytársam folyton a házi feladat megírására kényszerített. Amikor nem akarta megírni neki, akkor megfenyegette, hogy megveri.”* (16 éves fiú)

(3) *„Általános iskolában volt egy osztálytársunk, akit mindenki piszkált és utált. Mindig megdobáltuk rágóval, radírral, szeméttel. A csaj egy kicsit befordult és mindenki előtt titkolózott, de nekünk ez se tetszett, és amikor jött suliba, mindig kiborítottuk a táskáját, amiben mindenféle vers volt, meg egy napló és tiszta kattant dolgok voltak benne. Pl. »meg akarok halni!«, »utálok mindenkit!«”* (16 éves lány)

A fenti példák ékesen bizonyíthatják, hogy érdemes, sőt kell ezzel a jelenséggel foglalkoznunk. Dolgozatommal én is e téma kutatását szeretném gyarapítani, s a külföldi szakirodalom, kutatások, megelőző programok hazai terjesztését is segíteni. Voltaképpen a cél az, hogy bekapcsolódjunk a külföldi vizsgálatokba, a nemzetközi összehasonlításokhoz mi is szolgáltatassunk adatokat, s az eddig felgyűlt tapasztalatot alkalmazzuk a magyar gyerekek közérzetének, iskolai életének javítására.

A jelenség neve: bullying, avagy hogyan is nevezzük?

A fentebb említett események egy jelenséget írnak le, melyet idegen szóval *mobbing*-nak vagy *bullying*-nak hívunk. A nemzetközi szakirodalom is tarka képet mutat annyiban, hogy melyik fogalmat használják. Mivel alapvetően két iránya van a zaklatás kutatásának, az iskolai és a munkahelyi, a szakirodalomban az előbbire a *bullying*, az utóbbira a *mobbing* szót használják (SCHUSTER 1996). Jó magyar kifejezés rá a *szekálás*, *szekírozás*, *zaklatás*, de a *piszkálás* is megfelelő lenne. Ezt a tarkaságot még tetézi a *pszichoterror* fogalom is (DAMBACH 2001). Találó kifejezés lehetne az *erőszakoskodás* szó, mert a szekálás hangulatilag nem túl semleges, a fizikai erőszakot nem nagyon értjük bele, míg az *erőszakoskodás* ezt is tartalmazza. A szó gyakorító képzője a jelenség ismétlődő vonásait is érzékelteti. Gyakori a magyar nyelvű írásokban a fentiek közül a *zaklatás*. A zakla-

tásban szereplő személyek megnevezése: *elkövető* – *szekírozó*, *zaklató*, illetve az *áldozat* (*bully* – *victim*).

A bullying az agresszív események közé tartozik, de nem minden, a csoportban zajló agressziót nevezhetünk zaklatásnak. A bullying kutatásának elindítója DAN OLWEUS volt, s a fogalom meghatározását is ő adta: „Az iskolai zaklatás vagy elnyomás általános definíciója véleményem szerint a következő: a diákot zaklatás vagy elnyomás éri akkor, ha ismétlődően és hosszú időn keresztül negatív cselekedeteknek teszi ki egy vagy több más diák.” (OLWEUS 1999: 717) A későbbi kutatások már csak bővítik, finomítják az eredeti meghatározást. Ahhoz, hogy bullyingról beszéljünk, az alábbi feltételeknek kell teljesülnie:

1. agresszív viselkedés vagy sérelem okozása szándékosan
2. ismétlődő, hosszan tartó
3. a hatalmi egyensúly hiánya (aszimmetrikus hatalmi kapcsolat) (UO. 718.)

A szekálás tehát az agresszív viselkedés egyik fajtája, elsősorban fizikai agressziót jelentett, s csak a későbbiek során vonták be a fogalomba a verbális és az indirekt agressziót (SMITH 2002: 1120). Az indirekt agresszió egy harmadik személyt kíván, pl. verbális formájában a pletyka, híresztelés az agresszió tárgyának a tudtán kívül zajlik.¹ Az indirekt agresszió más formája a kiközösítés.

Egy másik szerző, RIGBY (1999) meghatározása: „Egy erősebb személynek vagy csoportnak a gyengébb, erőtlenebb személyre vagy csoportra irányuló, ismétlődő pszichológiai vagy fizikai nyomása.” RIGBY is az egyenlőtlen erőviszonyt hangsúlyozza. Az erőviszonyok közötti különbség többféle lehet: pl. fizikai erő, szóbeli fölény, meggyőzés, kiközösítés a csoportból.

Külföldön már évtizedek óta (az 1970-es évek óta) folyik a mobbing (bullying) kutatása. Impozáns méretű, az UNESCO, illetve más kormányok által is finanszírozott kutatásokról van szó. A vizsgált gyerekek, a felmérésekben részt vett gyerekek száma 10 000-es, sőt 100 000-es nagyságrendű! Jelenleg nagy nemzetközi összefogások, programok működnek a megelőzésre is, és mi még azt sem tudjuk, nálunk mekkora méretű ez a jelenség. A téma a nemzetközi világhálón is szerepel, számos szervezet, intézmény működtet honlapokat a bullyingról, szerveztek konferenciákat.

Az iskolai zaklatás változatai a résztvevők alapján a következők:

1. diák diákot
2. tanár diákot
3. diák tanárt
4. tanár tanárt zaklat, szekál (ez már a munkahelyi zaklatás körébe tartozik).

Iskolai emlékekben gyakran felmerül egy-egy tanár képe, akiről azt mondja az áldozat: „pikkelt rám”. A közvéleményben elég nagy felháborodást keltett az a budapesti eset, amikor diákok erőszakoskodtak egy tanárral, s ezt a telefonjukkal rögzítették, majd a világhálóra is kitették. A munkahelyi zaklatás megnyilvánulhat szexuális erőszakban, a fizetésemelésből való kihagyásban, előnytelen órarendben, rosszindulatú híresztelés-

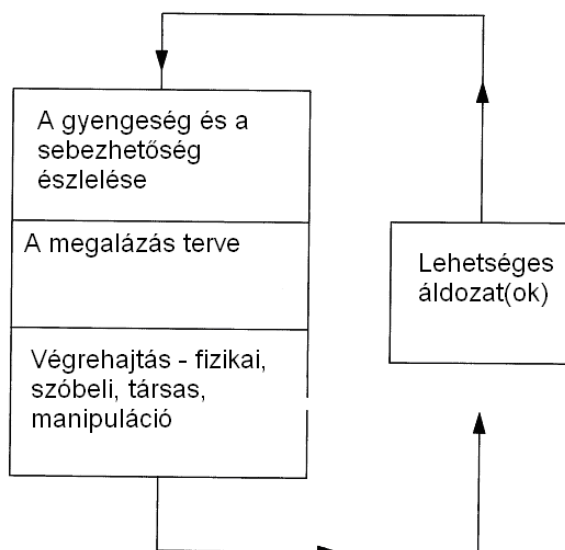
¹ Ide vesszük a pletykát, a rosszindulatú híresztelést, azzal együtt, hogy a pletyka mint társas tevékenység másféle értelmezést is kap, pl. SZVETELSZKY ZSUZSANNA 2003. *A pletyka* c. könyvében.

sekben, aránytalanul sok feladatban stb. A kutatások leginkább az első változattal szoktak foglalkozni, dolgozatom további részében én is így teszek.

Az észlelt gyengeség mint a szekálás egyik kiváltó oka

Ahogy a meghatározásokból láttuk, a bullying lényeges eleme az észlelt gyengeség vagy sebezhetőség. RIGBY (1999) írja, hogy a zaklató észleli a lehetséges áldozat gyengeségét, tervet készít a megtámadására, majd végrehajtja a támadást. Az áldozat reagálása a folyamatot újraindíthatja, illetve más alkalommal újra kiválthatja a támadást. Jól érzékelteti az ábra a folyamat körkörösségét, hiszen a bullying egyik ismertetőjegye éppen az ismétlődés. RIGBY azonban arról nem szól, hogy az áldozat reagálása le is állíthatja a folyamatot. Az egyes elemek időbeli viszonyairól sem szól, hiszen ezek között – megfigyelésem szerint akár napok is lehetnek, a támadók mintegy a kedvező alkalmat várják.

A szekáló/áldozat interakciója

A szekálás mint interakció (folyamat), RIGBY 1999.

A lehetséges áldozat gyengeségének észlelése tehát döntő a zaklatásban. Társadalmunkban a gyengébb gyámolítása, felkarolása elvárt viselkedés, a zaklatás viszont ellentmond ennek, hiszen éppen a gyengébb ellen irányul!

A gyengeség nagyon sokféle lehet. Külső jegyeket (pl. testmagasság, bőrszín, szemüveg), belső tulajdonságokat (pl. zárkózottság, hengegés, gyámoltalanság egy adott helyzetben, hangszín), viselkedési formákat egyaránt megnevezhetünk. Sokszor tűnik gyengének az, akinek a normáktól eltérő, valamilyen stigmatizált tulajdonsága van (DAMBACH 2001: 32–33).

A zaklatás résztvevői, a szerepek

A zaklatás folyamatában alapvetően 3 szerepet lehet elkülöníteni. Az egyik az *elkövető* (*bully*), a másik az *áldozat* (*victim*), míg egy harmadik szerep is feltűnik: egy kevert szerep, melyben a lehetséges áldozat úgy kerül el az áldozattá válást, hogy maga is beáll az erőszakoskodók közé egy még gyengébbet bántani (DAMBACH 2001). Erre a szerepre a *bully/victim* kifejezéssel szoktak utalni.

A zaklatások nagy része a közösség (osztály) előtt nyilvánvaló, így sok gyerek csak *szemlélője* az eseményeknek, míg maga egyik szerepbe sem kerül. A szemlélők számára megfigyeléseim szerint konfliktusos a helyzet, mert nem tudnak közömbösek maradni. Szeretnének valahogy beavatkozni az erőszakoskodásba, de tehetetlenek érzik magukat. Többen attól félnek, ha a gyengébb mellé állnak, az erőszakoskodás őket is eléri. A segítségkérés többeknek eszébe jut (pl. felnőttől), de a tapasztalatok nem túl kedvezőek e tekintetben. A továbbiakban az ő szerepükkel nem foglalkozom, csak a szekálás résztvevőivel.

Kétféle áldozatot ír le OLWEUS (2003). Az egyik a *passzív*, vagy alárendelődő áldozat, s ez felhívó ingerként hat az erőszakoskodóra. Ezeket az áldozatokat szorongás és alacsony önértékelés jellemzi. A másik típus az ún. *provokáló* áldozat, akit szorongás és agresszivitás jellemez. Ezek az áldozatok sokszor irritálják a környezetüket (OLWEUS 2003: 32–33).

A zaklatók, illetve a zaklatással egyetértők is különböznek valamelyest. Szerepük szerint lehetnek végrehajtók (zaklatók) vagy asszisztálók (segédek) (SALMIVALLI 1997).

A bullying helyszínei, kialakulása

„A szekálás (bullying) kutatásának egyik legnagyobb problémája az, hogy a kortársak közötti kapcsolatokban általában rejtetten alakul ki és rejtett is marad.” (ORTEGA; MORA-MERCHÁN 2000), így a kutató számára is láthatatlan. A szekálás eseményei ugyanis sokszor a felnőtt jelenléte nélkül zajlanak. Az áldozatot gyakran éri a támadás olyankor, amikor a felnőtt nem látja, hiánya sokszor teszi lehetővé az ilyen akciókat: pl. az iskolai szabadidős tevékenység idején, az óráközi szünetekben a folyosón, a tornatermi öltözőben, az iskolai végében, a játszótéren, sportpályán (OLWEUS 2003). Ám nem egyszer a tanórán is folytatódhat a szekálás, pl. a bogártól féltő gyerekek a tolltartójába egy bogarat rejtenek el, és csak a tanórán találja meg az áldozat, de előfordul az is, hogy egy-egy tanórai beszólás jelzi a háttérben zajló szekálást.

A felnőttek gyakran tehetetlenek a szekálással szemben, beavatkozásuk ronthat az áldozat helyzetén. A tanári és szülői beavatkozás következtében a szekálás még rejtettebbé válik, egészen addig, míg valamilyen nagy botrány nem kerekedik az ügyből, s az erőszakoskodó(ka)t eltávolítják az adott közösségből, esetleg fegyelmi eljárást indítanak az iskolavezetők (ld. ennek egyik irodalmi példáját Ottlik *Iskola a határon* c. regényében).

Az agresszív események kiváltásához gyakran jelzőinger szükséges, vagyis az észlelt gyengeség az agresszorban elindíthatja a támadást, ha egyéb kiváltó okok is jelen vannak.

A szekálás előfordulása az iskolás korosztályban

Mennyiségi mutatók

A nemzetközi vizsgálatok összehasonlító eredménye szerint legalább a tanulók 10-25 %-a érintett a szekálásban. A nemzetközi kutatás eltérő eredményei adják az előbbi durva számítás szerinti átlagot. OLWEUS összefoglaló cikkében 568 000 (!) diákkal készült felmérés, ebben kb. 15% az érintett: szekálóként 7%, áldozatként 7,45%, a kettős szerepben a 15 %-on túl még 1,6%. Az utóbbi évtized kutatásaiban hasonló méreteket közölnek, pl. MENESINI és SALMIVALLI 25%-ot (2017).

Az amerikai vizsgálatban az arány 15 686 diák felmérése alapján 26,3% (19,4% zaklató, 16,9% áldozat), ők megkülönböztettek alkalmi és gyakori zaklatást (NANSEL 2001). Finnországban is több adatgyűjtést végeztek: 16 410 (!) finn serdülő (14-16 évesek) 25%-a érintett a szekálásban, a szekáló és a zaklató 11-11%, a kettős szerepben 3% (KALTIALA-HEINO 1999). A fenti vizsgálatok azonos kultúrkörben készültek, de ismertek más kultúrából valók is pl. Japánból – ahol *ijime* a neve ennek a jelenségnek –, s nagy nemzetközi összehasonlító kutatások is kezdődtek a szekálásról (SMITH 2002). Saját vizsgálatomban (DEDE 2004) kb. 25%-os érintettséget találtam magyar középiskolás korosztályban.

Nemi és életkori összefüggések

Az első nagy felmérések a szekálás nemek szerinti vizsgálatát tartalmazták. Már OLWEUS (2003) rögzítette a nagy eltérést a nemek között: a megkérdezett gyerekek között minden korosztályban nagyobb a fiúk aránya, mint a lányoké (zaklatóként és áldozatként egyaránt). „Ez a következtetés összefüggésben van az agresszív viselkedésben tapasztalható nemek közötti különbségekkel foglalkozó kutatások eredményeivel.” (OLWEUS 1999: 725)

Milyen életkorban jelenik meg a bullying? Nehéz megmondani, de egyes kutatások azt bizonyítják, hogy már a 16-18 hónapos gyerek is képes észrevenni, hogy ki a gyengébb, s azt gyötörni, pl. egy pókot dugni a póktól féltő testvér orra alá, vagyis már e korai időszakban megérti a másik gyerek sajátos jellemzőit.

Az alap kutatásokból OLWEUS adatait idézem az életkori jellegzetességre – amelyet a szerepek szerint csoportosítottak: az áldozatoknak a száma mindkét nemnél csökken, míg az erőszakoskodók száma a lányoknál 8 éves kortól egyre kevesebb, a fiúknál van egy emelkedés 11 éves kor körül, egy visszaesés 13 körül, majd 14-15 éves korban a legmagasabb – a nyolcéves kortól figyelembe véve. OLWEUS a visszaesést az iskolaváltással magyarázza (UO. 724). Ha az előbbi tendenciát elfogadjuk, akkor feltételezhetjük, hogy a magyar iskolás korosztályban 15-16 év körül a legmagasabb a zaklatók aránya.

A bullying formái

A gyengébbre irányuló erőszakos események az agresszió sok fajtáját juttatják eszünkbe. A Buss-féle kategorizálás alapján a bullyingban előfordulnak mind fizikai–verbális, mind aktív–passzív, mind direkt és indirekt események. NANSEL és társai át-

tekintésükben egy brit vizsgálatot idéznek, abban a leggyakoribb forma a direkt verbális agresszió – nemi különbség nélkül (NANSEL 2001: 292). A „beszólások” sok gyerek életét keserítik meg...

A direkt agresszió fizikai és verbális formái elég nyilvánvalóak, a téma kutatásában kezdettől helyet kaptak. Az indirekt agressziót viszont csak később vonták be a kutatásba (BJÖRKQVIST, LAGERSPETZ & KAUKIAINEN 1992 – idézi SMITH 2002). Az indirekt agresszió észrevétlenebb, rejtettebb, és egy harmadik személy is kell hozzá: a pletyka terjesztése vagy alaptalan híresztelések, a kiközösítés éppen úgy alááshatják egy ember (gyerek) önbecsülését, mint a nyílt agresszió. Ahogy egyes szerzők írják, a szekálás formájában különbség van a korosztályok között: az alsó tagozatban inkább fizikai, a felső tagozatban és a középiskolában a verbális és szociális manipuláció jellemző (RIGBY 1999).

Egy amerikai vizsgálat a szekírozásnak, a gyengébb bántásának 5 fajtájára kérdezett rá, melyek a következők voltak:

- vallási/faji hovatartozás miatti lebecsülés
- külsín vagy beszédmód miatti lefitymálás
- verés/ütögetés/lökdösés
- pletykák és hazugságok
- szexuális értelmű megjegyzések/gesztusok.

Eredményük az, hogy az etnikai, illetve vallási alapú szekálás az egyesült államokbeli középiskolások között elenyésző. Mindkét nemnél gyakori a külső és a beszédmód miatti becsmérlés. A lányok legtöbbször a pletykától és a szexuális tartalmú megjegyzésektől szenvednek, a fiúknál pedig a verés, ütögetés, lökdösődés a gyakori (NANSEL 2001: 293–294).

Az utóbbi évtized technikai fejlődése új síkra terelte a zaklatást: az interneten érik támadások a szenvedő felet, s ezt a *cyberbullying* néven említik. Nagy kérdés, hogy önálló tárggyá vált-e, vagy a zaklatás egy fajtája.

Kockázati tényezők

Mennyiben hibás az áldozat az ellene irányuló erőszakban? A bullying áldozatai gyakran nem értik, hogy miért éppen ők az áldozatok. A kutatások arról számolnak be, hogy vannak bizonyos tulajdonságok, amelyek nagyobb valószínűséggel váltanak ki szekálást. RIGBY és OLWEUS a következő személyiségtényezőket látja kiváltó oknak: fiúknál a fizikai gyengeség, főleg az alsós fiúk között, a tipikus áldozatok elég introvertáltak, szociálisan ügyetlenek, kevés barátjuk van, az otthoni légkör, főleg az anya részéről rendkívül védelmező (OLWEUS 2003; RIGBY 1999).

A társas kapcsolatokhoz szükséges a pszichoszociális érés is, egyes vélemények, felmérések szerint mind az erőszakoskodó, mind az erőszakot elszenvedő gyerekek szegényesebbek a pszichoszociális működőképességükben (NANSEL 2001: 292).

Összefoglalóan tehát az bontakozik ki, hogy a gyengeségnek, sebezhetőségnek észlelt, értelmezett tulajdonságok váltják ki az erőszakot; de még mindig adósok vagyunk a válasszal, hogy miért.

Kimutatható az is, hogy a csoport szerkezetében periférián lévő egyének jobban ki vannak téve támadásoknak (SALMIVALLI 1997). A szociometriával feltárt csoportszerkezetben az látható, hogy a szekáló viselkedésre hajlamos gyerekek (akár szekáló, akár szekálást támogató, asszisztáló szerepűek) nagyobb kapcsolati hálóval rendelkeztek, mint a proszociális viselkedésűek vagy az áldozatok. Az egyedül álló, egy csoporthoz sem tartozó személyek a leggyakoribb áldozatok (UO. 310–311). Védtelen, „szabad prédák”, ha az én-védő technikáik, válaszkészségük egyébként nem elég erősek.

A megfutamodás, sírva fakadás, „hiszti” neveltségessé teszi az áldozatot. A derűs pillanatokat a szekálás ismétlésével újra fel lehet idézni, s aki ebben élen jár, már előre élvezheti a sikerét a többiek megnevettetésében. A már kialakult csoportszerkezetben a „tréfacsinaló” szerep gyaníthatóan a szekálás elleni védekezés (DAMBACH 2001). A bullying nagyon gyakran egy nézőközönség előtt zajlik, melynek egy része egyetért az áldozat gyötrésével, nekik ez szórakozás, a gyerekek más része viszont kivonja magát e hatás alól, az áldozattal azonosul, s helyteleníti a történetet. Mivel az áldozat a gyengébb, úgy érzem, a hatalmi versengésben ő maga nem vesz részt közvetlenül, legalábbis egyes esetekben. Az ő zaklatása lehet viszont a többi harcoló személy erőpróbája.

A zaklatók népszerűsége ellentmondásos. Magukat a zaklatókat néhány fős kisebb csoport veszi körül, akik kedvelik őket, ám ennek a csoportnak – és így a zaklatónak – a népszerűsége csökken az életkor előrehaladtával (OLWEUS 1999: 729). DAMBACH viszont többször hangsúlyozza, hogy a támadók, erőszakoskodók a csoport nagyobb részét alkotják (DAMBACH 2001). A zaklatók iránt negatív attitűdöt mértek angol gyerekek között is, ezzel párhuzamosan nőtt az áldozatok iránti megértés, elfogadás (ESLEA–SMITH 1994).

Miért veszélyes a szekálás?

Következményeit tekintve a szekálást veszélyesnek ítélnéljük. A bullying a zaklatás idején hatással van az áldozat egészségi állapotára, mind testi, mind mentális értelemben. A testi panaszok már kisiskolás korban jelentkeznek fejfájás, has- (gyomor)fájás formájában (WILLIAMS 1996 – idézi RIGBY 1999), a nagyobbaknál, 14 éveseknél a pszichikai tünetek erősebbek: szorongás, depresszió (RIGBY 1999). Sokszor a szülők, tanárok ezeket a tüneteket nem kapcsolják össze azzal, hogy a gyereket bántások érik a társaik részéről. Az iskolai közérzetről való kutatásba talán bevehetnénk a szekálást is. Egy 38 000 (!) fős ausztrál vizsgálat szerint a fiúk 6%-a, a lányok 9 %-a számolt be arról, hogy iskolát változtatott a szekálás miatt (RIGBY 1998 – idézi RIGBY 1999). A szekálás hatással lehet a tanulmányi eredményre is, mert az áldozat nem tud kellően a tanulásra koncentrálni (RIGBY 1999).

Előfordul, hogy a gyerek-áldozat annyira értéktelennek érzi magát, annyira elkeseredetté válik, annyira nem tud a kialakult helyzettel mit kezdeni, hogy öngyilkosságot kísérel meg, néha befejezett öngyilkosság a következmény. Eredetileg is ilyen súlyos esetek váltották ki az érdeklődést a zaklatás iránt (OLWEUS 2003) Norvégiában.

Más kutatások beszámolóit szerint az előbb jellemzett személyiségnek a társadalmi beilleszkedése nem jó, a fiatal korukban tartósan zaklató, szekáló személyek nagyobb valószínűséggel kerülnek kapcsolatba a kriminalitással, mint az áldozatok (OLWEUS 1991 – idézi ESLEA–SMITH 1994).

Napjainkban a cyberbullying is teret hódított, hiszen sokkal könnyebb távolról beavatkozni valakinek a magánéletébe. Egy ügyes programozó, hacker az áldozat honlapját, közösségi oldalát feltörve mindenféle tartalmat megoszthat a nevében. A hagyományos zaklatáshoz képest nagyobb a tere, több emberhez jut el. Az áldozat szégyenérzete még nagyobb, mint a hagyományos zaklatás esetében, mert a világhálón megosztott tartalmak ott keringenek egy igen nagy tömeg előtt. A zaklatóknak nem kell szembesülniük az áldozat fájdalmaival, sőt a közösen elkövetett zaklatás merészebb, vadabb lehet a szemtől szembe helyezett. Az elkövetők erkölcsi színvonala alacsonyabb, mutatta ki egy olasz vizsgálat (MENESINI 2013).

Megelőzés

Mi a jó a gyengébb bántásában? Mi a pszichológiai előny?

A támadó részéről egyértelműnek látszik az, hogy a gyengébb bántása a fölényérzet megerősítésével jár együtt, s erre bizonyos helyzetben szükségük lehet: amikor valami miatt az önértékelésük veszélybe kerül.

Van-e bármi haszna az áldozatnak? Eretnek gondolat: a szekálás haszna az áldozatra nézve, hogy szedje össze magát, gyengéből erős váljon, etológiai haszon? (Analogia: a koraszülöttek ingerlése a fejlődés elősegítésére, Katona-intézet.) Ez az önérvényesítésre tanítana? A fejlődést serkentené, mivel a gyengébbet éri a támadás? Mert ha az áldozat mutatja az önvédelem jeleit, akkor abba marad a bully? Facilitál?

Néhányan – már az áldozatok között is – úgy vélik, van ilyen szerepe a szekálásnak. A kutató is felveti, hogy a szekálásra az áldozat többféleképpen reagálhat: néha az áldozat maga meg tudja oldani ezt a problémát, vagyis megtanulja, hogy küzdjön meg vele (RIGBY 1999). Alátámasztja ezt a természeti népek, egyes kultúrák szokása, a szópárbaj. Van, ahol maguk a szülők jelenlétében zajlik a „párbaj”, az alulmaradó, gyengébb gyereket serkentik a visszatámadásra (BRENNEIS 1986). Illetve az „ugratás” szokása egy faluközösségen belül (BIRÓ 1997). Másfelől azzal is lehet érvelni, hogy az áldozatot az önérvényesítő viselkedésre kell megtanítani:

„Ha a társaid csúfolnak, kipécézték vagy kiközösítettek, néhány önérvényesítést fejlesztő gyakorlat segíthet Neked. Az önérvényesítő gyakorlatokkal megtanulhatsz olyan viselkedésmódokat is, amelyeket a nehéz vagy bántó helyzetekben sikerrel alkalmazhatsz.” (NECC.HU)

Reményt adhat az, hogy a szekáló „kinövi” ezt a viselkedését, de az is lehet, hogy az iskola oldja meg a szekálást: büntetéssel, az iskolából való eltávolítással. Ezzel a lehetőséggel azonban óvatosan kell bánni. Sokkal hatékonyabbnak tűnik a pedagógusok főkészítése prevenciós programokkal, gyerekeknek szóló tréningekkel. Az erőszakoskodó viselkedést nemcsak az áldozatok viselkedésének, személyiségének fejlesztésével lehet megelőzni, hanem legalább akkora figyelem kell a támadók viselkedésének átformálására, a pszichoszociális alkalmazkodásra, az empátia növelésére. Egész iskolákra kiterjedő programok, tréningek segítenek a zaklatás résztvevőinek, s csak bízhatunk benne, hogy ezzel megelőzhetjük a tragikus fejleményeket.

„Stop the bullying!” – látható a felirat az egyik honlapon. Itt az ideje, hogy magyar nyelven is szóljon: Állítsuk le a zaklatást!

Irodalomjegyzék

- BIRÓ A. ZOLTÁN 1997. *Hétköznapi humorvilág*. Csíkszereda.
- BRENNEIS, D. 1986. Szócsaták. In: CHERFAS, J. – LEWIN, R. szerk., *Nem csak munkával él az ember. A nem létfontosságú tevékenységek*. Budapest.
- DAMBACH, KARL E. 2001. *Pszichoterror (mobbing) az iskolában*. Budapest.
- DEDE ÉVA 2004. *A szekálás jelensége magyar középiskolás korosztályban*. Egyetemi szakdolgozat. ELTE-PPK. (kézirat)
- ESLEA, MIKE – SMITH, PETER K. 1994. *Developmental Trends in Attitudes to Bullying. Poster*. Thirteenth Biennial Meetings of the International Society for the Study of Behavioural Development, Free University. Amsterdam.
- KALTIALA-HEINO, RIITTAKERTTU – RIMPELÄ, MATTI – MARTTUNEN, MAURI – RIMPELÄ, ARJA – RANTANEN, PÄIVI 1999. Bullying, Depression, and Suicidal Ideation in Finnish Adolescents: School Survey. *BMJ* 319: 348–351.
- MENESINI, ERSILIA – NOCENTINI A. – CAMODECA M. 2013. Morality, Values, Traditional Bullying, and Cyberbullying in Adolescence. *British Journal of Developmental Psychology* 31: 1–14.
- MENESINI, ERSILIA – SALMIVALLI, CHRISTINA 2017. Bullying in Schools: The State of Knowledge and Effective Interventions. *Psychology, Health & Medicine* 22.
- NANSEL, TONJA R. – OVERPECK, MARY – PILLA, RAMANI S. – RUAN, W. JUNE – SIMONS-MORTON, BRUCE – SCHEIDT, PETER 2001. A szekírozás (bullying) mint viselkedési forma az egyesült államokbeli fiatalság körében. *JAMA/PSYCHIATRY-HU* 1/4: 291–298.
- OLWEUS, DAN 1999. Az iskolai zaklatás. *Educatio* 717–737.
- OLWEUS, DAN 2003. *Bullying at School. What We Know and What We Can Do*. Oxford.
- RIGBY, KEN 1999. What Harm does Bullying Do? *Children and Crime. Victims and Offenders Conference*. Australian Institute of Criminology. Brisbane.
- SALMIVALLI, CHRISTINA – HUTTUNEN, A. – LAGERSPETZ, K. 1997. Peer Networks and Bullying in Schools. *Scandinavian Journal of Psychology* 38: 305–312.
- SCHUSTER, BEATE 1996. Rejection, Exclusion and Harassment at Work and in Schools: An Integration of Results from Research on Mobbing, Bullying, and Peer Rejection. *European Psychologist* 1/4: 293–317.
- SMITH, PETER K. – COWIE, HELEN – OLAFSSON, RAGNAR F. – LIEFOOGHE, ANDY P. D. 2002. Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, in a Fourteen-Country International Comparison. *Child Development* 73/4: 1119–1120.

KOPA MARCELL

A IV. ipari forradalom

A világ mind ez idáig három technikai modernizációs szakaszt élt meg, a gőzgépek megjelenésétől az összeszerelő szalagon át egészen az automatizálásig. „A legújabb ipari forradalom arról szól, hogy a fizikai gépek és tárgyak egy információs hálózatba kapcsolódnak, a reálgazdaság egyetlen hatalmas, intelligens információs rendszerbe integrálódnak.” (NET1)

A termelésben most már egyre több figyelmet fordítanak az egyéni kívánásokra – létrehozva ezzel az „egyedi tömeggyártást” –, a környezetkímélő technikák alkalmazására, továbbá felértékelődik az informatikusok tudása, és megváltozik a munkához való viszonyulás is.

Tanulmányomban a IV. technikai modernizációs szakasz társadalomra és politikára gyakorolt hatásait vizsgálom, elsősorban a munkavállalók lehetőségeit és a jelentkező feszültségeket. Zárásként kitérek Magyarország lehetőségeire a IV. ipari forradalom vonatkozásában: milyen szükséges lépéseket kell megtennünk, hogy haszonélvezői és ne csak gazdasági kiszolgálói legyünk, illetve milyen társadalmi szemléletváltás szükséges, hogy megfelelhessünk a kihívásoknak.

Gazdasági hatások

A világgazdaság a kilencvenes évektől egyre inkább a kibervilág felé fordult. Az internet elérhetővé tétele látványos gazdasági változásokat hozott magával. Az önellátó államok helyét egyre inkább a globalizált munkamegosztás vette át, ami több, eddig periférián lévő országot a világgazdaság motorjává vagy annak fontos részévé tett. Így fordulhat elő, hogy jelenleg az online hálózatok segítségével a nap huszonegy órájában fejlesztenek szoftvereket a világban. A bolygó egyik pontjáról átküldik az elkészített programokat, amit a Föld másik felén levő munkatársak folytatnak. Ám nem csupán az informatika nyert a világháló létrejöttével, hanem különböző profilú cégek is. A felgyorsuló kommunikációnak köszönhetően ma már percek alatt információk sokaságát továbbíthatjuk A-ból B-be. Az egyszerű magánemberek is több lehetőséghez juthatnak hozzá pillanatok alatt, akár a kommunikációra, az online rendelésre, az e-ügyintézésre vagy az információgyűjtésre gondolunk. A 21. század embere egyre több mindent végezhet kényelmesen, saját otthonából, munkahelyén pedig valódi segítséget nyújthatnak az informatika vívmányai.

Természetesen nem csak az informatika terén lehetünk tanúi nagyszabású fejlődésnek, fejlesztésnek. Jelentős tökebevonást tapasztalhatunk a robotika, nano- és biotechnológia, géntechnika, 3D-nyomtatás területén is. Az androidos telefonok megjelenésétől pedig a mobilok új generációja jött el a felhasználók számára. Az okos eszközök számos ponton változtatják meg kibővített virtuális valóságukkal a munka világát.

Az úgynevezett „okosgyárakban” a termékek és alkatrészeik válnak elsődlegessé a logisztika és a gyártás folyamataiban. „A digitális és a fizikai világot összekapcsoló rendszerek többek között beépített szenzorokat, vezeték nélküli kommunikációs képességeket, aktuátorokat és szemantikus termékmemóriát használnak.” (NET1)

Ez azt jelenti, hogy az intelligens termék az általa tárolt adatok alapján ellenőrzi a gyártást vagy a karbantartást, és hiba esetén jelez környezetének. „Az Ipar 4.0 dinamikus és decentralizált gyártási folyamatai többek között az energia és a nyersanyagok eddiginél sokkal hatékonyabb felhasználását ígérik, mivel az olyan eseményeket, mint például az energia- és az anyagellátás fennakadása vagy a nyersanyag minőségének változása, a készülő termékekbe épített szenzorok azonnal észlelik, így azok időben kezelhetők.” (UO.) Az elképzelések szerint a jövő gyárában a humán erőt karbantartásra és minőségellenőrzésre használnák; a dolgozók okoseszközeikkel hatékonyan ellenőrizhetnék a kapott végtermékeket.

„A sorozatgyártott cuccok mellett már jó ideje egyre nagyobb igény mutatkozik házi, kézműves termékekre, a jövőben ez a trend tovább fokozódhat.” (NET2)

Az ipar sem marad tétlen. Az Ipar 4.0 a fogyasztók igényeit és egyedi kívánságait is felhasználja a gyártás során, ezért a potenciális vevő igényeit lekövetik. Felmerült az igény egy hálózati formában megvalósuló innovációs rendszer kiépítésére. „Olyan megoldások elterjedése várható, mely az adatalapú K+F (kutatás-fejlesztés – *a szerk.*) döntéstámogatást és az üzleti, kereskedelmi és gyártás releváns információk hálózatos megosztását lehetővé teszik.” (ABONYI–MISZLIVETZ 2016: 43)

Ez azt eredményezi, hogy összerosódnak a tradicionális iparágak, például olyan alkalmazásokat fejlesztenek a háztartási készülékeket gyártó cégek, melyek segítségével nyomon követhetik termékeik műszaki állapotát és figyelmeztethetik felhasználói környezetüket az esetleges meghibásodásra.

A háromdimenziós (3D) nyomtató megjelenéséhez és várható elterjedéséhez figyelemre méltó elképzelések társulnak, például trenddé válhat, hogy az emberek saját otthonukban tudják előállítani a termékeket. Ehhez csak a szükséges programokat és alapanyagokat kellene megvásárolniuk.

A kibővített virtuális valóság nemcsak a gyártásban, hanem a szórakoztatóiparban is forradalmi változásokat indíthat el. Gondoljunk csak a *Pokémon Go* nyújtotta élményekre. A játékosok járják az utcákat, és a valóságban élnek meg kibernetikus élményeiket. A PC- játékoknál új trend figyelhető meg: az alternatív befejezésekkel és további lehetőségekkel ellátott játékok egyre népszerűbbek, de a felhasználók egyre jobban kedvelik a több érzékszervet igénylő opciókat is. Ugyanez igaz a filmiparra. Manapság nem csupán egyszerű nézők, hanem aktív résztvevők akarunk lenni a mozikban. Elképzelhető, hogy hamarosan eljön az a pillanat, amikor a történetnek a tisztelt nagyrédemű maga teremt alternatív befejezést a vetítövásznon előtt.

Társadalmi feszültségek

A digitalizáció egyik kellemetlen következménye, hogy több szakma egyszerűen feleslegessé válik, ami miatt tömegek kerülhetnek utcára. A davosi Világgazdasági Fórum hívta fel a figyelmet arra, hogy a legfejlettebb és a feltörekvő piacgazdaságokban

hétmillió állás szűnhet meg 2020-ig, de csak kétmillió új jön létre. Leginkább az ipari szektorban, az irodai munkavégzésben, valamint a pénzügyi és az energetikai szektorban eredményezhet jelentős munkahelycsökkentést a gépésítés.

Kezdetben nők lesznek a paradigmaváltás legnagyobb elszenvedői. A digitalizáció pont azokat a területeket fogja először érinteni, ahol a nők felülreprezentálják a férfiakat. Ilyen például az irodai munka, a közigazgatás. Az előrejelzések szerint azonban a vezető pozíciókban emelkedik a nők aránya, és bizonyos új szakmákban akár a motor szerepét is betölthetik majd.

„A WEF kutatói által megkérdezett szereplők közül sokan látják úgy, hogy a közeljövőben kiemelt stratégiai cél lesz a nők jobb munkaerőpiaci integrációja és a tudásuk okosabb hasznosítása. A folyamatnak ugyanakkor gátja lehet az egész társadalomban és vállalatvezetői szinten is kimutatható, tudatos és tudattalan előítéletek a női munkaerővel kapcsolatban.” (NET2)

A nők és férfiak átlagkeresete a közeljövőben közelíteni fog egymáshoz, de szakértők rámutattak, hogy a folyamat sokkal lassabb, mint ahogy kívánatos lenne. A munkáról való jelenlegi fogalmunkat is gyökeresen átalakítja az Ipar 4.0. „Terjedni fognak az atipikus, rugalmas foglalkoztatási formák, amelyek a jól képzettek számára új lehetőségeket teremthetnek, de összességében növelik a foglalkoztatási bizonytalanságot és magasabb fokú tudatosságot igényelnek a munkavállalók részéről.” (UO.)

Egyre gyakoribb, hogy a munkavállalók otthonról végzik munkájukat, sőt ma már különböző alternatív pénzkeresési lehetőségekhez juthatnak az emberek. A hagyományos szolgáltató szektor mellett megjelent az online szolgáltató, amely megoldást kíván nyújtani a munkanélküliségre. A kritikusok azonban arra hívják fel a figyelmet, hogy ezen vállalkozások – gyakran a szabályozatlanság miatt – a szürke gazdaságot erősítik, illetve ellehetetlenítik a hagyományos munkavégzést. Hasonló okok miatt Magyarországon legutóbb 2015-ben tartottak látványos tiltakozást a taxisofőrök az Uberrel szemben.

Bár a hagyományos munkahelyeket lassan kiszorítja az otthonról végezhető munka, az informatikus-programozók iránti kereslet erős növekedést mutat, emellett nő a robotika és a nanotechnológia terén képzett szakemberekre való igény. Nyugaton a korábban említett iparágakba egyre komolyabb tőkét összpontosítanak, miközben évről évre emelkedik a kutatásfejlesztésbe és egészségügybe, oktatásba fektetett pénzek mértéke is. Egyre inkább a képzett és innovatív munkaerőt keresik a vállalatok.

Részben ezért a munkaadóknak egyre nagyobb részt kell vállalniuk a társadalom felzárkóztatásából, hiszen mára a cégeknek – a versenyképesség megtartása végett – érdeküké vált, hogy támogassák dolgozóik képzését. Nagy szerephez jutnak a multik, amelyek bár közvetlenül kevesebb embert foglalkoztatnak, több helyi kis- és középvállalattal szoros együttműködést tartanak fenn. Azaz, ha a nagy cégek nem lesznek képesek megfelelően reagálni a kihívásokra, a közvetett munkavállalók fogják megsínyleni.

„Becslések szerint a mai kisiskolások 65%-a olyan munkakörben fog dolgozni, amelyeknek ma piaci létjogosultságuk még elképzelhetetlen.” (UO.) Fontos, hogy az oktatás és a piac minél szorosabb együttműködésre törekedjen. Előfordul, hogy az egyetemeken végzett diákok első évben szerzett tudásának fele már a diplomájuk kézhezvételének pillanatában elavultnak számít.

„Az új foglalkozások jócskán átrendezhetik azt is, miket tartunk fontos képességeknek a munkaerőpiacon. A jelentés szerint már 2020-ra kicserélődik a munkáltatók ál-

tal elvárt legfontosabb tulajdonságok egyharmada olyan képességekre, amelyek ma még nem szerepelnek a toplistában.” (UO.)

Közigazgatásilag is sok változás diagnosztizálható. A digitalizáció okán egyre ritkább látványra válnak a hivatalok előtti, hosszan kígyózó sorok. Az állampolgárok ügyeiket online felületeken intézhetik. Felmerül azonban annak a veszélye, hogy ügyekben rosszakaratú idegenek is eljárhatnak, valamint – amire 2007-ben már láthattunk példát Észtországban – egy ügyes hekkertámadás az egész közigazgatást megbéníthatja. Mivel a digitalizáció egyre nagyobb teret kap életünkben, fontos, hogy többen ismerjék az adatvédelem módszereit, illetve a kormányokra is nagy felelősség hárul az információ folyamatos áramlásának biztosítását illetően. Több alternatíva adott a kormányok számára, akár fokozhatják belső védelmüket, akár külföldi követéseikre továbbíthatják adataikat. „A közigazgatási infrastruktúra és az ott tárolt adatok külföldre menekítése, bár elsőre vad ötletnek tűnhet, valójában kimondottan okos húzás lehet. Egyrészt háború esetén elkerülhetővé teheti, hogy az értékes adatok az ellenség kezére kerüljenek, másrészt megkönnyítheti az ellenállás megszervezését.” (NET3)

Magyarország lehetőségei a IV. ipari forradalomban

Magyarország, annak ellenére, hogy romló gazdasági mutatókkal rendelkezik a versenyképesség vonatkozásában (egy év leforgása alatt hat helyet rontottunk a Világ-gazdasági Fórum jelentése alapján), egyelőre jó pozícióból indul. Ennek oka, hogy a kutató-fejlesztő szektorunk képes világszínvonalú termékeket előállítani, és akad néhány vállalatunk, melyek az ipar 4.0 vívmányait már alkalmazzák. „A magyar ipar digitalizációjában rejlő potenciál hatalmas. Ha csak önmagában a magyar ipar GDP-n belüli súlyát tekintjük, akkor Európához képest nálunk még mindig viszonylag magas, a németekéhez hasonló súlya van az iparnak. Ugyanakkor az ipar 4.0-ra való felkészülésben inkább az átlag alatt vagyunk.” (NET4)

A folyamatos fejlesztés-fejlődés, illetve ennek előkészítése érdekében negyven taggal megalapult az Ipar 4.0 Nemzeti Technológiai Platform. „A tagok tevékenységük során támogatják a hazai startup és KKV (kis- és középvállalkozások) ökoszisztéma információhoz jutását, felkészítését, a lehetőségek bemutatását. A szervezet célja, hogy az ipari digitalizáció zászlóshajójaként javaslatokat és ajánlásokat fogalmazzon meg a kormányzat részére, ösztönözze a tagjai közti együttműködést az Ipar 4.0 hazai szempontból releváns kulcsterületein, különösen a digitális gyártás és a dolgok internete témakörökben, támogassa a jó gyakorlatok hazai elterjesztését.” (UO.)

A Roland Berger tanácsadó cég tanulmánya szerint Magyarország számára még behozható előnyben vannak a régióban a csehek és a szlovákok is.

A következő modernizációs szakaszban azonban az államnak jóval nagyobb szerep jut, mint csupán a fejlesztés. A közigazgatás átalakítása mellett szabályoznia kell az informatika ágazatát és a K+F közfinanszírozás növelését, utóbbi „szükséges a meglévő tudásbázis jobb kihasználásához és a kutatói jövőkép vonzóvá tételéhez.” (NET5). Az államnak további feladatai közé tartozik az innováció stratégiájának meghatározása és forrásaink összpontosítása, „végül pedig az innovációs lánc egészében ösztönözni kell az innovációt a vállalkozásoknál, de nem vállalatspecifikusan, hanem tevékenységtől és mé-

rettől függetlenül.” (UO.) Vagyis a hazai iparfejlesztésnek a magas hozzáadott értékű tevékenységek irányába kell elmozdulnia, és ebbe be kell vonni a hazai kis- és közepes vállalatokat.

Magyarországon két tényező jelenthet komoly gátat az ipari fejlődésben: a szakmai tudás és a forrás hiánya. Előbbit a már hazánkban lévő külföldi cégektől, programokon keresztül vehetik át az ipar 4.0 iránt érdeklődő hazai KKV-k „A szaktudás megszerzését követően, egyedi, a vállalkozás profiljához igazított üzleti-, beruházási-, és fejlesztési tervet kell elkészíteni, amely mentén megvalósítható az Ipar 4.0 ugrás.” (NET4)

Néhány jelenleg elérhető támogatás

„A »Modern Vállalkozások Programjában« a digitálisan felkészült (minősített) vállalkozások 1 és 24 millió forint közötti összegű, maximum 40 százalékig vissza nem térítendő támogatást igényelhetnek. Emellett nemrégiben közölte az NFM (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium), hogy ősszel újabb informatikai program indul: összesen 17,5 milliárd forint vissza nem térítendő támogatásból és 21,9 milliárd forintnyi kedvezményes hitelből fejleszthetik az infokommunikációs és távközlési (IKT) eszköztárat a mikro-, kis- és közepes vállalkozások.” (NET4)

Tisztázni érdemes, hogy a magyar KKV-knak nem a világmegváltás kell, hogy a célja legyen. A gazdasági realitás alapján vállalatunk a német nagyvállalatokon keresztül kapcsolódhatnak be a IV. technikai fejlődési szakaszba. A német gazdasággal fennálló szoros kapcsolat a mi fejlődésünk egyik jelentős katalizátora.

A versenyképesség jegyében a magyar államnak figyelnie kell a közigazgatás minőségére, átláthatóságára, a szabályozás stabilitására, megbízhatóságára, valamint a korrupció alacsonyan tartására és állami szinten történő szisztematikus üldözésére, büntetésére. Fontos, hogy költségvetéséből egyre nagyobb százalékokat fordítson az egészség- és az oktatásügyre, valamint több tőkét vonjon be a kutatás-fejlesztés szektorba. Fokozottan figyelnie kell a szociális kohézióra. Ha túl nagyok a társadalmon belüli vagyoni különbségek, nő a belpolitikai feszültség, és ez kihat az ország fizetőképességére és megítélésére. „A be- és elzárkózás, az idegengyűlölet, a mesterségesen szított félelem, a szolidaritás hiánya hosszú távon ássa alá egy, a világtól ezer szállal függő ország versenyképességét – nemcsak a gazdaságét, de a társadalomét is, s ez utóbbi sokkal súlyosabb és nehezebben orvosolható probléma.” (NET6)

Irodalomjegyzék

ABONYI JÁNOS – MISZLIVETZ FERENC 2016. *Hálózatok metszéspontjain: A negyedik ipari forradalom társadalmi kihívásai*. Kőszeg: 43.

Felhasznált internetes források

- NET1: http://www.gyartastrend.hu/informatika/cikk/ipar_4_0__a_jovo_gyara
(Utolsó letöltés: 2016.11.19.)
- NET2: http://index.hu/gazdasag/2016/03/18/a_jovo_munkaja/
(Utolsó letöltés: 2016.11.19.)
- NET3: <http://pcworld.hu/kozelet/az-eszt-kormanyzat-a-felhobe-menekulne-az-oroszok-elol-149437.html>
(Utolsó letöltés: 2016.11.20.)
- NET4: http://www.portfolio.hu/vallalatok/it/a_ma_ismert_vilagot_totalisan_elsopri_a_negyedik_ipari_forradalom.237125.html
(Utolsó letöltés: 2016.11.20.)
- NET5: <http://kamaraonline.hu/cikk/negyedik-ipari-forradalom-igy-lehet-sikeres-magyarorszag>
(Utolsó letöltés: 2016.10.30.)
- NET6: <http://www.vg.hu/velemenya-globalis-versenykepessseg-21-szazadi-tenyezoi-479248>
(Utolsó letöltés: 2016.10.30.)

További internetes források

- <http://www.mkik.hu/hu/magyar-nemet-tagozat/cikkek/tanulmányok-az-ipar-4-0-hatasairol-a-nemet-es-a-nemzetkozi-munkaeropiacra-89451>
- <http://24.hu/fn/penzugy/2016/05/18/sok-a-baj-az-uberrel-de-ettol-meg-nem-kellene-betiltani/>
- <http://lapphungaria.lappgroup.com/aktualis/ipar-40/ipar-40-mit-takar-a-fogalom.html>
- http://magyarhirlap.hu/cikk/70876/Ipar_40_agazatok_uj_kezdemenyezese
- <https://sg.hu/cikkek/52426/orosz-internetes-tamadas-esztorszag-ellen>
- <http://www.technikranta.hu/www/2016/10/06/elkepeszto-valtozasokat-hozhat-az-uj-ipari-forradalom/>
- https://www.researchgate.net/publication/296698762_Halozatok_metszespontjain_A_negyedik_ipari_forradalom_tarsadalmi_kihivasai
- <http://m2mzona.hu/meg-tobb-m2m/mekkora-valtozast-hoz-a-negyedik-ipari-forradalom>
- <http://kamaraonline.hu/cikk/az-innovacio-kotelezo>

BALÁZS GÉZA

A mi felelősségünk – a te felelősséged

Gondolatok az iGenerációról, a netnemzedékről és az evolúciós megszaladásról (2015–2017)

Bolyais tanítványaimnak

1. rész (2015)

Fesztiváltól fesztiválig. Tanítványaink.

HM – a Bolyai Műhely Alapítványhoz szorosan kötődő – számítástechnikai szakember, matematikus, tehetséggondozó, felelős értelmiségi, négy gyermek apja, sok unokája van, folyamatosan faggat: Milyenek a tanítványaink? Hallgatnak-e ránk, követnek-e bennünket, hatékonyak-e a tanítási módszereink? Válaszkísérletem következik. Gyűjtemény megfigyeléseimből. Nem igaz mindenkire, de mindegyiket magam tapasztaltam. Fel lehet háborodni rajta, lehet előítéletesnek nevezni a szerzőt, sőt lehet rá legyinteni is! Tehát: milyenek a tanítványaink?

Látvány

Nem indulnak el sehová víz nélkül, kb. 15 éve az egyetemi előadóban kiteszik a vizet maguk mellé, és abból időnként kortyolgatnak. (Egyszer egy buszon láttam, hogy az Astoria és a Blaha között egy fiatalember hatszor kortyolt az ásványvízből. Magam sem tudom elképzelni, hogy a hetvenes-nyolcvanas években hogy bírtuk ki egész nap víz nélkül; s azt sem értem, hogy miért nem iszunk csapvizet, mikor az teljesen egészséges.)

Ugrásszerűen megnőtt a tetováltak száma: kb. 15 éve az értelmiségiek (és a nők) is szívesen tetováltatják magukat látható helyeken is. A tetoválás korhatára erőteljesen csökken, bár elvben 18 év alatti személyt nem tetoválnak, a strandon meggyőződhetünk ennek ellenkezőjéről.

Buszon, metrón, vonaton mindenhol az okostelefont böngészik.

Folyamatosan online (bekapcsolt) állapotban vannak (ha nincs net, rögtön elvonási tünetek jelentkeznek).

Netfüggők, főleg a közösségi oldalakat és azok linkjeit böngészik: megosztanak-posztolnak-trollkodnak-hájpólnak-beszólnak, kapcsolatot keresnek és ápolnak.

Zeneőrültek, zene nélkül nincs élet.

A divatkövetés jelentősége nőtt: a hölgyek haspólóban, mély dekoltázzsal, arasznyi szoknyában, a fiúk rövidnadrágban és papucsban mennek egyetemre, esetleg vizsgázni, természetes a meghökkentő hajdivat (kakastaréj) vagy a különféle színes karkötők, fesztiválkarszalagok is.

Bizonyos helyekről eltűntek, pl. konferenciákon nem látni fiatalokat, ott az átlagéletkor 40 felett van, és a résztvevők többnyire csak az előadók közül kerülnek ki.

Szinte mindenről készítenek képet/filmet, és azt rögtön közzéteszik az interneten.

Jellemző magatartásforma a multitasking (a modern eszközök szülte figyelemmegosztás: egyszerre internetezik, böngész, zenét hallgat, „beadandót” ír, sms-ezik, eszik, és természetesen folyamatosan iszik).

Tanulás, ismeretszerzés, tudás, műveltség

Megszűnt a hagyományos tanulás, a dolgok, események okának a kutatása (olvasás-könyvtározás-jegyzetelés).

Csökken a (nyilvános) írás- és beszédkészség (gondot jelent egy önéletrajz, hivatalos levél, felvételi beszélgetés, írásbeli és szóbeli vizsga).

Radikálisan csökkent az általános műveltség: pl. hazánk kultúrája, földrajza, alapvető fogalmak tartalma („Miért fontos, rajta van a neten?”).

Szemináriumi és szakdolgozathoz nem használnak szakirodalmat, nem tekintik át a téma forrásait.

Átértékelődött a könyvtár szerepe: kizárólag vizsgára készülés, inkább helyszín, mint forrás, „kutatás”; „csak úgy” tájékozódás a hírlapolvasóban, kézikönyvtárban nincs.

Nem olvasnak hagyományos újságot (gyakorlatilag az ingyen osztogatott újságon kívül mást nem ismernek).

Nem hallgatnak közszolgálati rádiót, nem néznek közszolgálati televíziót (kereskedelmi se nagyon), és többnyire nem is tudják felsorolni a közszolgálati csatornákat sem.

Általában nem követik a hagyományos médiumokat (a tévzés helyén ma már kizárólag a netezés áll).

Tanulni is csak hasznosat, azonnal beválthatót hajlandók (pl. idegen nyelv).

A rég- és közelmúlt érdektelen és nagyon távoli. (Trianon, '56, rendszerváltás, taxisblokkád – régen volt, nem érdekes. A Gulág-év kapcsán egy nagyon intelligens fiatalember megkérdezte tőlem: mi az a gulág? Örültem a kérdésnek, mert többnyire ilyesmit sem kérdeznek meg.)

Tankönyvet nem olvasnak, sokuk nem is viszi magával az iskolába, sokaknál régen elvezett, az egyetemen a szakszövegeket (tudományos szövegeket) nem értik és ezért nem is olvassák.

Egyetemi előadásokon is ritka a jegyzetelés, rendszerint kölcsönként jegyzetektől („zárt csoportokban” terjesztett korábbi jegyzetektől) készülnek a vizsgára. („Tanár úr, hogy lehet, hogy ez szerepel a vizsgán? Erről nem volt szó a kölcsönkapott jegyzetben.”)

Az egyetemi előadások látogatottsága mélypontra esett. („Nem tudok előadásra járni, mert dolgozom, hogyan készülhetek fel a vizsgára?”; „Külföldön is tanulok, de el akarom végezni a pesti egyetemet is, hogyan oldhatnánk meg?”)

Szóbeli vizsga: csökkent a definíció (meghatározás), a logikus (célratörő) beszéd, nőtt a „csak úgy”-fecsegés („ha mondok valamit, akkor biztos megvan a kettes”).

Írásbeli vizsga: „Annyi mindent írtam, hogy lehet, hogy egy kettest sem kaptam?”

Nem kell föltétlenül magasra tenni és magasán átugrani a lécet, és talán lehetséges alatta is átbújni...

Időkezelés, fegyelem

Rossz az időbeosztásuk (sok az üresjárat), gyakori a késés, a határidő be nem tartása. („Miért probléma, ha egy csoportos írásbeli vizsgáról 10 percet kések?”)

Átrendezték a napszakokat: a reggeleik kitolódtak, tevékenységeik belenyúlnak az éjszakába (ez utóbbi főleg az internet miatt, illetve a bulizás is 22 órakor kezdődik; egyetemi előadást nem érdemes reggel 8-ra hirdetni).

Átrendezték a hetet (akinek van rá lehetősége, hajt egész héten, viszont a péntek és szombat este a teljes „kiütés”: szórakozás, „nagyívás”, kitombolás, kontrollvesztés; mert „ki kell pihenni a hétköznapi stresszt”).

Átrendezték az évet: az év bulitól buliig, fesztiváltól fesztiválig tart.

Rendszerint nincs hosszú távú terv, célkitűzés: heti, havi, félévi, éves napirend; nincs notesz; házi feladathoz, szemináriumi és szakdolgozathoz az utolsó pillanatban kezdenek hozzá. („Megvan 30 oldal a szakdolgozatomból, ennyi kell, nem dolgozom tovább...”)

A céltalanság, vergődés egyik jele: „tíz éve, sok szakot elkezdő-félbehagyó egyetemista”.

Jellemző időrábló magatartásforma: böngészés és punnyadás; „elvagyok, mint a befőtt”.

Jogtudat: diákjog, hallgatói jog, önkormányzat, képviselő.

Általános állapotuk

Fáradtak, vagy fáradtnak érzik magukat (reggeli órákra, ami 8-9 órát jelent, nem szívesen mennek be).

Egyre több a disz- (-lexiás, -gráfiás, -kalkuliás), az egyedi éltrendet kívánó fiatal.

A szülők világa ismeretlen, vagy legalábbis érdektelen.

A szülők a jólét (anyagiak) és a jóllét (kényelem) forrásai.

Mindent elfogadnak, nem akarnak semmin változtatni.

Pillanatnyiség, jelenlétélmény; az adott pillanat, a jelen fontosabb, mint a múlt vagy a jövő.

Tervek, elképzelések hiánya, konkrétan: élményhétvége, élményfürdő, élménykonyha, romkocsmá, fesztiválok, avagy egyszerűen: buli.

Ritkán kérdeznek, a dolgok lényegére különösen ritkán (néha udvariasan meghallgatnak, de nem kérdeznek, nem vitatkoznak).

Csökken a kitartás: egy célért energiát bedobni, egy cél mellett hosszabb (egyéves) távon kitartani, azért küzdeni (csak a sport kivétel, de az sem sokaknál).

Szégyellnek nemet mondani, elutasítani, ehelyett inkább hallgatnak, elkerülik a konfliktust.

Ha nem csinál meg valamit, ha hibázik, ha nem fülk a foga hozzá – szégyelli egyenesen bevallani, inkább elhallgat (gyakori gesztus: nem válaszol íméltre).

Ha viszont akar valamit, akkor gond nélkül azonnal ímélt ír (ilyenkor a formával szokott gond lenni, megszólítás, stílus).

Nőtt a haszonelvőség: csinálom valamit, de csak akkor, ha hasznom van belőle. („Mennyit fizetnek érte?”)

Kiábrándulás a politikából, csak akkor kokettál, ha hasznot lehet belőle húzni (csapódás pártokhoz, de nem ideológiákhoz; karrierpolitika).

Unalmas és lassú a felnőttek világa.

Elvagyódás (külföld).

Szórakozás, kapcsolódás

Minden buli, a nyár fesztiváltól fesztiválig tart („habzsidózsi”).

Minden a zene és a film.

Zenét, filmet osztanak meg, töltenek le leginkább.

A filmeket nagyon szeretik, de nem moziban nézik, hanem neten.

A kultúrabefogadásban és -terjesztésben a képi információ (főleg a film) került az első helyre.

Jellemző kultúra: gyorskultúra (gyorsétterem, gyorsbeszéd, gyorsívás, gyorskapcsolat („rapid randi”).

Személyiség, kapcsolatvágy

Az öntudat maximuma, a közösségi érzés minimuma; „mindegyikük egy óriási egó”; a nemzeti tudat helyén gyorsan változó csoportidentitások.

Jellemző a valamihez, valamely csoporthoz való tartozás vágya, de hiányzik a közösséget való erőfeszítés (nem dobnak be elég energiát hozzá, nem akarnak adni, csak kapni).

Egyre több a lelki problémákkal küszködő (stressz, frusztráció, főbia), s erről beszélni is tudnak.

Az ismerkedésnek és a kapcsolatoknak gyorsan kell megtörténnie („most, azonnal”; szó-rakozóhelyen: „Felkérhetlek táncolni? – Meg.”).

Ószinte vágy emberi kapcsolatokra, vágy mély párkapcsolatra (de a kitartás hiánya miatt nehéz elérni, ha elérik, nehéz megtartani).

A kapcsolat azonnali kommunikálása a világ előtt („kapcsolatban ...-tól”).

Mindezeknek furcsa keverecsei a mai gyerekek, fiatalok. Kinek-kinek melyik jellemzőből jut több vagy kevesebb... Nem rosszak, nem rosszabbak, de nagyon mások. A világ, a technika többet változott az elmúlt 50 évben, mint azelőtt ezer évig. Csoda, ha az ember is átalakul? Azt hiszem, hogy sötétben tapogatóznak a szülők, az oktatáspolitikai, a kommunikációkutatók, a jövőkutatók... És ebben a sötétségben kellene napi megoldást találni óvónőnek, tanítónak, tanárnak... Mindannyian lefelé mutogatunk: hiszen már így jönnek hozzánk. (Például egyetemre úgy, hogy nem tudnak helyesen írni és nem olvasnak.) De hol a végső pont?

2. rész (2017)

Nézőpont

Írásom a mai, informatikainak, digitálisnak, technokulturálisnak stb. nevezett korszaknak a nemzedékekre gyakorolt hatásáról szól. Különös tekintettel a most huszoneves korba lépő, egyik megközelítésben Z-nek, más megközelítésben millenárishoz vagy millenneuminak?, ismét másként (az internet és az iPad nyomán) iGenerációnak nevezett nemzedék kapcsán. Szeretném elkerülni a következő csapdákat:

- volt egy aranykor, s azóta minden romlik,
- bezzeg a mi időnkben (morális pánik)
- a kultúra pusztul (kultúrpeszimizmus)

Hiszek viszont a gondolatok palástolás nélküli kimondásának szükségességében, az „írástudók felelősségében”, ezért vállalom az esetleges sarkításokat is, mert „vétkesek közt cinkos, aki néma”.

Korszakunkat, amelyet az imént többek között informatikainak neveztem, más megközelítésben a IV. ipari forradalomnak tartják. Az gőzgép, a futószalag és az automatizálás ugyancsak a társadalom és a gazdaság minden területén éreztette a hatását,

hogy csak egyetlen példát említsek: a gyári munka hozta magával a „munkaidő” megjelenését. Az informatikai korszakban számos ehhez hasonló jelenség bukkan fel, s mint korábban, most is az a probléma, hogy a technológiai fejlődés előreszaladt, a társadalomkutatók pedig csak kullognak utána, s még a korszak nevét se nagyon találták meg...

Az állítás

Állításom szerint az emberiség válaszúthoz érkezett: antropológiai katasztrófa előtt áll, amelyet önmaga túlfeljlődése (demográfiai robbanás, technológiai túlfélesztés, túlfogyasztás, ökológiai problémák) okozott, s amely az evolúciós terminológiában mint „megszaladás” vagy „megugrás” jelensége szerepel. Volt már ilyen az emberiség történetében (a tagolt nyelv, az írásbeliség felbukkanása okozhatott hasonlót), de a mostani „megugrás” már nem biztos, hogy haladást, fejlődést jelent, hanem akár „végső megugrásként” is felfogható, mely az emberiségre vagy az emberiség egy részére nézve közeli katasztrófát (visszaesést, pusztulást) jelenthet. Gondoljunk csak a Föld eltartóképességének fogyatkozására, közeli kimerülésére, de még azelőtt a tömegesedésből fakadó egyéb, korlátozhatatlannak tűnő problémákra: újabb és újabb járványok, fokozódó pszichológiai problémák, emberek-csoportok között éleződő kulturális konfliktusok.

„A természet és az ember demokráciája között ez az alapvető különbség: a civilizáció lényegében felszámolta a természetben folyamatosan működő egyensúlyrendszert, a természetes kiválasztódást, szelekciót. Ennek következtében jött létre egy természetellenes, már-már kivédhetetlennek tűnő túlnépesedés: az utóbbi ötven évben megkétszereződött az emberiség lélekszáma.

*Az az igyekezet, amely a tudomány eszközeivel megpróbál életben tartani minden egyedet – s amely rövidtávon óriási sikernek is mondható – e siker fényében nem méri fel, hogy ezzel egész léte került veszélybe. Mert ebben az óriási – több milliárdos – tömegben nincs a megmaradásra egyenlő esély...” (GÁL SÁNDOR: *Az éjszaka horizontja* [részlet], 2005)*

A jelzett jelenségek egy irányba mutatnak: csökkenteni a népességet, mert egy ritka, kevesebbet érintkező (konfrontálódó), kevesebb igénnyel is beérő lakosságnak több esélye lenne a fennmaradásra. Bár ezek a problémák látszanak, sőt, mi több: eléggé nyilvánvalóak, a gazdaságilag, ideológiailag, kulturálisan rendkívül tagolt, megosztott emberiség közös megoldásra képtelen.

Érdeemes lenne sokaknak megismerni ROSKA TAMÁS informatikus professzor, a Bolyai Műhely Alapítvány korábbi kuratóriumi elnökének a véleményét:

„Az információk tengere: holt ismeret. Akkor válik tudássá, ha az információk (...) egy gondolati keretben helyeződnek el, és ebben helyes eligazodást nyújtanak. (...) Az a paradox helyzet tapasztalható, hogy az internet adta előnyöket leginkább a személyes erőfeszítésben összeszedett, akarakterővel és önfegyelemmel rendelkező, műveltebb diákok tudják igazán kihasználni, a 'folyton böngészők' semmire nem mennek. A böngészés nem helyettesíti a motivált, aktív, személyes és társas ismeretszerzés dinamikáját. (...) Ne tévesszen meg az internet-butuskák (internet dummies) hangossága és felületes erőszakossága...” (ROSKA 2004)

Ezért hárulhat mindennél nagyobb szerep egy most felnövő nemzedékre, amely sok szempontból az emberiség jövőjének kulcsát kapja a kezébe. Vagy tud ezzel valamit kezdeni, és a vázolt problémák nem, vagy nem a jelzett intenzitással következnek be, vagy nem, s ez esetben az emberiség sorsa megpecsétlődik. Lehet, hogy ez a szerves fejlődés „természetes” útja: születés–növekedés–pusztulás, s az is lehet, hogy az emberiség történetében volt már ilyen. Az emberiség történetének kozmikus, a vallásos iratokban jelzett „katasztrófái” (vízözön, utolsó ítélet, armageddon), valamint a már általunk is ismert történelem több tucat elpusztult, de saját korában fejlettnek, sőt a legfejlettebbek közül valónak tudott kultúráinak a sokszor érthetetlen, gyors pusztulásai intő jelként szolgálhatnak. Bár az emberiség elhessegeti ezeket a gondolatokat, mondván: Eddig is volt valahogy, ezután is lesz valahogy.

Amikor a jelen felnövő nemzedékének felelősségét említem, nem mulaszthatom el a figyelmeztetést az idősebb nemzedékek felelősségével kapcsolatban. A Földet, a kultúrát ugyanis mi adjuk át. S talán nem mindegy számunkra, hogy egy anarchiába fulladó, az emberiség kulturális teljesítményét felszámoló világot, szenvedéseknek kitett utódokat hagyunk magunk után... Nekünk ez akkor talán már nem fog fájni, de ha belegondolunk, akkor most fájdalmat okozhat ez a tudat.

Kutatás

Az internet társadalmi hatásait késve kezdték kutatni. Most olyan területeket érintek, amelyet úgy is neveznek, hogy: netográfia (kiber- vagy online-etnográfia), vagy a magam kezdeményezte: netnyelvészet. Beszélünk még netfolklorról, netnyelvről, digilektusról, netologizmusról (ezek VESZELSZKI ÁGNES – tanítványom – újításai). De az internet hatásaival ma már pszichológusok és filozófusok is foglalkoznak, s létezik olyan könyv, ami az internet filozófiájáról szól (ROPOLYI LÁSZLÓTÓL).

Megállapítás

Az iGeneráció (netnemzedék) kialakulásának feltétele a technológiai robbanás, az intenzív technikai kommunikáció létrejötte. A nemzedék alapvető technológiai meghatározója az internet, s az internet nyújtotta lehetőségek: információkeresés, -megosztás, közösségi hálózatok, online jelenlét. Az internet kultúraterjesztő közeg, kihelyezett (közösségi) „tudástár”, másként: memória.

Az internetkommunikáció legfontosabb jellemzőit, „képletét” így határoztuk meg:

$IK = 3H + 1I$, ami azt jelenti, hogy
internetkommunikáció = hálózat, hiperexpanszió, hipertextualitás + interaktivitás

Az internetnek a világa gondolkodási mintázatainkra (agyunk struktúrájára, kognitív viselkedésünkre) emlékeztet, amelyben ugyanezek a jellemzők kapnak szerepet: hálózatoság, folyamatos növekedés (hiperexpanszió), nem lezárt szövegek (narratívák, történetmesélés, fantáziálás), valamint folyamatos vágy a kapcsolatra.

Az internet mint média pedig így határozható meg:

$IM = I + M + M$, azaz:
internetmédia = itt most minden (média)

Az internet (akárcsak a média) az ember kiteljesítése, meghosszabbított érzéke, idegrendszere. Kiterjesztett látás, hallás, manipulált tapintás, szaglás, ízlelés, sőt megvalósítja az embernek olyan eredendő vágyát is, mint a „más” vagy „minden” nyelveken értés – gondoljunk csak a fordítóprogramokra. Az internet világa alapvető emberi viselkedésformákhoz kapcsolódik: csoport, akció, konstrukció („CSAK”), vagyis csoportos tevékenységek, közös akciók és különféle absztrakciók. Együttal olyan univerzális alapérzelmekekhez is kapcsolódik, mint az érdeklődés, a kötődés stb.

Tünetek

A társadalomkutató nem jós, a leglényegesebb feladata, hogy a tényeket feltérképezze, kutassa, elemezze. Mindenre most nem vállalkozhatok, felsorolásom, listám pusztán egyfajta társadalmi tünettan, amely konkrét megfigyeléseken, tapasztalatokon nyugszik.

Az iGeneráció jellemző nyelvi tünetei: zúzzunk, durvulás, cool, király, szexi, vágod, elvagyok, mint a befőtt, punnyadás. Felgyorsuló és jelszerűvé váló kommunikáció. Jellemző vélemény: „17 éves nagykamazsok, folyamatosan motoroznak az utcán, de beszélni azt nem tudnak”.

Tanulási jelenségek. Feltűnő olvasásproblémák. A hagyományos, lassú, szövegértelmező, filológiai olvasásmód visszaszorulása, egyúttal egy pásztázó-szkennelő, vibráló gyorsolvasás kialakulása.

Írásproblémák. A kézírás „elomlása”, a szép, kalligrafikus írás visszaszorulása. Egyúttal egy új, két hüvelykujjas csetelő írásmód kialakulása.

Beszédproblémák. A logikus történetmesélés, problémafeltárás hiánya, különös tekintettel a definíciókra – mely főleg a memóriák elhanyagolásával.

Kettévált tudás. Egy korlátozott szintű, alapvetően nem iskolai, felszínes, ám a gyakorlatban működőképes olvasás-írás-számolástudás létrejött. Példák: az iskolában matematikában nem jeleskedők pontosan számon tudnak tartani egy pénzbeli tartozást, nem tudják kiszámolni, hogy a boltban, hogy ha 1 kg sajt 3150 forintba kerül, akkor 20 dkg sajtért mennyit fognak fizetni. Jellemző példa erre a bruttó-nettó összegek teljes homálya. Tréfás mondás is született ebből: „Bruttóban 300-at keresek, de 350-et viszek haza”.

Gyakori a vita, a kommunikációs zavar, konfliktus. A megoldás nem a megbeszélés, hanem az elkendőzés, gyors túllépés, egyfajta menekülés.

„Az applikációk világába való burkolózás számos negatív következménnyel járhat, amelyek közül kiemelkedik a kommunikációs készség számottevő csökkenése (szorongás a kommunikáció során és/vagy a választékos önkifejezés hiánya és/vagy rendszeres töltelékszó-használat [ööö, izé, aha...], esetleg dadogás) és a perifériás látás csökkenése (ezt akár csak a figyelmetlenség is okozhatja).” (FARAGÓ 2017a: 29.)

Érvelési problémák. Visszaszorulóban a végiggondolt érvelés, amelyben az ok-okozat, előzmény-következmény, erős-gyenge érv stb. logika érvényesül. Az érzelmi érvelés uralkodik.

Képi fordulat. Dokumentáltuk, hogy miként alakul át a szemiotikai és nyelvi tájkép. Óriásplakát, mozgó plakát, látványvilág. Elemzésre érdemes egy-egy tinédzser vagy akár családja lakásának képi kultúrája.

Előadás. Tudományos és egyetemi körökben indult terjedésnek a PPT-kultúra, a „színes-szagos” vetítés, amely már elérte a középiskolákat is. Sok esetben gondolat- és tudáshelyettesítő, felszínes, nem értelmező. Ám kétségtelenül: látványos.

A gyermekvállalás „kitolódik”. A gyermek sok esetben úgy jelenik meg, mint babusgatni-dédelgetni való ajándék, kincs. Más esetben a politikai-társadalmi propaganda túlhangsúlyozza, hogy „kell a gyerek”, vagyis a gyerek mint az emberi lét egyik legalapvetőbb értelme gazdasági szereplővé, külsőleg elvárt „tényezővé” válik. Az így világra jött gyermek szülei nem egyszer hangoztatják: „Az államnak kell a gyerekek, akkor gondoskodjon róla.” A gyermek sok esetben kivetettségre, társadalmi magányra születik.

Elvallástalanodás. A vallás keretet ad az ember életének, a hit megnyugvást. Feltűnő a fejlett társadalmakban a hagyományos (történelmi) vallások térvesztése, helyükön különféle valláspótlékok, függőségek, NÉMETH LÁSZLÓ találó kifejezésével „élvezet-vallások” megjelenése. Ugyancsak érzékelhető jelenség a keleti vallások (buddhizmus, hinduizmus) iránti érdeklődés növekedése.

A globalizációban a kis kultúrák és kis nyelvek veszélyeztetettsége tény, ennek társadalmi kihatása: a nagyobb, „bekebelező” kultúrák felé való fordulás, külső, idegen eszmék, ideológiák, hatások alá való kerülés. Nyelvi tünete az idegenszerűségek megszaporodása az anyanyelvben, a kisebb nyelvektől való elfordulás, a világnyelvek iránti felfokozott érdeklődés. Az anyanyelv háttérbe szorulása a kifinomult, érzelmi gondolkodás visszaszorulásával jár együtt. Kommunikálni sokféleképpen lehet, idegen nyelveken, mutogatással is, de mély gondolatok közlésére elsősorban az anyanyelv alkalmas.

Gyorsulás. A 20. század a sebesség kultuszát hozta magával. A kultusz már a gőzgéppel elkezdődött, de az autó (versenyautó), a kerékpár (versenykerékpár), a repülő (hangsebesség) a végletekig fokozta. De „gyorsít” sok más is: például a sokféle benyomás, információ, a képi világ és nyilvánvalóan maga az internet (gyorsnet). A gyorsulás szókészlete magáért beszél: gyorsfagyasztott, gyorsrizs, gyorsmásoló, gyorsstapasz, gyorsjárat, gyors hír, gyorskonferencia, gyorsbeszéd.

Elgondolkodtató FREUND TAMÁS agykutató, a Bolyai Műhely Alapítvány első kuratóriumi tagjának egyik nyilatkozata:

„Ahhoz, hogy az ember kreatívan tudjon gondolkodni, szüksége van arra, hogy az agya tároljon bizonyos információt. De a mostani információdömping a kreatív gondolkodást gátolhatja is. (...) Az emberré válás után évezredekken keresztül párhuzamosan nőtt az agy befogadóképessége, kapacitása és a feldolgozandó információ mennyisége. Mára a párhuzamos ollóvá nyílt szét. Az emberi agy

felvevőképessége biológiai okból nem tud gyorsabban nőni. Mivel minden emberi kapacitást leköthet a külső információk befogadása, nem tud figyelni a belső világra, amely az évezredek kulturális örökség hordozója. Nem érzékeli a lélek hangjait, nem figyel kellőképpen az erkölcsi-etikai normákra, a szűkebb és tágabb közösséget megtartó érzelmekre. Így pedig nem válik okosabbá, bölcsőbbé.” (FREUND 1999)

Gyorsuló nemzedékek. Elgondolkodtató tünet az egymást követő nemzedékek váltásának gyorsulása. Korábban egy nemzedék kb. 30 évet jelentett, ma kb. 10-et, pl. X-, Y- és Z-nemzedék. A nemzedékek legfontosabb feladata a kulturális átadás. A felgyorsult nemzedékek a kulturális átadásban rosszul teljesítenek.

„Az ember tevékenységének, hogy rövidebb idő alatt többet szerezzen, természetes következménye kettős: az egyik, hogy az élet gyorsul, a másik, hogy egyre üresebbé válik.” (HAMVAS BÉLA: *Patmosz* [részlet])

„Lógok a neten.” Bezárkózás a közösségi hálóba. „Hálótársak.” Bár az internet és a közösségi hálózatok elvben nyitott rendszerek, és a világ, a nézetek, érvek stb. sokféleségét tartalmazzák, ez a nyitottság nem érvényesül. A közösségi csoport (FB-csoport) szűrőként működik, tematizálja a közösséget, csak az létezik, amit ez a közösség megoszt. A közösségi csoport gyakorlatilag bezár a gondolatok, vélemények, nézetek szűk, partikuláris körébe. Új mondás: Jézus Krisztus nem létezik, mert nincs rajta a Facebookon.

Új nemzedéki strukturáló tényezők. Korábban a társadalmi helyzet, iskola, szakma, érdeklődés határozta meg egy nemzedék jellemzőit. Ezek helyébe ma alkalmi strukturáló tényezők léptek: zenei stílus, együttes, koncert, buli, szórakozóhely, mountain bike-osok, motorosok. De strukturáló tényezőként jelennek meg a generáció által számon tartott telefontípusok: iPhone 4, 5, 6, 7... De már jön a 8...

A megnövekedett szabadidőben a fő elfoglaltság a szórakozás, kikapcsolódás, „mindig kell valami izgalmasnak történnie”. Ennek leggyakoribb színhelye a hangos (zenés) szórakozóhely, diszkó; a kikapcsolódási forma a közös, csoportos tánc, közös ivás, amelynek során többnyire nem alakulnak ki tartós személyes kapcsolatok. Egyre kifinomultabbak a „boldogságszerzés”, örömszerzés módszerei. A sportközvetítések nézése ritkán közösségi élmény (focimeccs). Korunk egyik fő „sport” szenzációja az autóverseny tipikusan egyéni, magányos és technikai verseny. Mindent kötelező élményként, látványként beállítani: látványpékség, látványfözde, interaktív kiállítás. A televízióadások folyamatos show-műsorok.

Sportolás. A Z-generációra jellemző társadalmi elszigetelődés, egymástól való eltávolodás egyik jele az „egyedül üzhető sportágak”: a femininnek tekinthető futás, aerobic, és a férfias testépítés és labdarúgás, valamint a harcművészetek, „mára már sokak mindenféle kontakt nélkül sportolnak” (FARAGÓ 2017b: 13, 27).

Always on, online világ. A valódi, ötérezékes „jelenlét-kommunikáció” helyett online-kommunikáció. Az iGeneráció legfőbb jellemzője: az állandó bekapcsoltság, folyamatos feszültség, „ébredlét”, nincs „üres óra”, „üres lap a naptárban”. Korábban ez a jelenség a folytonos tévézésben mutatkozott meg, a mostani generációnál az okos-telefon-függőségben, az állandóan készenlétben lévő, folyamatos gondolkodást

(babrálást), netezést, keresést, megosztást igénylő eszközben. Az „elvonási tünetek” súlyosak: egy elhagyott, otthon hagyott mobiltelefon; avagy például az egyik egyetem kommunikáció tanszékének ún. „emberkísérlete”, melyben arra kérték a hallgatókat, hogy csütörtökön este kapcsolják ki az okostelefonjukat, és vasárnap estig ne használják a telefont és az internetet, viszont írjanak naplót az érzéseikről. Többségükben nem tudták végrehajtani a kísérletet.

Dobd el, vegyél újat! Meg nem állapodottság. Minden érték, eszme, kapcsolat, tárgy alkalmi használatra való.

Megúszás. Csak gyorsan legyünk túl egy nehézségen, konfliktuson, tanuláson, tárgyon.

Számottevő élettani problémák: evés-, alvászavar. Egy középiskolai vagy egyetemi tanulmányi kiránduláson akár ötféle speciális étrend jelenhet meg: húsmentes, vegetáriánus, gombamentes, laktózmentes, lisztérzékeny.

Függőségek. Erős függés a mobiltelefontól vagy éppen a hírektől. A híradók, vélemény-műsorok folyamatos követése.

Az időmérleg felborulása. Az éjszaka birtokbavétele. 24 órás foci, versmondás. Múzeumok, kutatók „éjszakája”.

Eszement versenyek. Tízezer palacsinta, a legnagyobb közös koccintás, húsz (ha kell: huszonegy) méter magas csokifigura. Városi futóversenyek.

Sokasodó pszichológiai problémák. Kontrollproblémák. „Csendes” örültek közlekedési járműveken. Szorongás, frusztráció, fobiák, autizmus, a már említett beszéd-, olvasási és írászavar, amely életmódbeli és gondolkodási problémákkal kapcsolódik össze, sőt kiterjed a közösségekre: az együttműködés hiánya. A fokozódó erőszak, kiterjesztett öngyilkosság és terrorizmus is pszichológiai problémákkal hozható kapcsolatba.

Megosztás. Folyamatos kapcsolatigény. Dokumentálás, öndokumentálás (szelfizés), helyzetjelentés („R. most boldog”), megosztás, lájkolás. Közlési vágy, de nem figyel, nem hallgat meg, nem ért meg, nem tolerál, nem empatikus. Önképtúltengés, szelfimágnya: nárcizmus (önszeretet) és exhibicionizmus (magamutogatás).

Tudatmódosítás. Alkohol, drog... Péntek esti, éjszakai nagyívás. Szombat délig alvás. Antidepresszáns. Be van szedálva...

Megküzdés hiánya. Az intenzív technológiai késztettség, a folyamatos bekapcsoltság megakadályozza az elmélyülést. Ezzel is kapcsolatba hozhatók a kapcsolatproblémák. A kor jellemző állapota: a társas magány. Még az oktatási szakemberek sem hangsúlyozzák, hogy nem lehet megspórolni a befektetést, a tanulást, a megküzdést. A tanulás, a munka sokszor nehéz, élvezhetetlen. Az őszinteség, az egyenes beszéd hiánya is megmutatkozik ebben.

Nincs hosszú távú befektetés. Csak az fontos, értékes, ami gyorsan hasznot hoz. Szinte minden egyetemista dolgozik, de nem föltétlenül a megélhetésért. Ruha, fesztivál, legújabb kutyü.

Örök gyermeklét. Beszédes nemzedékjellemező kifejezések: mamahotel (BÍRÓ BARNÁ terminusa), papabank.

Nemek közeledése. Egy pszichológus szerint az informatikus lányok férfiasodnak, a kommunikáció szakos fiúk nőiesednek. Ma már egy fiú ugyanannyi időt tölt fodrásznál, kozmetikusnál, divatszaküzletben, mint korábban egy lány.

Gyakorlati szaktudás és szakmák presztízsének elvesztése. Barkácsolás, szerszámkészlet. Házi vízvezeték- és villanyszerelés, festés-mázolás. Kötés-horgolás, főzés, süteményrecept. Mi a foglalkozásod? Lány: „Humán menedzser asszisztens vagyok. És te?” Fiú: „Ács.”

Új fétisek: technikai eszközök (kütyük), kiemelt helyen az okostelefonnal (a legszegényebb rétegektől a leggazdagabbakig), márkás ruha, cipő; tetoválás.

Elkényelmesedés: ellustult test, agy. Lift, mozgólépcső, alacsonypadlós közlekedési eszköz, légkondicionálás. Ülőhelyvadászat buszon, vonaton. Még programként sem bukkan fel a lift helyett a lift mellett a lépcsőzés, a mozgólépcső helyett a lépcső. Hasonló jelenség: olvasás helyett tömörítvény, jegyzetelés helyett más vázlata.

Sport. Megváltozott a sport. Közösségi sportok helyére magányos sportok léptek. A nemzedék kurrens sportjai egyéni sportok: body building (testépítés), futás, aerobik, kerékpározás.

Kizárt külvilág, társadalom. A külvilág, a környezet nem tudomásul vételét jelenti az állandó zenehallgatás, a fej- vagy fülhallgató (a szlengben: agyudugó).

Tetoválás. Az ősi tetoválás a modern társadalomban is erőre kapott. Terjedését fokozza a test kultusza, a test hangsúlyozása, a képi kommunikáció előtérbe kerülése, különösen az erotikus és egyéb kommunikatív (értékrendbeli, hovatartozási, ideológiai) üzenetek világáá kürtölése. A tetoválás a pillanat művészi megnyilvánulásával (élőbeszéd, párás ablakra írás, graffiti) szemben az élethosszig való elköteleződést jelenti. Bár a tetováltak hangsúlyozzák, hogy a tetoválás eltüntethető.

Divatjelek, díszítettség. A test díszítésének igénye megnőtt. Ezt a „kiegészítők” szolgálják: fülbevaló, karikákkal fülcimpa-nagyobbítás, zsinórok, láncok, kendők, karzalagok... A divatot erősíti, hogy kiszolgált 70 éves „rockerek” hasonló jelmezeket vesznek föl. A korábbi időszakokban az efféle divatok az adott életkori korszakkal elmúltak.

Testalkat. Az új technológiák változást idéznek elő a testalkatban, testtartásban. Beszélnek sms-ujjról és sms-nyakról, létezik a mobilfüggők jellemzően S-alakú, „ölbetekintő” testtartása (VÁRHELYI CSILLA, végzett BOM-os, képein ragadja meg ezt a testtartást), a két hüvelyujj (már említett) gyorsírára való átállása. A spontán testalkatváltozáson túl főlerősödött a testképzavar pszichológiai jelensége. Ennek lényege: a meglévő testtel való kóros meg nem elégedettség, ezért a test átalakítása. Az átalakítás erőszakolt példái a „felpumpált” testrészek: izmok, száj; a ránctalanítás, a zsírszívás, hímvesztő-megnagyobbítás; s szélsőséges esetekben a test teljes átalakítása, pl. a nemváltoztatás.

- Bolyongás, útvesztés. Az új generáció egyik fő jellemzője: az állandóan kereső ember. Értelemszerűen, aki állandóan keres, az nem talál...
- Virtuális és kiterjesztett valóság. A valóságsszimuláció, a „teremtett világ” fontos emberi jellemző, az új technológiák egyre agyafűrtabb új világokat képesek teremteni. A számítógépes játékok virtuális világán túl megjelent az augmentált, azaz kiterjesztett valóság.
- Hagyományszakadás. A kultúra és kultúraátadás alapja a hagyományismeret, például olyan részterület, mint a honismeret. A szülőhely szeretete, ismerete, érzelmi elköteleződés. Az új generációra nem jellemző.
- Multikulturalitás. A színesség, a változatosság vonzó. Ám a kulturális sokféleség együttműködése, az inter- vagy multikulturális kommunikáció, kulturális tapasztalat kevés, az azzal kapcsolatos tapasztalat hiányos.
- Munkába állás, munkahely. Nincs kitartás, vállalati hűség (lojalitás), kevés az együttműködési szándék, a csoportmunka iránti elkötelezettség, munkahelyen is folyamatos a munkával nem összefüggő mobil- és internethasználat.
- Információs nyomok. Az új világ minden apróságot megőriz az emberről. Ezekből a nyomokból, morzsákból pontos antropológiai portré állítható össze. Régészet a jövőnek, ha valaki egyáltalán kíváncsi lesz rá.
- Fordított szocializáció. Többen említik, hogy „fordított szocializáció” zajlik, a fiatalok tanítják az idősebbeket. De ez csak féligazság, és csak rövid ideig tart, mert nem terjed ki mindenre (a nemzedékeket összetartó történetekre). Valamint a még fiatalabbak (az akár 5-10 évvel fiatalabbak) technikai tudásban lekörözik őket is, ők viszont alig szocializálódtak a hagyományra... Kiberszocializáció vagy hiperszocializáció zajlik, mindent a neten, a netről, de ez csak felemás tudás: főleg technológiai és praktikus tudás, amelyet nem hat át az emberi közösségeket összetartó, elbeszélt történetekből kibomló spirituális tudás. Azt is mondhatjuk, hogy új jelenségekben, formákban jők, de hosszú távú, generációkat összekapcsoló tartalmakban nem.
- „Az érintőképernyők, az iPadek világába születik bele az új generáció, ez tény, de egyelőre nagy kérdés, hogy agyi fejlődésüket, érzelmvilágukat az új technológiák hogyan befolyásolják majd. Azt már látjuk, hogy a szülőkkal a partneri viszony öröklődik, olyannyira, hogy ez a korosztály már szinte családi tanácsadóvá lép elő, nem kell kunyerálniuk, könyörögniük a papának, mamának, hogy megkapjanak valamit, hanem a szülők a döntésekben sokszor rájuk hagyatkoznak. Inkább az az érzésünk, hogy a partneri viszonyból uralkodói helyzetbe jut a következő nemzedék.” (JOERI VAN DEN BERGH belga kutató 2011)
- Stresszoldás és terelés. Egy felmérés szerint a Z-generációs fiatalok (egyetemisták) életében fontos szerepet tölt be a stressz. A stresszkezelésre (stresszoldásra) a többségnek nincsenek hatékony praktikái. A legjellemzőbb stresszoldás: a sportolás, zenehallgatás, „lelkizés”. Az elfojtás vagy terelés tagadásban, hárításban ölt testet (FARAGÓ 2017a: 43).

Haza, nemzet. A nemzedék nem kötődik erősen, számára nem elsőrendű összekötő kapocs a hagyomány, haza, nemzet. Könnyen vált, vándorol, „elvan, mint a befőtt”.

Súlyos és kevésbé súlyos pszichikai következmények. Egy 2015-ös magyarországi, ún. Z-generációs egyetemisták körében végzett vizsgálat kimutatta, hogy a digitalizáció egyre nagyobb stresszkezelési problémákhoz vezet. Egyértelműen kiderült, hogy az egyetemisták kb. 5-10%-ának komoly, további mintegy 9%-nak részleges gondjai vannak a stresszkezeléssel. A folyamat hosszú távon instabilabb lelkiállapothoz, mentális betegségek kialakulásához vezethet. A tanulmány következtetését szó szerint idézem. „Azok a kvalifikált munkavállalók, személyek, akik karrierjük során felelősségteljes munkát vállalnak, tudásuk révén nagy veszélyt jelentenek társadalomra, ha mentális állapotuk nem kielégítő. A történelemben sokszor bebizonyosodott, hogy ha a befolyásos emberek súlyos mentális zavarokkal küszködnek, veszélyt jelentenek az egész világra.” Sötét jóslat: „a 21. század tele van potenciális veszélyforrásokkal. A mostani egyetemisták, elégtelen stresszkezelésük miatt szintén kisebb-nagyobb kárt képesek okozni a társadalomnak. Egyesek a munkahelyükön hoznak érzelmi, elhibázott döntéseket, amelyek mások sorsát pecsételhetik meg, míg megint mások talán épp a III. világháborút robbanthatják ki téves eszméik miatt.” Mit lehetne tenni? „Ezeket most kell megelőzni; tehát a feladat adott: segíteni kell mindazokat, akik számára a stresszkezelés nem egyszerű feladata, ugyanakkor magasabb státuszú, felelősségteljes pozíciók esetében már nagy figyelmet kell e jellemvonásnak fordítani, mivel emberi élete boldogsága vagy kínlódsága múlhat rajta.” (FARAGÓ 2017a: 47)

A tanulmány következtetései

A kor egyik megnevezése: informatikai, digitális vagy technokulturális társadalom. Másként: posztmodern élménytársadalom. Az újdonságok, a sokasodó élmények mellett azonban egészségi, mentális, testi problémákkal van telítve (pl. digitális túlterhelés). Egyre többen mondjuk: evolúciós megszaladás történik, ami együtt járhat a kulturális evolúció megakadásával.

A hagyományvesztésnek, a gyors megszaladásnak az emberi közösségekre és az emberi személyiségre hatása van.

Ismert mondás szerint: aki nem foglalkozik a történelemmel, aki nem tanul a történelemből, az arra kényszerül, hogy újra átélje a történelemben egyszer már bekövetkezett hibákat, tragédiákat. Ha lesz lehetősége rá.

Az ember alapvető viselkedési komponensei változatlanok (csoport, akció, konstrukció). Ám ezek radikális elmozdulása, átalakulása, sőt felszámolódása kezdődött el a modern technológiák világában. Bízhatunk abban, hogy minden marad a régiben, csak legfeljebb új megjelenési, kifejeződési formát ölt, s az ember ezt is túléli. Valószínűleg jobb bízni ebben, mint megijedni. Pontosan ezt cselekszi most az emberiség. Az antropológus azonban nem dughatja homokba a fejét. Az ember öntelt, túlzottan bízik önmagában, akik törnek a fejüket megmentő, túlélő stratégiákon, azok hajlamosak az előző megnyert csaták, ütközetek stratégiáiban, eszközeiben bízni, vagyis hisznek az emberiség eddigi túléléseiben. A megugrás esetében azonban ez aligha lesz elegendő. Megugró, meglepő, akár drámainak is mondható és fájdalmas stratégiákra van és lesz szükség...

És mi következik ebből a Bolyai Műhelyre nézve?

Szeretnék együttgondolkodásra serkenteni, ezért a kérdést nyitva hagyom. Talán csak annyit: a tehetségfejlesztés kiemelt súlypontját a közösségfejlesztésre kellene helyezni. Mit jelent ez? Kapcsolatteremtés, -ápolás, hosszú távú, megélt érzelmi alapú világnézet, az emberiséget, a közösségeket megtartó, kiteljesítő hagyomány. Mindaz, amit eddig is csináltunk, csak még tudatosabban, még szervezettebben. Összefogva.

Budapest, Nagyvárad, Budapest, 2017. június
(Gondolataimat különféle keretben, részletekben már korábban is megfogalmaztam.)

Irodalomjegyzék

- BALÁZS GÉZA 1987. Digók, popperok, csövesek, punkok. In: CSÖRSZ ISTVÁN: Elhagyott a közérzetem. (Ismertetés.) *Forrás* 10: 92–94.
- BALÁZS GÉZA 2014. Netnemzedék, netnyelv. *Új Köznevelés* 3: 39.
- BALÁZS GÉZA 2015. Buli az élet. Tanítványaink. *Édes Anyanyelvünk* 4: 5.
- BALÁZS GÉZA 2016. Változások, váltások kora. Nemzedék-, kultúra- és nyelvváltás. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Generációk nyelve. Tanulmánykötet.* ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest: 21–28.
- FARAGÓ PÉTER 2017a. A stressz szerepe a magasan kvalifikált, Z-generációs fiatalok életében. *Valóság* 3: 24–48.
- FARAGÓ PÉTER 2017b. A kései Y-generáció hagyatéka a Z-generáció újdonsült egyetemistáira – értékrend és sportolás. *Valóság* 6: 13–27.
- FREUND TAMÁS 1999. A nyírfaaraszoló lepke és a jövő reménye. Freund Tamás agy- kutató akadémikus tanáraitól, kötődéseiről és a tudomány kihívásairól. OSZTOVITS ÁGNES interjúja. *Magyar Nemzet* 1999. december 24: 19.
- GÁL SÁNDOR 2005. *Írás és irodalom.* Pozsony.
- PÁL LÁSZLÓ 2016. A nemzedékek között egyre nagyobb a szakadék. (Beszélgetés Balázs Gézával.) *Halasi Tükör* 30/14: 12–13.
- ROSKA TAMÁS 2004. In: RAFFAI ISTVÁN szerk., *Sorsunk és jellemünk. Kortársak otthonról, közéletéről, jövőképről.* Veszprém.
- VAN DEN BERGH, JOERI 2011. Sirályból király. Avagy ami kül az cool. BLAHÓ MIKLÓS interjúja. *Népszabadság* 2011. május 28: 9.

Várhelyi Csilla tanár, festőművész (BOM-alumnus) festményei.

*Nincs szabadidő okostelefon nélkül.
(A felvételek egy nyári diáktáborban készültek, 2016-ban.)*

Táborrend.

Zene, szöveg, fénykép, minden egy helyen: az okostelefon.

Bemutakozunk

BALÁZS GÉZA

Nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (ELTE, PKE). 2002-től a Bolyai Önképző Műhely tanára, 2013-tól ügyvezetője. Tudományos munkája mellett folyamatosan végez közéleti tevékenységet, és számos társadalmi egyesületben dolgozik. Jelentős része van a BOM jelenlegi arculatának, működésének kialakításában. Az *Esszencia* 2017. évi kötetét készítő, 2014–2017. közötti csoport a hatodik mentorált csoportja a BOM-ban.

DEDE ÉVA

Magyar–oroszl szakos tanár lettem. Pesti lány létemre a pályát egy nyírségi faluban kezdtem, majd Nyíregyházán folytattam az ottani mezőgazdasági szakközépiskolában. Végül a családommal Érden telepedtem le, a Vörösmarty Gimnáziumban „második otthonomra” letem, egészen 2009-ig. Közben pszichológusi diplomát szereztem, utána doktori képzésben vettem részt. Bár szelíd vagyok, mégis az agresszió sokféle megnyilvánulási formája érdekel. A nyelvhasználati kérdések is foglalkoztatnak, így a Manyszi (www.e-nyelv.hu) tanácsadójaként élelem ki tanítási vágyamat. Hálás vagyok, hogy sok évvel ezelőtt megismerhettem a BOM-ot. A végzős csoportnak további szellemi kalandokat és egyéni boldogulást kívánok.

RÁCZ MÁRK

A Károli Gáspár Református Egyetem levelező tagozatos joghallgatója vagyok. Idén részt vettem az OTDK-n Miskolcon. Évek óta a PMKH Fogyasztóvédelmi Osztály munkatársa vagyok, emellett azonban szorgalmasan kutatom a magyarországi ideológiai oktatás 1950–89 közötti történetét. Szeretek sportolni (labdarúgás), és a természetjárás is érdekel. Kíváncsi természetű ember vagyok, ha időm engedi, szívesen olvasok.

CSERNUS MIHÁLY

A Budapesti Corvinus Egyetem harmadéves, emberi erőforrások szakos hallgatója vagyok. Emellett egy nonprofit vállalatnál dolgozom junior HR-munkatársként. Kisgyermekkoromban ismerkedtem meg a néptáncsal, azóta is táncolok. Nagy hatással volt rám, ebben nőtem fel. A tánc megtanított a hagyományok tiszteletére, mozgáskultúrát adott, és alapvető értékekre nevelt. A Bolyai Önképző Műhely segítette a hozott értékek elmélyítésében, és újakra nyitotta fel a szemem.

GOMBKÖTŐ BENCE

A Szegedi Tudományegyetemen végeztem Keleti Nyelvek és Kultúrák alapszakon 2017-ben, illetve folytatom ez irányú tanulmányaimat mesterszakon, szintén Szegeden. Fialtal korom óta érdeklődöm a sport, földrajz, történelem és az idegen nyelvek iránt. Szeretek új emberekkel megismerkedni, aktív, közösségi ember vagyok.

KOPA MARCELL

Pécsett születtem 1995-ben. Nyolc évesen süket-vak szindróma következtében vesztettem el szemem világát, ennek ellenére teljes életet élek. Jelenleg a PTE BTK politológia szakos hallgatója vagyok. A Bolyai Műhelyhez 2014-ben csatlakoztam. Jelenleg a Janus Egyetemi Színház színjászója vagyok, és rendszeresen lépek fel szaválóversenyeken. Radnóti Miklós különösen is közel áll a szívemhez. Érdeklődésem kiterjed a társadalomtudományra, történelemre, hitéletre, közgazdaságra, néprajzra is. Lokálpatrióta vagyok, Pécsváradhoz és Pécshez több szállal kötődöm. Tamási Áronnal vallom: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

KÓRÓDY MÁRTA

Építész vagyok, a Budapesti Műszaki Egyetemen szereztem diplomát. Úgy gondolom, szakmám jelentős társadalmi hatásaival, illetve a művészetekkel rokon foglalkozásokra jellemző alkotási lehetőséggel „kilóg” a műszaki világból. Munkámat sokszínűsége miatt szeretem, ami kihívás is számomra. A többféle szaktudás elsajátítása hosszú évek feladata, ami még bőven előttem áll.

RAB FANNI

A Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség kapcsolati munkatársa vagyok. Zömében Z-ket (1995 után születetteket) kísérek az életútjukon. Táboroszervező, a postit.mekdsz.hu blog tartalomgyártója, szerkesztője vagyok. Az ELTE-s magyar-komm-média alapszakomat újságíróképzéssel egészítem ki az idén. Ha aktív szabadidő, akkor rekreációs sportok. Ha elmélyülés, akkor könyvek. Célom: megengedni, hogy az örök érvényű dolgok mély lenyomatot hagyjanak az életemben és inspirálják a mindennapjaimat.

SUGÁR SIMON

Budapesten születtem 1994-ben, egy nem fővárosi gyökerű, értelmiségi családba. Brácsáztam, fogékony voltam a képzőművészetek iránt, cserkészkedtem, sportolok. A kísérletezés iránti hajlamom győzött: kémia-t kezdtem tanulni. Vegyész alapszakot végeztem, szakdolgozatomat az MTA TTK-n írtam. Mivel más irányú érdeklődésemet sem szerettem volna elhanyagolni, jelentkeztem a Bolyai Műhelybe. Írásomnak témáját éppen ezért szakmám és egyéb érdeklődési területeim adják.

TABI NORBERT

1990-ben születtem Budapesten. Az ELTE történelem alapképzésén szereztem diplomát, majd párhuzamosan végeztem a Corvinus Egyetem politikatudomány és az ELTE modernkori magyar történelem mesterképzésén. Fő kutatási területem a sport- és futballtörténet, valamint a futball és a politika kapcsolatának vizsgálata és a 20. századi kommunista diktatúrák politika- és társadalomtörténete. Mesterszakos diplomamunkámat „Volt egyszer egy Futbólia – A labdarúgás legitimációs szerepe a Rákosi-korszakban”, valamint „A lelátói erőszak, a sport-huliganizmus története Magyarországon a kezdetektől 1989-ig” címmel írtam. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájában 2017 szeptemberében kezdem meg PhD tanulmányaimat. A futball számomra nemcsak egy kutatási terület, hanem a szenvedélyem is. Gyerekkorom óta fanatikus Ferencváros-szurkoló vagyok. A foci iránti rajongás nálunk egyébként családi tradíció, már a nagyapám is élt-halt a játékért – igaz, ő velem ellentétben az Újpestért szorított.

UGRIN FLÓRA

Az ELTE másodéves film- és művészettörténet hallgatója vagyok. Filmes pályán szeretnék elhelyezkedni, érdeklődési területem többek között a nézői befogadás elemzése.

VARGA VIKTOR

Magyar–német szakos tanári diplomát szereztem idén a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Az alapképzést az ELTE-n végeztem, előző félévben pedig Németországban, a Stuttgarti Egyetemen tanultam. Kutatási területem a férfi–nő kapcsolat az erkölcsi-esztétikai nevelés vonatkozásában. Sportolok, versenyszerűen floorballozom. Szívből játszó, nyugodt csatár vagyok.

RÁCZ MÁRK

A Bolyai Műhelyben eltöltött éveim

2013-ban nyertem sikeres felvételt a Bolyai Önképző Műhelybe, ahol három évig Kövesdy Zsuzsa volt a mentortanárom. Ezt követően Balázs Géza és Dede Éva csoportjához csatlakoztam, ahol az elmúlt esztendő töltem el. Az eredeti csoportomhoz hasonlóan, itt is jelentős volt a lemorzsolódás, az aktív létszám alaposan megcsappant az induláshoz képest. Korábbi csoporttársaim közül csak Komlói Réka maradt szervezett keretek között a Műhely közelében.

Helyhiány miatt most csak Varga Viktort (PPKE) és Ugrin Flórát (ELTE) szeretném kiemelni a jelenlegi végzős hallgatók közül. Velük kerültem közelebbi emberi kapcsolatba. Az alsóbb évfolyamból pedig a mindig sziporkázó Bakó Kárment (BCE) emliténem meg. Megjegyzem, egyikük sem hétköznapi figura.

A szakmaiságon túl a közösség mindig fontos szerepet kapott az életemben, így Erdélybe négy alkalommal kirándulhattam a bolyaisokkal, ami minden esetben maradandó élménynek bizonyult. 2016-ban Kőszegre és Szombathelyre utaztunk, ahol az év végi, szokásos együttlétünk alkalmával találkozhattunk Veres András megyéspüspökkel. 2017-ben Tihanyban nyaraltunk, ahol az apátságot és a barátlakásokat is megtekintettük, valamint Korzenszky Richárd atyával tölthettünk egy estét a „tetőtéri beszélgetések” program keretében.

Befogadó táborban négyszer vettem részt, ahol mindig öröm volt számomra az új tagok érkezése. Több Bolyai Szalont és három „műhelykonferenciát” szerveztem meg eddig, és négy bolyais konferencián magam is előadtam. A BOM Felvételi Bizottság munkájában 2014 óta folyamatosan részt vettem, egy évvel később pedig jelen lehettem a rangos Bolyai-díj átadásán, amelyet az MTA-n rendeztek.

Jól látható tehát, hogy a négy esztendő alatt ezer szállal kötődtem a Műhelyhez, sokat adott a szellemisége. Úgy gondolom, azáltal is fejlődtem, hogy igyekeztem aktív tevékenységet végezni. A BOM-ot illetően mottóm a következő: „én ide nyaralni jöttem, nem dolgozni.”

A három évünk képekben

A Bolyai Műhely Alapítvány identitása

2000-ben a Bolyai-díj-átadás első ünnepségén látva a fiatal tehetségek seregét, néhány értelmiségiben megfogalmazódott: segíteni kell a fiataloknak, hogy felismerjék saját tehetségük természetét, és igényesen kiműveljék azt. Ennek otthona lett a Bolyai Műhely Alapítvány Bolyai Önképző Műhelye, voltaképpen egy egyetemközi szakkollégium, amely a leendő értelmiség társadalmi hálóját kívánja építeni. Az egyetemközi szakkollégium művelődés-, értékközpontú hálózat. A hallgatók tanulmányaik, munkájuk mellett három évet töltenek el ebben a sajátos, hazánkban egyedülálló közegben: műalkotásokon keresztül, önképzéssel, tutorális segítséggel, művészeti élmények befogadásával, megbeszélésével, elemzésével, ország- és népismereti táborokkal. A három év elteltével pedig egy *Esszencia* néven megjelenő könyvsorozat általuk írt tanulmánykötetével. A Műhelynek saját honlapja (www.bolyaimuhely.hu), lapja (*Bon-BOM*), önszerveződő klubja (Bolyai Szalon), énekkara is van, a végzetek pedig alumnusként tagok maradhatnak. A Műhely gondolata Köhalmi Ferencről származik, az alapítvány első elnöke Somody Imre volt, majd Bendzsel Miklós és Roska Tamás látta el az elnöki feladatokat.

A Bolyai Önképző Műhely eddig megjelent kötetei

Esszencia-sorozat

- SZALAY ZSÓFIA – VARGHA MÁRK szerk. 2005. *Esszencia I. A Bolyai Önképző Műhely 2005-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 256 oldal.
- BARÁTH GÉZA – BOKROS BALÁZS – GÁBOR PETRA szerk. 2006. *Esszencia II. Kavicsok. A Bolyai Önképző Műhely 2006-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 502 oldal.
- CSATÁRI BÁLINT – KARABA TÜNDE – MONTVAI ESZTER – SÓS JUDIT szerk. 2007. *Esszencia III. Borsó. Apró szemek egy burokban. A Bolyai Önképző Műhely 2007-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 189 oldal.
- FÖRKÖLI GÁBOR – JUHÁSZ ANDRÁS – PAÁR ÁDÁM – SZEBÉNYI SZABOLCS szerk. 2008. *Esszencia IV. Család. A Bolyai Önképző Műhely 2008-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 330 oldal.
- SIPÓS ESZTER – TOMCSÁNYI KRISTÓF szerk. 2009. *Esszencia V. Nézőpontok és értelmezések. Közösség. A Bolyai Önképző Műhely 2009-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete*. Budapest. 361 oldal + képmelléklet.

- DEÁK ZS. VILLŐ – GÖRÖG MÁRTON szerk. 2010. *Esszencia VI. A legjobb szándékok. A Bolyai Önképző Műhely 2010-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 239 oldal.
- BARANYAI KATALIN – MUCSI MÁRTON szerk. 2012. *Esszencia VII. Otthon – ITTHON. A Bolyai Önképző Műhely 2012-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 151 oldal.
- BALÁZS GÉZA szerk. 2013. *Esszencia VIII. Utóregések. A Bolyai Műhely Alapítvány és a Bolyai Önképző Műhely évkönyve.* Budapest. 155 oldal.
- MIKLÓS ÁGNES – MUCSI MÁRTON szerk. 2014. *Esszencia IX. Így terjed a jó. A Bolyai Önképző Műhely 2014-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 247 oldal.
- BARANYAI KATALIN – CSONKA ZSÓFIA szerk. 2015. *Esszencia X. A Bolyai Önképző Műhely 2015-ben végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 216 oldal.
- KOMLÓSI RÉKA szerk. 2016. *Esszencia XI. Egymás mellett. A Bolyai Önképző Műhely 2016-ban végzett évfolyamának tanulmánykötete.* Budapest. 192 oldal.

Sorozaton kívül jelent meg:

2002. *Bolyai Műhely. Bemutató füzet.* Budapest.
- BABARCZY ESZTER – MESTERHÁZY LILI szerk. 2007. *Boldog emberek. Magyarok boldogságról és boldogtalanságról.* Budapest. 190 oldal.
2007. *Bolyai Önképző Műhely naptár.*
2011. *Kő 70. Fényképalbum Kőhalmi Ferenc 70. születésnapjára.*
- SOÓS ESZTER PETRONELLA – VARGHA MÁRK szerk. 2012. *Kvalitársak Beszélgetések a tehetségről.* Budapest. 170 oldal.
- KOMLÓSI RÉKA – RÁCZ MÁRK szerk. 2015. *Gyalogút. A Bolyai Önképző Műhely 2013-as „Gyalogos szeminárium” és 2015-ös „Gyalogút” című konferenciáinak előadásából készült tanulmánykötet.* Budapest. 291 oldal.
- KOMLÓSI RÉKA szerk. 2017. *Határ-kövek. A Bolyai Önképző Műhely 2016-os „Határ-kövek” című konferenciájának előadásából készült tanulmánykötet.* Budapest. 368 oldal.

A BMA közreműködésével jelent meg:

- BALÁZS GÉZA – KOVÁCS LÁSZLÓ – SZÖKE VIKTÓRIA szerk. 2012. *Hálózat kutatás. Interdiszciplináris megközelítések.* Inter-MSZT-BMA-ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 224 oldal.

- BALÁZS GÉZA – KOVÁCS LÁSZLÓ – SZŐKE VIKTÓRIA szerk. 2013. *Hálózat kutatás. Diszciplínák és metszéspontok*. Inter-MSZT-BMA-SZTE JGYPK. Budapest–Szeged. 142 oldal.
- SOÓS ESZTER PETRONELLA – VARGHA MÁRK szerk. 2014. *Monetársak Interjúkollázs a pénzről*. Budapest. 192 oldal.
- SZŰCS GÁBOR szerk. 2014. *Emléknyomok*. Bolyai Műhely Alapítvány. Budapest. 258 oldal.

A Bolyai-könyvek beszerezhetők az alapítvány irodájában (1072 Budapest, Rákóczi út 38. I/2., Telefon: 06 30/361 96 81. E-mail: bom@e-nyelv.hu).

